

EGĀN

3-6

1960

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Gulpúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XVII

Mayo-Diciembre, 1960

ASABA ZAARREN BARATZA

Euskaldunik geienok, guziok ezpada, badugu geure barrendegian txoko urri eta apaindura-gabeko bezain maite bat: gure euskal-baratzea. Ezta ori, ezin ere izan, gure lantegi eta atsedentoki bakarra, baiña nekez geldituko gera luzaroan txoko orri, sarri edo bakanka, ikustalditxo bat egin gabe. Aize askatuagoak bear izaten ditugu, txoko zaarrari —bizibearrak naiz aultasunak eraginda— uko eta iruzur egitea ere gerta diteke, baiña eztugu eriotzeraino etengo nai dugularik ere aurtzaroak eio zuen lilluraren sare argala.

Enaiz emen abiatuko baratze orren luze-laburra neurtzen. Leenago ere aritua naiz lan orretan, ala bearrik, eta ez neure burua besterik baiño neurtzaille obetzat neukalako. Aski dugu orain or ere zenbait lore eder arki ditezkeala jakitearekin. Baita ere, gaiñera, besterentzat ximel xamar agertu arren guretzat atsegin, begiko eta kuttun direnak ugari.

Ez, oraingo euskal-literaturari begiratu nai nioke soil-soillik, erabat eta gaingiroki, nor eta zerekikoetan geiegi sartu gabe. Eta euskal-literaturari begiratu nai nioke batez ere gaurko gure arteko gogogiroaren ezaugarri eta salatari den aldetik.

Gure literaturak ere ezagutu ditu, bere txikian, aroak, gora-beerak eta eraberritzeak. Or dauzkagu Detxepare'ren agerketa bakartia, ondorerik izan etzuen Leizarraga'en eragiña, Materre ezkeren Lapurdi'n sortu zen mugimentu bizi eta aberatsa, Larramendi'ren astiñaldi gaitzak zabaldu zuen lur-ikara, Bonaparte'ren itzalean lanari ekin zioten langille apalak.

BIDE ZAARRAK ETA BERRIAK

Bide-aldatzerik larriena, alere, azken mende-mugak ekarri ziguna dugu noski, bai izkuntzaren axalean eta bai gaiaren mamian. Luza-roan oinkatu ditugu, atzera bein ere begiratu gabe, orduan ireki ziren galtzada zabalak eta etzitzaigun iruditzen ere beste biderik aut zitekeanik.

Bi edo iru lagunuen boz ozen bezain bakarra gora-beera, beti (gizonaren "beti" gaixoa, eziñari ostikoka!) or barrera ibilliko giñalakoan geunden, ezin obeki gearbiltzan ezker. Etzen iñor ausartu esaten, dakidanez, iñoiz baiño ugariago mintzatzen giñanik euskeraz ezta ao-izkuntza aberastu zenik ere. Geienok esaten genduen, ordea, eta ezta oraindik ospe ori ixildu, eztela beñere, mundua mundu den ezker, azken urteotan bezain ongi idatzi gure izkuntza.

Gero, gerra ondoan, izan dira gerokoak. Leen alai eta arro bezain kopetillun eta ukakor agertzen asi zaizkigu zenbait, eta zenbait oriek, gutxitu eta ixildu bearrean, ugaritzea besterik eztute egiten gure artean. Jende berria gaillendu da, gazteagoa, zaarragoen usteak maiz txorakeritzat dauzkaten orietakoa. Zaarragoak, ni ere tartean naizela, iñoiz baiño obeto ari bearrean ezin okerrago jokatuak gera orien ustez alde askotatik. F. Krutwig izan zen noski, besteak beste, bide orretatik leenbizi abiatu zena eta merezi du aitormen au aspaldi onetan aaztuxea dagoen ezker.

Goizegi da dudarik gabe igaro berria dugun mende erdia aztertzeko eta epaitzeko gerok ere, etsai naiz aldeko, aren ume eta illoba baikera, orduko aizeak sortu zituen olatuetan baikabiltza igeri, naiz egiñalean aiekin borroka ari. Ezin jakin guk, segurki beintzat, zer esango duten aldi ori urrutiagotik, aserre eta maitasunik gabe, ikusiko dutenek. Onik eta txarrik arkituko dutela orrengan, ori bai, edozein alditan bezala. Alaz ere, alde txarrak aski nabarmen agertuko diren arren, enintzake geiegi arrituko besteak, alde onak, garaitzaille irtengo balira aien begietan.

Elitzake arritzeko ere oraingo ukamenak aurreraegi joanak izatea. Ori gertatu oi baita, zealdoka eta zabu-zabuka baizik eztakigun ezker ibiltzen, giza-mugimentuetan. Eta zenbat ere ausarkiago aurreratzen geran, ainbat gogorragoa izango da urrengoen oldarra atzeraka. Gaurko geiegikeriek zaarragoren bat izutzen badute, bada, ar beza gogoan geiegikeri oriek, arri biziaren antzera, eztutela leengo geiegikerien oiartzuna eta neurria besterik itzultzen.

Eztitut nik gogoko erabat gaurko berrikeriak eta ezin ditzaket izan. Geiegizkoak direlako batzuetan, bear bada, eta geienetan gure garaioek maiteen genituen (txoro-txoroan ala jakiñaren gaiñean eta

merezi onez, bestek esan beza) uste eta balioen kontra dijoazelako batez ere. Ikus bestela emen bertan, EGAN-en azken zenbakian, Txillardegiren *Peru Leartza'ko*-z idatzi nuena. Egia esan, dena aitortu bear bada, urdaila berriz asaldatzen asia nuen ordurakoagian.

Naigabetzen nauenak, ordea, ezin eraman dezakedanak berak, poztu egiten nau biziro beste alde batetik. Gizaldien arteko burrukari legezkoa deritzat, bizitzak berekin dakarren legearen semea. Bizirik dagoen erri batean eztitu gizaldi gazteak aurrekoen sinesteak, esanak eta egiñak itsu-itsuan ontzat artuko eta zenbat ere biziago erria, orduan eta biziago gizaldien arteko etsaitasuna. Beraz, leenaren adorazio arrituan ezpadaude auzpezturik gure gazteak, bizi geralako seinale da ori, besterik baiño geiago.

KRITIKA

Jaioterri-maitasuna, gaiñera, bi eratakoa izan diteke: obeto esan, bi eratan ager diteke. Batzuek eztute loria eta anditasuna baizik ikusten; beren buruari ederretsiz, arrotasunean igeri dabilta txerriak lokatzetan bezala. Beste batzuek, berriz, naiago izaten dituzte betaurrekoak begi-estalkiak baiño, ots, beren erriaren izaera eta egoera obetu nai lituzkete eta bear-bearrezkoa iruditzen zaie orretarako uts eta beltzuneak aalik argi eta garbien ikustea eta salatzea. Eta jokabide au leenbiziko aientzat, esan bearrik ez, izan ditekean pekatu rik larriena ezpada ere, eztabilkiio agitz urruti.

Gazteak kritika-zaleak agertu zaizkigu eta ni ere bat natorkie orretan. Kritika orrek, amorratua baiño amorratuagoa izanik ere, eztu jaioterri-maitasuna desegingo, ezpaita au gere buruari diogun maitasun illezkor eta eten-eziñaren ondorea eta eraskiña baizik. Arritzekorik aski ezpadut arkitzen neuregan, neure errian arki dezaket: etxean edo etxe-aldamenean bizi izan naiz beti, baiña mundua Elkanon'k inguratu zuen; eztut ordena berririk sortu, baiña erritar batek sortu zuen Jesus'en Konpaina. Ze arraio! Mérimée'ren Don José bera, lapurretan andaluziarrei irakatsi ziena, ez ote zen, bada, Elizondo'koa?

Ezkaitu, ez, kritika pixka batek, edo puxka batek, geure burua ukatzera erakarriko. Egin dezakean gaitza ere ezta geiegizkoa izango. Batez ere, gertatu den bezala, zoramén gorrian geure buruari begira luzaroan biziak baldin bagera.

Kritika orrek bi xede ditu: izkuntza eta ideak. Lotsagarri da, sarri esan dugun legez, beti izkuntzaz mintzatzen aritzea izkuntza orren bitartez beste sakonagoko zerbait adierazi bearrean. Lotsagarri ta penagarri ta alaz guztiz nai-ta-ezko. Izkuntzarekiko auziak ezpai-

taude oraindik egon bear luketen egoeran, naaspillarik larrienean baizik.

Nabarmenegiak dira, izan ere, sail onetan obe bearrez egin diren utsak. Garbitasuna bear genduen, garbitasuna baiño balio garaiaigorik ezpalego bezela. Menderen mende aotan erabilliak gozoz eta zaporez bete zituen itzak baztertu eta arbuiatu genituen, orien lekuan —zerbait ipintzen genduenean— ez kolorerik ez usairik etzuten berrikeriak ipintzen genituela. Beste edozeiniek egiten zuena bere izkuntzan egingo genduen guk ere gurean, baiña ez besteek bezala: guk ori berbera egin genezakean anakak mozturik, besoak loturik, baita burua txapelelakin batean zoko batean utzirik ere. Mirestekoa da, benetan, nola zenbait idazlan eder —Lizardi'ren poesia, esaterako— sortu ziren garai orretan, iztegia orrela murriztu eta soildu ondoren.

Badirudi gaiñera iratxo madarikaturen batek okertzen zituela —ezin zuzentzen esan— gure pausoak itz eta esaera jatorren ordezko billa genbiltzanean. *Gerraren* edo *gerlaren* billa ez, baiña igesi genbiltzala, *gudu* jatorra autatu bearrean, besterik esan nai badu ere, *guda* sasikoa aukeratu genduen; *santu* (*saindu*) eta *fruitu*-ren igesi genbiltzala, *deun* eta *arnari* gurasorik gabekoak artu genituen; *abustua* atsegin etzitzaigulako, antziñako itz galdu bat “ederturik” —zegoen zogoenean ezin utzi— *dagomilla* sortu genduen; *eztakit au zer dukan* eta antzeko barrabaskeriak idazten asiak gera (ez ote digu oraintsu gramatikari ezagun batek erakutsi *izan bedi*, *izan bites* itanoz nola esan bear diren?), “Logika”-k orrela eskatzen duelako; orrexegatik beragatik, *dautso*, *daust* erabilli bear omen dira Bizkaian, *deutso*, *deust* zokoratuaz, “orain-aldiak *a* bear duelako”. Batasunera bidean, gutxietsi dituzte Bizkaian Euskalerrri osoko *ditu(s)* eta bere kideak, “giputzak direlako”. Euskaldun guzian ao-lumetan aspaldidanik dabilen *osasunaren gaiñean*-en orde, ezin-barkatuzko erdalkeria zelakoan (*amar egunen buruan*, *illabete barru* eta orien gisako beste zenbait esaera ere ezipagenerabilzki bezala), parregarrizko edo negargarritzko *-tas* agertu da, atzizki jator bat dagokion lekutik atereaz. Eta orrelaxe ordu luzeetan etengabe aipa ditezkean beste amaika eta amaika.

ITZEN BIZITZA

Orain, gaurko kritikari zitelen batek esaten badu “*arnari* ezta ezer”, erantzun jakiña artuko du: “Egia ba, bai, dirudienez, atzizki bat gaizki ebakiaz eta adituaz sortu zela itz ori. Guztiaz ere, bada zerbait, Azkue'k, Aita Iraizoz'ek eta beste zenbaitek erabilli duten ezkerro eta oriek direla bide literatur-euskeran sartuxea dagoen ezkerro”.

Erantzun onek, egia esan, badu bere pisua eta bertatik bertara begiratzea merezi du. Zer da, izan ere, itzen bizia? Bistan dago itzok ez tirela gure gisara bizi, ezta lanperna baten naiz landare baten gisara ere. Iztegi batean jasoak egoteak, idazle batek bein edo bestetan erabiliak izateak, ezte itz guztiei eskubide berdiñik ematen. Badira batzuek non eta noiznai sarri erabiltzen direnak; beste zenbait berriz geienok ezagutu arren, bakanka baizik esaten eztitugunak; beste batzuek oraindik lurralde eta lanbide berezi batekoak dira, andik kanpora ozta inork dakizkienak; or egoten dira azkenik inoren onginaia, apetak eta ezjakiñak asmatu dituen bitxikeriak, odolik ez tuten utsaren urrango iratxoak, ain zuzen ere ingelesez *ghost-words* deitzen dituztenak.

Gatozen goragoko galderara: “Ez ote dira, bada, ezer *arnari*, *margo* edo *itun*?” Bai, zerbait badira, baiña galdera orrek beste bat zor du: oriek zerbait badira, ez ote dira ezer euskaldun guziok menderik mende darabilzkigun (liburuetan adifia erri-kantetan) *fruitu*, *kolore* eta *triste*? Izakiak dira, noski, izandunak edo izatedunak edo nolana ere dela, eta izakiak ez ezik beste maila eta neurri bateko izakiak leen aipatu ditugunen aldean. Eta euskaldunagoak, jakiña, ezin konta ala euskaldunek euskaldundu dituzten ezker.

Itzen auzi au ezta, nere ustez, ez auzia ez ezer: eluke beifipein izan bear, pixkaren bat zentzatuko bagifia. Zer nai dugu? Euskera bizi dedin, euskerak luzaroan iraun dezan? Plazara, mundura (orre-laxe esan zuen Detxepare'k) irten dedin? Orrela bada, itz ugariak, aberatsak, adiera bereziz josiak bear ditugu. Garbiak badira gafiñera, obe, baiña ezpadira ezker geiegi kezkatuko. Etzaizkigu erderatikoak atsegin, badakit, baiña zein da gure elburua? Geure buruaren atsegiña ala euskeraren ona eta bizia?

Lurreko loiez gatzatuak eta mamituak daude lurreko gauzak oro. Euskerak bere garbitasun artan iraun zezakean Paradisuko izkuntza zein, baiña Lur-paradisua utzi genduen ezker —an nonbait, Phison, Gehon, Tigris eta Euphrates ibaien inguruan—, maiztu, zarpildu eta loitu bearrean arkitu da, dirua eta jazkiak bezalaxe. Orrela izango da aurrera ere, biziko baldin bada. Auta dezagun, bada, bein eta betiko zer nai dugun: euskera garbia ala bizia. Eztago beste aukerarik.

Orregatik maite ditut gaurko gazte asko: tentaldiaren igesi ezta-biltzalako, loieren beldur ez tirelako. Bagenekien leen euskera sail askotan lantze-zai zegoela eta alaz ere uko egiten genion maiz egin-bearrari, bear bezain garbiro egiteko gauza ezkiñalako. Orain, berriz, or ikusten ditugu *Yakin*-ekoak, esate baterako —eta eztira oriek bakkarrik—, katazka bizian zenbait gai zail eta gaitz euskeraz adierazi naiean. Or agertzen diren idazlan askok eztutela euskal-lorategi batean sarrerarik izango? Egilleek ere badakite ori, noski. Badakite, ordea,

ori baiño geiago dena: norbaitek oker edo zuzen, trakets edo dotore, garbi edo mordoillo lantzen ezpadu, lantzeke geldituko dela alorra. Egungo trakeskeriatik bakarrik jaioko da biarko edo etziko apaintasuna.

Itzak utzirik, berdin eztira axala besterik, goazen larriagoetara. Irurogeiren bat urte daramazkigu batasunera bidean eta badirudi, fruituei bagazokie, batasun ori uxatzen aritu gerala egiñaalean, bai Gipuzkoa'n, bai Bizkaia'n, bai orain Lapurdi'n, Baxenabarre'n eta Zuberoa'n. Euskalkiak naasi, bai, egin ditugu, Pasaia'ko ardogilleek kolore bateko eta besteko ixurkariak naasten omen dituzten eran, baiña naastea ezta batzea eta ezta beñiere izango. Ondorea: "euskeraren" legeak dakizkigulakoan, inor gutxik dakizki gaur bere euskalkiaren legeak; are geiago, eztakigu geienek zein euskalkitan ari geran ere. Oraingo pintatzaille askoren kontua da ori: bere lanbidearen abeza ikasi baiño leen, aspergarri xamarra izaten baita egiteko ori, bide berriak zabaltzen asi bearra.

ADITZA DELA-TA

Egia esan, badute gaurko askatasun atsegiñean zer ikusirik aditzailean lokarriak austen asi ziren gorengo idazle eta izkuntzalari jakintsu batek edo bestek: nori berea emateko, Azkue gogoangarriak eta Orixe euskal-letren aitagoiak.

Ormaetxea jaunaren esana alda dezadan itzez itz (*Yakin*, 9, 89 or.): "Gaurko au bezalako artikuluetan ez duzu aurrera arkituko nuan, nuban, nuen, nuben, nuin, niin, noon, noñ, ñuun, nun. Batasunaren billa omen zoazte. Anarki aundi ortan zein aukeratu bada? —Orien guzien ama dana: NENDUN".

Ba omen ziren beñola bi Aita Santu, baten ordez, bata Erroma'n eta bestea Avignon'en. Batzarre bat bildu zuten, beraz, irtenbide billa egoera atsekabetsu orretatik eta Aita Santu berria autatu, irugarrena, beste biak bazterturik. Zer gertatu zen? Berriak artu zuela kargua eta leengo biek etzutela azaldu gogorik zeukaten aulkia uzteko. Orrela Kristau-erria, bi Aita Santurekin gaizki bazegoen, okerrago arkitu zen irurekin.

Eliz-kondairan —ba ote dut esan bearrik?— enago oso trebe: baditeke, bada, esan ditudanak esan ditudan bezalaxe ez gertatuak izatea. Alaz ere, badu bere balioa ixtorio orrek, alegia edo parabola-antzer bereren.

Bide orretatik ezta anarkia gutxitzen, areagotzen baizik. Ezpaitu inork arrazoi larririk gabe bere oitura utziko iritzi berri bati gur egiteko.

Aurren aurrenik, ezta egia orrelako anarkiarik zegoenik Gipuzkoa'ko literaturan: literaturan diot, euskera idatziaz ari geran ezker. Berrizaleak ezeri begiratu gabe aldaketan asi arte, etzen emen bi forma baizik irakurtzen: *nuan* eta *nuen*. Ura, Goierrri'koa, Bizkai'ko *neban*-en aide urbilla; au, Beterri'koa (Donostia-Ernani aldekoa, obeto), Nafarroa-Lapurdietakoa berbera, Lardizabal goierriarak ere, obe ustez, erabilli zuena. Gero, *nun* izkribuz agertzen asi zenean, Orixe etzen azkena izan (1). Besteek, *nuin* eta orren kideek, gerra gutxi eman dute emen, nik dakidanez beintzat. Beraz, elkarren leian gaur dabilzkigun lau formatatik bi —bi berrikeriak, alegia— Orixe'ren eragitez edo Orixe'ren laguntzaz irten dira plazara. Euneko berrogeitamar gutzira: ezta gutxi. Laster menderatuko dugu anarkia bide orretatik.

Zergatik eman bear dugu ontzat *nendun*, beste guztiak txarretsiz? Beste guztien ama delako, entzun dugu. Onezaz gero mintzatuko naitzen ezker, begira dizaiogun beste arrazoari: "Nere nendun kuttun au ematen asi nindeken 1923'garrenean ere, erri askotan esaten baitzan ordu artan. Bai, Adiskide Berri, erri askotan. Orozko erri aundiskoa da bere baillera, eta asi Lezamatik eta Getxora bitartean, eta Laukiniz aldera, Txori-erri zaion lurralde ori ba-da zerbait. Ez ote zan Gipuzkoaren erdi bat aña 1923'garrenean nendun esaten zaneke lurraldea?" (*Ibid.*, 90 or.).

Adiskide Berri'ren tokian nagoen ezker (makal xamar dabil gizarajoa bolara onetan), aren ordeztatu bearrean arkitzen naiz. Adiskide Berri'k eztatizkien gauzak elkarren gainka metatuko baldin balira, mendirik altuenak ere zazpi kana eta erdiz estaliko lituzkete, ugolde andiko urek bezala; bazuen orratik orrelako zerbaiten zantzua. Irakurria baitzeukan Mikoleta ren 1653-ko *Modo breue de aprender la lengua viscayna* delakoan bilbaotar ura onela mintzatzen zela: "Yo hazia —*nic eguiten nendua*. Tu hazias —*suc eguiten sendua*... Nos otros haziamos —*guc eguiten guenduâ*..."

Adizki oriek askok erabiltzen dituzte, eta ez gaur goizetik, dirudienez. Bai, eta zer? Ezta ori jakin nai gendukeana, beste au baizik: literatur-euskeran agertzen aal dira? Esateko moduan, ez; ezta orozkoarren eta txorierriarren luman ere. Guretzat, beraz, idazteko eta zenbait lekutan mintzatzeko, eztira iñoiz jaió ezpalira baiño geiago. Badugu buruausterik aski orain ametsezko buruausteekin kezkatan sartzen asteko.

Gaiñerakoan ama eta iturburu omen dira. Eztu arrazoi onek ere,

(1) Orixe're *Mireio* nun-duna 1930'an irten zen argitara Verdes Atxirika'renean; Olabide'ren *Itun berria*, 1931'an.

ikusiko dugunez, iñolazko zer ikusirik darabilgun auziarekin, baiña azter dezagun bidenabar, alaz guztiz ere.

Esaldi orrek zerbait esan nai baldin badu, auxe esan nai du: *nenduan* (*nendun* baiño obeto) dela formarik zaarrena eta ortatik sortu direla *neban*, *nuan*, *nuen* eta gaiñerakoak, otsak legez aldaturik ala analogia-bidez eztakigu, ezpaitzaigu ezer esaten. Nolanai ere, orrelako lege fonetikorik ezagutzen eztugun ezker, analogia izan bide da aldaketa orren eragillea.

René Lafon, euskalari jakintsuak, berriz, *genduan* eta *senduan* berriagotzat dauzka Bizkai-izkerazko txokoren batean aditzen diren *geban* eta *seban*-en aldean. Ona emen elkarren ondoan iru paradigmak: Gipuzkoar klasikoa, Orixe'ren Txorierri'koa eta Lafon'en Leintzaldekoa:

<i>nuen</i>	<i>nenduan</i>	<i>neban</i>
<i>genduen</i>	<i>genduan</i>	<i>geban</i>
<i>senduen</i>	<i>senduan</i>	<i>seban</i> .

Erakus dizazkiogun orain iru paradigmok ofizioko gizon bati (ofiziokoa da izkuntza franko, aalik geienak, nola aldatu diren dakiena: latiña, luzaroen usteldu ondoren, aspaldi il zela uste duena ezta ofiziokoa) eta galda dizaiogun zeñi deritzan zaarrena: leenbizikoa (*nuen*, *genduen*, *senduen*) aukeratuko du zalantzarik gabe eta irregularrena delako, izkuntzaren joera erregularik eza erregelara erakartzean baitatza geienbat. Ezta ori noski jakite ziurra eta egiazkoa, egiantzekoa baizik. Bere mugen jakille den oraingo jakintza ezpaita silogismu zurrrez geiegi arduratzen, probabilista biurtu den ezkeroztik. Baiña iñork ezagutzen eztuen egia eztio iñori eskubiderik ematen nabari den egiantzaren kontra oldar dedin.

Demagun, ordea, Orixe izpidean dagoela. Berriro ere leengo galdera egin bear: eta zer? Gaztelaniazko *vi* berria *vide* zen leenago, ziu dakigunez; leenago oraindik, latinezko *uidi*, bi *i* luzerekin; dirudienez, **woidai* izana da are antziñago. Eta zer?, diot berriz. Iñor asi aal da orrenbestez *vide*, *uidi*, *woidai* esaten eta idazten? Zer esango lukete gaztelarrek olakorik ikusiko ta entzungo balute? Neronek uste dut *naiz* eta *aiz* leenago **naiza* eta **aiza* izanak direla; gaurko *izan*, berriz, **eizan*. Eta zer ajola du onek emen darabilgun auzian? Auntzaren gauerdiko eztulak baiño gutxiago. Egun edo biar —eztakiola Jainkoari nai!— *naiza*, *aiza*, *eizan* idazten asi banadi, alde zurretik ematen diot edozeñi esku ero-etxe batean ongi estekaturik sar nazan.

Izkuntzaren legeak eta ereduak, bide zuzenetik ibilliko bagera, eztu egon bearko gure baitan, naierara alda dezagun, gugandik kanpo eta gure gaiñetik baizik. Izkribu-euskeraren, euskera idatziaren oitu-

rak eta usuarioak ongi finkatuak eta mugatuak zeuden punturik geienetan, euskalki bakoitzaren barrenean beintzat, eta aski jokabide argia dugu aiei amor ematea, aiei lotzea eta obeditzea. Ao-izkuntzari ez tugu batasunerako biderik idoroko, bereizkuntzarako baiño, bestearen aldean askozaz ere aldakorragoa eta desberdiñagoa dugun ezker.

Biziro maite dugu euskera, beste bein esan nuenez. Biziro maite, baiña nork geure gisara moldatua eta aldatua, orrela "politago" delako, ez den denean. Eta ori, nere iritiz, ezta euskera maitatzea, nork bere burua, bere usteak eta setak, baizik. Gu gera izkuntzari makurtu bear gatzazkionak, ez izkuntza guri, gogoak ematen digunean eta gogoak ematen digun bezala. Obe genduke, itz batean, euskerak maitasun gutxixeago eta begiramen geixego jasoko balu gugandik.

ITZULKETAN

Itzulpen ugari izan dugu gure artean euskal-literatura asi zen ezkerroztik. Itzulpen oriek, ordea, biziro zabaldu eta ugaritu dira azken urteotan. Zorretan gaud e lan orretan aritu eta ari direnekin, premiazkoak baitziren itzulpenok eta izkuntza lantzeko bide gokia.

Eztakit ordea orien balioa goregi jaso ez ote daukagun. Erruz agertzen dira itzulpenak izkuntza landuetan, baiña eztiote itzulpenek ematen literatura bati bere mailla, berezko obrek baizik. Literatura baten lora-aldietan itzulpenak berez datoz, gorputzaren ondoren isatsa datorren bezala. Isatsa orratik ezta gorputza: ezta gorputzarentzat kalte geiegirik gabe moz ditekean eraskin luzea edo laburra besterik. Geiago txundituko ditugu arrotzak gure obra bat aien erderara itzuleraziaz aien erderatik amar gureganatuaz baiño.

Erri oso bat itzultzaile biurtzeak baditu bere arriskuak, ongi agerikoak gaiñera. Ezta izkuntza bere buruaren jabe, besteren mirabe baizik: besteren itzak, esaerak eta legeak dauzka beti gogoan aiei nola egokituko zaien asma-bearrez. Ona adibide bat, Euskaltzaindia bere iztegi andia prestatzen ari zelarik, etzuen iñork txintik atera iztegi ori erdal-euskal-iztegi bat zelako, ots, ez euskeraz mintzatzeko bidea, baizik eta erderaz esanak euskeraz berresatekoa. Erdalkeriaren igesi ote genbiltzan ala erdalkeriaren billa?

Ona oraindik beste bat. Badirudi gure gramatikariek, euskera bere-berean azertu bearrean —eta zenbat eta erdalkeriaren etsaigo, orduan eta areago—, ez tutelala beste kezkarik erdal-kategoriak euskeraz nola adieraz ditezkean azaltzea baizik. Oraindik orain idazten zuen, esate baterako, Umandi'k, Aita Omaetxebarria'ren iritziak zuzenduaz: "Sar(tu) ziteken: podía o hubiera podido entrar". Gure ustez, erderazko "podía entrar" eta "hubiera podido entrar" ez dira

berdin. Beren artekoa aundia dala deritzaigu". Gure ustez ere, orrelaxe da. Baiña nekerik gabe egizta diteke —nekerik gabe, gramatika jakite enpiriko bat den ezkeru, testuetatik atera bear dena, ez iñoren burutik— *euskerazko sar zitekean* (*ziteken* ori berbera duzu, laburtua izatea) erderaz "podía, pudo, había podido, hubiera podido entrar" itzul ditekeala, batere bereizkuntzarik gabe. Aldi oriek gaztelaniaz bereizten direla eta guri zer? Zertan ari gera? Erdal ala euskal-gramatikaren legeak ematen?

Onela darraio Umandi: "Noizko egingo da argia? Egitan, ausaz, gai au, beste ainbeste bezela, bear danez uler ta adierazteko, yakitunek euskeraz beren burua egingo dutenean ikusi ahal izango dute. Beren kultura laterazkoa edo beste edozein erderazkoa izan dedin bitartean, zalla edo izango zaie: nai ta nai ez, beste kultura oiek, aien gogoan, beren lana egiña izango baitute."

Iritzi au, nere ustez, gure aurrerazaleen iritzien eredutzat ar dezakegu: geroak ekarriko du argia. Bitartean, nola etorkizunaren jakite ziurrik etzaion iñori eman, beste edozeiñenak adiña balio du nere usteak. Emen, orratik, ezkeru biarko izkuntzaz mintzatzen, gaurkoaz baiño, eta gaurko izkuntzaren legeak eta oiñarriak eztaude geroan, aldi igaroen baizik. Lot gakizkion, bada, den izkuntzari, izango dena aztiei eta sorgiñei utzirik.

Bear bada uste du Umandi'k erdalkeriak bera gutxiago kutsatu duela Axular, Mogeldarrak edo Agirre Asteasu'koa baiño. Beajondeioia! Gure ondorengoak agian gu baiño garbiago arkituko dita oraindik kutsu orretatik. Beajondeiola, berriz ere! Begien argia galdu eztuenak eztezake orrelako usterik izan, aski baita gogoratzea gure gurasoak zer ziren gu eta gure ondorengoan aldean, aski baita berdintzea idazle zaar bat berri batekin. Azkeneko lan au Aita Moñoroa'k aspaldi egin zuen nik egin dezakedan baiño obekiago.

Garbizaleen garbizaletasuna ezta "eza" besterik —Barandiaran'engan ikus diteke "ez" ori zer den— eta "ezetik" bizi da, utsutsik. Itz onek erderatik artua zirudik: bazter dezadan. Esaera onen antzekoak erderaz arkitzen dituk: arbuia ditzagun orrelako erdalkeri zantarrak. Erderaren zerbitzari izatea nor bere izkuntza aberasteko eta ornitzeko izango baldin bada, ezteritza gaizki. Baiña erderaren mendean ibilli, aren agindupeko izan, gure izkuntza bakantzeko eta murrizteko...?

EUSKAL-KULTURAREN MUGAK

Nik eztakit gogoan ongi artzen ote ditugun etorkizuneko euskal-kultura orrek izan ditzakean muga ertsiak. Itz orrek, izan ere, azalari, mintzabideari, begiratzen dio geiago mamiari baiño.

Egin dezagun kontu begien aurrean daukagula ametsik xuri-gorriena egia bihurturik. Gerta ditekean amets orretan euskera ikusten dugu ikasbide eta irakasbide nagusi eginiik, beengo maillatik asi eta gorengoraiño. Entzun ere gure doñuak maiz entzuten dira noizpaiteko arrotzen tokian.

Besterik ere ikusten eta entzuten da, alaz guttiz. Gure erri-kantek flamenco batzer dezakete: ez ainbeste Bach eta Beethoven. *Abarrak* irakur ditezke *Alivio de caminantes*-ko ipuien ordez: Txejov'ek idatzi zituenen ordez ez orrenbeste. Pereda'k adiña balio du bear bada Txomin Agirre'k: ezta ordea orduan ere izango Cervantes'en neurrikoa. Are geiago antze-sailletik jakintza-saillera gatozenez: eztugu gure ametsen erderaren oiartzuna baizik entzuten euskal-itzetan. Jakintza-liburuak egin dituztenek erderazkoak itzuliaz eta antolatuz egin dituzte, erdera erabili baitute geienbat aiek ere gure antzera beren ikastaldietan eta erderaz mintzatzen baitira itzez naiz izkribuz beren baitarik zerbait sortu edo arkitu dutenean beren lankideei jakifiazteko.

Bestela esan, zordun gera zenbait kultura-sailletan, duguntxo pixkaren zordun, naiz euskeraz naiz erderaz mintza, eta zorrak aitortzea eta ezagutzea dagokio zordun onari, pagatuko ezpaditu ere. Orrelako eginkizunetarako eztugu gure artean ez gogorik ez girorik izan. Erruduna nor den jakiteak ezta ajola andirik, baiña ori ondo jakifaren gaiñean dugula abiatu bear dugu bide orietatik.

Mirestekoa litzake, beraz, egokiagoa eta aberatsagoa izatea euskal-itzegia filosofia eta jakintza-gaiak adierazteko, entzun oi dugun legez, inguruko erdera arroena baiño. Berez gai denik euskera orretarako eta geiagotarako, beste edozein izkuntza den bezalaxe, ezin uka, baiña egungo egunean landugabea luzaro landuak baiño geiago eta zeatzago izan? Gaitz dirudi.

Euskeraren geiagotasuna onetan omen datza: euskerazko itz-elkartuak eta erakarriak "ziodunak" izatean (*motivés*), alemanez gertatu oi den bezalatsu. Orrelako itz bakoitzaren elementuek eta elementu orien antolabideak euskeran bertan dute oiñarri eta gaurko euskaldun batek uler ditzake orrexegatik, naiz sortu berriak izan. Inguruko erdere, berriz, bestetandik arturikako gaiiez —antziñako izkuntza batetik edo bestetik— osatzen dituzte beren itz eskolatuak. Orrelaxe, artzai edo ikazkin euskaldun bati azaltzen badizkiogu teologiaren edo fisikaren izkutu sakonak, jabetuko da gure itzen mamiaz; ez, ordea, erdaldun ez-jakin bat, erderaz sail orietan erabili oi diren itzak badarabilzkigu.

Ederki dago ori: ez, ordea, uste dugun bezain ederki. Gauzatxo bat aaztu zaigu, beti bezala: teologiako eta fisikako izkuntza bere-

ziaren eginbidea eztela alegia artzai-ikazkiñentzat adierraz eta adierazkor gertatzea, ikasiak beren artean zeazkiro mintzatzeko izan direla sortuak izkuntza oriek. Eta artzai-ikazkiñak utzirik nere antzeko erdi ikasietara baldin bagatoz, nabari da zer gertatzen zaigun, bein eta berriro: itz-eskasean arkitzen gerala sail askotan eta, okerrago dena, itzak ditugunean itz oriek eztaudela erderazkoak bezain zeazkiro mugatuak. Eta, nere ustez, zeaztasunak balio du argitasunak eta garbitasunak adiña gai orietan.

Eztugula eta eztakigula eztakigun bitartean ezkeraz izateko eta jakiteko bidean sartuko. Eusko-Ikaskuntzak, jakifiñaren gaiñean, laburtu zuen esaerak dionez:

*Bekoak goikoa eskondu leidi
Ta txikiak andia benzi leidi
Asmus ta jakitez.*

Nekez, ordea, asmo-jakiterik gabe. Eta eztakigula jakitea omen da jakinduriaren asiera eta iturburua.

EUROPA ETA GU

Europa'ko aizeak onak ala kaltegarriak ditugun: ona orain piztu eta berritu zaigun auzia. Berandu xamar gabilta, geienetan bezala, auzi ori 98-koena berbera den ezker. Gogora dezadan, beraz, aurre askoan ibilli zela bein Euskal-erria gai orretan, Azkoiti'ko zalduntxoeekin.

Ni beintzat ezin naiteke zalantzan asi Europa'ri buruz, nere sustrai guztiak Europa'n baititut. Europa'ren kultura —berak sortutako naiz besterengandik artutako gaietz oratua— gu guztiona da, nereaz ez ezik, nai badugu eta nai ezpadugu. Gure berezitasuna ezta europartasunaren ezur-mamiei usai eta kolore berexi-antzekoa ematen dieu larmintz mea baizik.

Literatura, pintura, musika, eskubidezkoak uka eta arbuia ditzake Euskal-erriko semeren batek. Bada ordea beste zerbait oriek baiño indartsuagoa, naiz baliotsuagoa ez izan, iñongo erriek ukatuko ez arbuatuko eztena: Europa'n sortu zen jakintza. Dirua ezta zoriona, baiña aren atzetik gabilta geienok, baita euskaldunok ere. Jakintza ezta salbabidea, baiña eskeintzen dizkigun doaiak tentagarriegiak dira aien igesi ibiltzeko. Doai oriek dira jakitea eta, jakitea aski eztela, indarra edo, berriz esaten asi den bezala, boterea. Teknika soillaren jabe egin geran euskaldunok itxuragaiztoko fabrikaz bete ditugu beñolako soro ta basoak. Saia gaitezen, beraz, kultura baten alde onez leenbaileen jabetzen, alde txar askoren jabe aspaldi egin giñan ezker.

Arrisku bat ikusten dut gure gazteriarentzat: Europa'n barrena asearen aseaz sortu diren kezkek eta errenkurek ez ote duten saiestuko artu bear lukean bidetik. Guk gosea berdintzeko daukagu; eztugu oraingoz asearen beldurrik.

FILOSOFIA ETA JAKINTZA

Badabil azken aldi onetan polemika bizi bat gure artean —izanaz, izateaz eta izakiaz— Orixe eta Aita Intxausti'ren artean, eta atse giñaren atseginez irakurri ditut biok argitara dituzten artikulu ederrak.

Orixe Orixe berbera da beti, baiña eztabaidaren aize aserreak berotzen duenean iñoiz baiño ibillera ariñagoa agertzen du. Bestea, berriz, arritzekoa da nola moldatzen den adierazkizunik zailenak izkera argi, zeatz eta —nere ustez— garbi batean adierazten.

Batak, eta biek bat datoz onetan, ez omen ditu beti bestearen esanak ongi aditzen. Neri beintzat, izkuntzaren aldetik, etzait orrelakorik gertatzen. Beste alde batetik, berriz, gaiaren aldetik, esango nuke, orrenbestetaraño ausartuko banintz, eztudala ia tutik ere ulertzen orien auzia.

Ori ere ezta geiegi, millaka baitira edo milloika nik ulertzen ezitudan gauzak. Nere oraingo dudak, ordea, barrenago bota ditu erroak. Nerekiko ari naiz galdezka ea auzi orrek —gaia eta tratatzeko modua direla-ta eta ez idazleen erruz— ba ote duen bear bezalako funtsik. Esaldi oriek badute noski zentzurik, baiña eztaikit musika eder edo poema bikain baten zentzua oso bestelakoa ote den.

Bertrand Russell'ek, Tarski'k edo Carnap'ek (lagunarte ederrean irten naiz plazara) bereala ebakiko lukete noski eztabaida: orien eta beste askoren aburuz, ezin egizta ez gezurta ditekean esaldi batek eztu ezen adierazten, eztu ezer esan nai. Orrenbestetara eldu gabe, pentsa daiteke gaurko egunez, mende joanek ala erakutsi digutelako, ezin dezakegula bestetan adiñako siñesterik izan arrazoi utsaren eta arrazoibide soillen indarrean. Giza-ezagueraren mugak obeto ezagutzen dira gaur eta, naiz batzuek aurrerago eta besteek atzerago muga oriek ipiñi, galdu da alde guztietan aurtzaroko uste oso ura.

Guziok dakigu zerk eraman duen ondamendira zorioneko siñeste ura. Senide gazteago bat jaio zitzaion filosofiari eta etsai bat, senidea zuen aldetik. Gazte au, filosofia jira-jiraka zebillen bitartean egan —gero eta jira zabalagoetan, bear bada—, poliki-poliki, gorputza lurretik jaso gabe, aurrera joan baita, gero eta aurrerago. Jakintzak erreka jo zuela aldarrikatu zuen Brunetière'k eta geroztik ere orrelako zerbaite ematen dute aditzera zenbait albistarik. Gezurretan noski, zo-

roak berak igerriko baitio jakintza aurela dijoala, onerako edo txarrerako.

Nekez izango da gaur filosofiarik, filosofiaren izena merezi duenik, jakintza-oifnarri sendorik gabe. Ba ote dugu emen orrelako oifnarrik? Bestek erantzun beza. Eliguke batere kalterik egingo, nere ustez, leen filosofiaren gaillur agorrek pixka batez utziko bagenitu beeraxeagoko lurrak, aritzak eta pagoak eta nolanaiko landareak ekar ditzaketenak, zertxobait lantzeko. Gure ezagueraren kemenak eta mugarriak obeto ezagutuko genituzke beintzat.

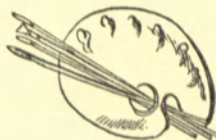
IZKUNTZA BIZIA

Obe litzake, esango du norbaitek, izkuntza biziak gure artean duen egoeraz mintzatzea, literaturaz eta filosofiaz baiño. Errazago izaki ordea onelako gai sakonez mintzatzea.

Bai, errazago da literaturaz mintzatzea eta errazago ere da literaturaren bidez zerbait egitea. Badakigu beifipein literaturak —eta edozein kultura-lanek orobat— eztiola izkuntza biziari, xuxpertuko ezpadu ere, mesede besterik egingo. Probetxuzko den ezkerro, beraz, eztago egiteko ori besterentzat uzterik, bestek ezpaitu landuko gerok lantzen eztugunik.

Asko esan nai du kultura-lanetan, beste edozeinetan bezala, alde aurretik begiz jota edukitzeak elburuak, mugarriak, pausoak eta bideak. Guztion onerako izango den eran gai oriezaz elkarrekin mintzatzeko adiña etorri zaigu. Ea urbil dugun Urte berriak aurrerapidean aurreratuak ikusten gaituen.

L. MITXELENA.

MAITEARI

(Agur-itzak)

I

Gauza ederrok baiño ederrago ba da
gauza eder guztiok egin zaituena,
itxi eidazu, arren,
beregana joaten,
maite kutunena.

Ederra iat mundua,
zu ederragoa:
alabaiña areago —neure atsegin ori—
zeuk agertu deustazun Egille Jainkoa.

Itxi eidazu bada
beregana joaten,
maite kutunena.

II

Nik etzaitut lagako
arimaz, egundo,
neure erraien arreba
birjin ta lorazko.

Pozik eroango dot zure gomuta leuna,
neure Jaunaganako, bakartade bidez.

Beti maiteko zaitut biotz-ondo gurenez :
argia ta egia maite ditudan lez ;
beti maitasun garbiz...
beti gogo utsez.

Jaunari opalduko deusat ardo dakion
zuga maitez eskeifii
eustan zoramena.
Profesa egun aundiz eder ixuriko dot
bere ontzi garbian...
beste zenbait naiari gozokin batera.

Neure opari zindo: Jaunaren eskuetan
ziur izango zaitut, galtze-bildur gabe.
Eta zugaitik asau maitatuko dot Jauna
eta arima zoratuz maiteko zaitut, laztan,
deitu nauan Jaunagan
biotz-aldatu-bakez maite nai zaitudana.

III.

Zure edertasun ori
Jaunagan lego obeto
arengan ez bait da
sekula galduko.

Itxi eidazu bada
Jaunari opalduten
zure edertasuna.

IV

Ez dakizu lorea
jausiko iatzuna?
Begira zeure ama
beste zeure pareko
eder bat izana.
Lorea joan iakon,
orri-guri zana
trukutz geratu da.
Ez, neure kutuntxu ;
txarto aituta zagoz :

Ondoa ez dozu
lore-bizitzan geien
maitatu bear dozun
gauzea... bai zera!
Loraetan ba da,
zerbait, loraekin
galduten ez dana:
Loraen zoramena
dagian ederrezko,
jainko "tasuna" da.

V

Eguzki aundiaren
ispillu txiki diran
gauzak urtuko dira;
ez azaldu daroen
jainko "tasun" printza.
Aidezko urre bat legez,
illaun eta iaio,
aldatuko da gero,
une batean, beste
jagiko dan aldi bat
apainiez jazteko.

"Tasun" eder-altsua
ibil-sarri dago,
zertzu barriak sortu,
argitu... ta igaro.

Printza orrek ba dagi
zure zoramena,
itxi eidazu aren
jatorrian maitatzen
zure edertasuna.

VI

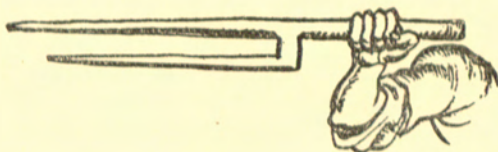
Ustelkorragaz bat bizi bear dogu.
Usteltzeko dana zergaitik maitatu?
Usteltzekoa onda-zorian badozu,
usteltzekoa barik, beti biziren dana
maitatu egizu.

Begioi irakatsi eiozue, maite.
Gauzok egun bateko loreak dirade:
Ustelkorrez jausi ta desegingo dira.
Baña Jaunaren eder... "tasun" orren ditzira,
izpien osotasun guztiez joango da,
urten gabe, aldikoz, urten dauan Begira.

Maite:
iadanik,
luzaro ausnarturik
bizi dodaz egiok.
Jaungoikoagan nai dodaz, orain,
maite zaituen begiok.

Gauza ederrok oro,
Jainko-argiz zarien
ezkerokoz eder,
Jaunagan nai zaituet.
.....
Nire maitetasunak
etzaitu aztuten.

A. BIKTORIANO GANDIAGA.
(Arantzazu'koa)

UME ZAPUZTUA

Sasi kume errukarri, mutiko beltzeran!
Zeintzu diran ez dakik eure ama ta aita.
Iri iskanbiltsuaren gaian zabartuta,
alderrai abil, kaden, txaide zikiñetan.

Begi larriak zabal; ule-latz, txanka-igar.
—Galazo-gozamenen arnari goibela!—
Eten bako gosea aldean dabilkala,
bizirik iraunteko lapur egin bear.

Yanariak pilloka dakutzak barano.
Askoak, alperreko urre-pitxiz apain.
—Pekatuaren zori txarreko seme erkin!—
Obeto aberatsen potzoak i baiño.

Billuts-billutsik, bizkor, igesi illunari;
estalperik aurki nai gaba egiteko.
—Etxaukak kupidarik iñok iretako—.
Soiña otz, sabela ikol; bai-dok lorra ugari.

Mundukeri ankerra! Nun kistartasuna?
Ona izango intzake, ba, i, ba-euko nok asi.
Asko larregikeriz; itzat yan ez yantzi.
Yaube bageko oil, iñok ez aintzat ire ituna.

Gizadi gaikoiaren errua akulada,
zuzentza arbuiako duk andi aitenean...
I eu ezaz errudun... "Bildotsek ordaintan
ardien zorrak", baiña. Ameriketa auxe da!

AURRE-APRAIZ'tar BALENDIN.

LUR - MIÑA

(Goethe'ren antzera)

Ezaguna al duzu, sagartze-loreak
zuriz yantzitzen dun lurralde berdea?

Aizeak darabil artalorra leunki,
ta mendi-soiñuak oparo dakarzki.

Araxe, araxe,
nire maiteakin egaztu nai nuke.

Ezaguna al duzu lurra, maite-asarrez,
astintzen ta ondartza bitxitzen aparrez
eten gabe ari dan itsaso ekaiztuna,
bere arnas gaziaz mondintzen niñuna?

Araxe, araxe,
Nire maiteakin egaztu nai nuke.

Ezaguna al duzu itsaso gaiñean
kokatu uritxoa, arkaitz gorrietan?
An nire begiak lenik zabal nitun,
an gaztezaroa bizi ta amestu nun,
andik aita zarrak dei eiten didate.

Araxe, araxe,
Lur-loa dagidan eraman nazate.

AMETZAGA TAR BINGEN.

ERESI KANTARI

L. MITXELENA euskaltzale ta *detective story*-zaleari, eta GABRIELA LOHITEGI'koaren arimari apalki barkamendu eskatuz...

Gaston du Pont du Rand, paristar jaun gazte logika-zale bat lehengo aldiz Euskalerrian zegoena, adi zitzaion bere euskaldun andre-gai kantuz ari zenari. Mutillaren belarri motz oarkorrek entzun araura analisatzen zituzten doñuaren notak... Ahaire polit, tolesgabea iduritzen zitzaion, erri hortako jendea eta gauzak oro bezala. Kantuaren itzetatik, berriz, ez zuen ezer ulertzen.

Helena kantatzetik gelditu zen, beraren buruaz miraz eresi zahar hori aukeratu zuelakoz doñu berriago baten orde. Neskatxa oraindiarra zen... Leiotik kanpora begira zegoen eta haren arpegi politak asperdura zerakusan. Kanpoan euria erasoka. Egun guztirako barruan egotera bearturik ote zen, bere gurasoen etxe zahar illunean eta Paristik etorritako senargai horrekin? Isolak ari izanik ere naiago zukean atera, bere gazte-lagunekin ibilli. Laster, ezkondu eta, betiko joanak zitukean gaztaroko laguntasunak eta jolasaldiak, du Pont du Randtar bati zegokion emaztea izatea gatik. Libertatea galdurik. Jasango ote zuen horlako bizi-tza bat?, galdetzen zion neskak, kezkaturik, bere buruari. Ezetz erabaki zuen bere baitan. Bainan Gaston ez zen gizon biotz gogorra eta, dena dela, ez zion oitura txarrik artzera utziko: ezkondu ondoren aurretik bezala bere gogoia baizik ez zuen egingo, senarra bere naikarietara makur erazirik. Bai eta gaur bertan, senar-ezitze hortarako saiakera gisa, mutilla beartuko zuen bere automobil aundi ederrean paseiura eraman zezan, dantza-etxe edo zinema batera. Ba zekien Gastonek ez zuela ateratzeko den gutien gutiziarik, eta onenean egun gutzia etxean igaroko zuela, irakurtzen edo radioari entzuten. Busti beldur zen, alegia. Amor emango zuen, ordea, lau-

senguz edo laztanez enganatuz geroz... Eta segurantza horrek alaiturik, asi zen neska berriz ahapeka kantatzen. Amerikako ahaire bizkor bat aldi hontan.

Gastonek geldi erazi zuen: "Ez, eskatu zion, kanta ezazu arestiko euskal kantu hura", eta, neskak soa haren gana inguratzen zuelako ez-jakifia egiñik, lehengo notak txistukatu zizkion. Utsik egin gabe, gero, logika-zale bezainbat musika-zalea baitzen. "Oi, pentsatu zuen Helenak, ezer ez zait kosta eta atsegin apur hori egin dezaioket." Eta ahal zuen bezain sentimenduzki kantatu zion:

"Goizian goizik jeiki nündüzün, espusa nintzan goizian;
Bai eta zetaz ere beztitü ekhia jelkhi zenian;
Etxek'andere zabal nündüzün egüerdi erditan,
Bai eta ere alhargüntsa gazte ekhia sarthü zenian.

Mus de Irigarai, ene jauna, altxa izadazüt büria;
Ala dolütü othe zaizü eneki espusatzia?
—Ez, ez, etzitadazü dolütü zureki espusatzia,
Ez eta ere dolütüren bizi nizano lürrian.

Nik ba nizün maitetto bat mündü oren ixilik,
Mündü oren ixilik eta Jinko jaunari ageririk;
Buket bat igorri ditadazüt lili arraroz eginik,
Lili arraroz eginik eta erdia phozüatürük.

—Zazpi urthez etxeki dizüt gizona hilik khanberan;
Egünaz lür hotzian eta gaiaz bi besuen artian,
Zitrü-hurez ükhüzten nizün astian egün batian,
Astian egün batian, eta ostirale goizian."

Gastonek eskerrak eman zizkion pozturik: "Très bien, bainan orain, mesedez, itzok izkuntza ulergarri batera itzul zaizkidazu." Parisko erderara itzuli zituen beingoan Helenak. "Illun samar —esan zion Gastonek arretaz entzun ondoren— gertaria itz-lauz jaulki zaidazu arren." Helenak eman zion orduan Gabriela Lohitegikoaren zori kupidagarriaren berri: nola ezkontzekoa zen Irigaraiko jauna bere biotzeko kuttunarekin, eta nola il zen hau eztei-egunean bertan, ixillean zeukan amorante batek pozoiturik...

Kontatu eta Helena ixildu zen, eta beste zerbaitetan pentsatzen asi zen, bainan "hüm —egin zuen Gastonek— hüm, hüm...". Haren adimen bizkor, eskolatzez ornitua ez zen lotan egon andregaia mintzo zen artean. Logika gutti aurkitzen zion mutil logika-zaleak Euskal-

duen ipuin horri, eta mingarri zitzaion. Begiak itxi zituen. Gogametan murgildurik egon zen oraindik apur bat, eta bat-batean "Gauza horrela gertatu al da benetan?" galdetu zion Helenari.

—Zer diozu? —esan zuen miraz neskak, bere geroarekiko amestetatik iratzarririk.

—Diot, ageri edo paper zaharrik ba al da ipuin hori egiaztatzen duenik? Kantuak aipu duen "maitettoa" auzitara jauki al zuten, eta auzitegiak erruduntzat jo al zuen? Itz batez, egia ote da Irigaraiko jauna tankera hortan il zela?

—Nik ez dakit; hala diote kantuak eta hemengo jendeek beintzat...

—Jendeek diotena! —oiu egin zuen Gastonek erdeinu bizitan—. Ez al zera ezertzaz oartu ipuin bitxi hortan: Gabrielak zeñen argiki mintzo iduri duen lehengo irur ahapaldietan, eta zeñen lauso ta adi-gaitza den, aitzitik, azkenengo ahapaldia?

—Ai! —egin zuen Helenak ez-axolki— kantu baten itzei kasu egin bear ba litzaie...

—Bainan bai kasu egin bear zaiela! —esan zion Gastonek suminduxerik bezala: gogamen sakonetako mutilla zen, eta zenbait aldiz andregai txoriburu bat baizik ez zela uste izatera gertu zen—. Orori kasu egin bear zaio, eta bereziki kantu honen letrari.

—Zertarako ote?

—Egia billatzeko! —iñardetsi zeun ospatsuki mutillak.

—Egia zer da? —galdetu zion irripar batekin Helenak, bere aurdendoran Ebanjelioa irakurri zuen eta—. Zuk ba al dakizu?

—Kasu hontan baietz uste dut, eta orain agertuko dizut, adimen-argiari jarraikiz idoro dudan bezala.

—Esan bada, Sherlock!

—Beste giltzen gabeen, protagonisten psikologia, lau ahapaldiok salatzen digutenaz, kontuan artu dut Irigaraiko jauna ta Gabrielaren artean egiaz zer gertatu zen jakitekoz. Zer erakusten digu bada Gabrielak bere gogoaz eta barruaz ezkontzaren berri damaigularik? Ez zela bera siñetsi erazi nai zuen eta, zure esanei ba nagokie, erriko jende xingleek siñetsi duten antzekoa, ots, zorigaitzak jotako alargun urrikalgarri bat, bainan, aitzitik, emakume biotz otzeko ta buru-arin bat, gaiñera aundi-nai ta ontasun-zalea zena eta, azkenekoz, naiko lizun ta lotsa-gabea."

Helena protesta bat ateratzera zioan salakuntza izugarri horrek arriturik, bainan senargaiak ez zion astirik utzi, eta bereala jarraiki zen: "Biotz otzeko ta amorio gabekoa zela errex da ikustea: lehengo ahapaldian, eztei-eguneko goizean bakarrik zegoela gogoan zer zera-billen hartan jakin erazten baitigu, ez du batere Irigaraikoari liokean naitasunik aipatzen... ez dakar ez eta senargaiaren aipurik ere... Bai-

nan bai jantziko duen soinekoaz baizik ez dela arduratua darakus-
kigu: neska buru-arin ta azalekoa zelako seiñale bat. Gero, ezkontzak
etxeko andre aberats egingo duela jakin erazten digu: Irigaraiako jauna
ez zuela benetan maite ikasi dugunaz geroz, hortatik ageri da senar-
gaiaren etxaldeek dirutzak lilluraturik baizik ez zuela harekin ezkon-
tzea onartu. Urrengo bertsoan, berriz, alargun gazte geratu dela oroit
erazten du, entzuleen barruan griña likitsak piztea gatik noski, ezen
ba dakigu alargun gazteek, beren jantzi beltz eta gezurrezko mal-
koekin gizonen lizunkeriarri kilika egiten diotela, hauien sentsualitatea
sadismu dasta batez areagotuz... eta maltzurki esaten du bestalde
iguzkia sartzean dela alargun gertatu, hau da, amoranteekin gauaz
ibiltzeko libre; ezin garbiroago aditzera eman zezakean alargun lizu-
nak amorante-gaiak bildu naian zebilela, hainbat geiago non arestian
gogora erazi dien andre aberatsa dela bere ezkontzari eskerrak... Gab-
rielak sentimendu itsusi horiek oro ozarki, geiago dena kantatuz,
agertzen dituelakoz, lotsa-gabe bat zela esan dut. Bainan are txarragoa
da oraindik zeren hipokrita bat baita: urrengo bi ahapaldietan bere
senarrarekin izan duen alkarrizketa jaulkitzen digularik, Irigaraiako
jaunarekin maitaminduarena egiten zuenik ez digu ezkututzen azal
uts ez besteak! Eta Irigarai seiñeskorak, Gabrielaren zimarkuneriak
atzipeturik, ustez eta egiazko naitasuna diola emakume antzegilleak,
bere segetetua salatzen dio—beraren zorigaitzerako: beste neska bat
zuela maite, alegia. Pentsa nola artuko zuen Gabrielak aitormen hori!
Orain artean senargaia orobat baizik ez ba zitzaion, orain gorrotatzen
du noski, ezen, berak ez ba du maite ere, ez du jasango berea zelako
gizona beste batena izatea. Edozer egitera prest geratzen dela egin
zaion irain hori apentzekoz, aisa seiñetsiko dut.”

Hemen Gastonek bere itzaldia eten zuen, Helenak zer-edo-zer
galdegin aiduru izan bailitzakean. Bainan neskak ixillik zirauen eta
mutil gazte logika-zalea aurrera mintzatu zen honela: “Kantuak ez
dasaigu nor zen Irigarainen amorantea; hargatik segur izan zaite
arrazoinamenduka hori ere neuk idoro dezakedala: *Seirenek zer kantu
kantatzen zuten, edo Akilleusek zer izen artu zuen emakume-artean
ezkutatu zenean, galdeok korapillotsuak izan arren ez dira aieruka
inolas ere erantzun-eziñak* (1). Dena dela neska haren izenak eta
deiturak ez dute gertaerarekin zer-ikusi aundirik, eta nor zen ez jaki-
ñik ere igar dezakegu neska zintzoa ta lotsa onez betea zela, bere
amorioa jendea gatik ixillik gorde zuelakoz; fededuna zen, Jainko
jaunari fidatu ziolakoz ordea; eta aierkunde gabekoa zela ere ikusten

(1) Sir Thomas Browne-n esakera bat, E. A. Poe-k *The Murders in the Rue Morgue* ipuiñari itz-burutzat jarria.

dugu, maite zuenaren zoriona opa zuelakoz ororen gaitetik —beste emakume batekin izan bear ba zuen ere— Irigarairi eztei-egunean igorri zion lore-sortak darakuskigunaz. Zergatik lore-sorta bat? Ene ustez, zintzoa bezain txiroa zelakoz, bestela prezioitsuago litzakean doai bat egingo zion: urrezko eraztun bat edo bitxi bat edo abar. Kontuan ar ezazu, hala ere, lore bakanak, hau da garestiak aukeratu zituela neska biotz on, berekoikeria gabeko hark... gaixoak eralgiko zituen hortan, bearbada, zeuzkan txanpon guztiak...

—Bainan lore-sorta pozoitua zegoen! —oiu egin zuen Helenak.

—Hala diosku bederen Gabrielak... —iñardetsi zuen Gastonek lasaiki— Loreak pozoitu? Nai dut hori, ez den ezin egin ditekanean gauza bat. Bainan oso gauza zailla da ta lortzekoz bear da kimikaren ezagutza bat naiko sakona, garai hartako Euskaldun emakumeek durarik gabe ez zeukatena, ez eta oraiñaldikoek ere noski. Ez, Irigaraiko jauna pozoï-bidez il izan ba da, segur izan zaite pozoia ez zela loreotan jarria. Gabriela maltzurregi zen, ordea, gezur osorik esateko ta uste izateko da beraz, haren kantuari ba gagozkio, izan ere zer bait ba zela “maitettoak” Irigarairi bidalitako lore haietan. Zer ote? Egiantzaren araura eskutitz bat, edo ille-kizkur bat, edo bestelako oroigarri samur bat; Irigaraiko jauna, delako oroigarria ustegabean idorota, goibel gelditzen da gogoratzen zaiolako amorio garbi, zabal hori aldera utzi duela bere ta Gabrielaren familiaren interesei jarraikiz arrazoizko ezkontza bat egiteko. Eta Gabriela gaiztoak hori dakusalarik, haren biotz ankerrak jasan ez dezakean alkar maitatze zintzo horrek gaitziturik, gezur eskerge hau asmatu ta senargaiari esan erazten dio: lore-sorta Irigarairen amoranteak pozoitu zuela, zaldun kupidagarriaren eriotza honen gain ematekoz.

—Bainan ez ba du honek Irigarai il, norik arren? —galdetu zuen Helenak, beraren gatik iker-lan hortaz arduratzen asirik— Ala berak bere burua il ote zuen?

—Izan ditekenea da hori a priori, erantzun zuen Gastonek—daki-gun bezala gizon biotz maltsoa ta gogo aula zen, familiaren gatik Gabrielarekin ezkontzera gertu baitzen beste neska bat maite izan arren; zio horrengatik neronek uste izan dut apur batean bere buruaz beste egin zukeala etsipenez. Bainan ustekizun horrek ez du egiantzik: Irigarai kristau onegia zen horlako bekatu larri bat egiteko... ikusi dugu nola, haren amoranteak hala nairik, beren maitetasunaren segetua Jainko Onari fidatu zion gizon jainkotiarrak... Gabrielaren aiurriak, ordea, beraren aitorkunde lotsagabekoetatik dazaugunaz—lizun, hipokrita, aundios, buru-arin eta biotz gogorreko zen Gabrielaren aiurriak egia aski garbiki salatzen ta aldarrikatzen digu: berak du Irigaraiko jauna il!

—Ene!—egin zuen Helenak, txunditurik—ergelkeria bat da hor dionzuna... Ez al du berak esaten zazpi urtez senar illaren gorputza bere gelan gorde duela, gau oroz bere besoetan laztantzeko? Ez al da hori benetan maite zuelako ageri bat?

—Ergelkeria bat dena—esan zion Gastonek erdeñari—horlako ipuiñ batean siñestea da. Zazpi urtez gorputz illotz bat norberaren lo-gelan aukitzea!... Uste al duzu Legeak—Elizarenak edo Erregerenak—utziko ziola egiten? Ez noski, dudarikan gabe. Segur izan zaitezke Irigaraiko jauna lurperatua izan zela, oitura ta oikundeei jarraikiz, eta ez nago zalantzan Gabrielak negar ugari ixuri zuela eortzeta-egunean, fartzontzi gogaikarriak!... Baiñan hemen ere, fiñegi zen gezur borobillik esaten ibiltzeko: gezur-edo egia-erdiak zituen esaten, jende siñeskorren lepotik iseka obeto egiteko. Berak aitortzen duenaz geroz, norbait ezkutatu zuen baiki bere gelan, ez ordea Irigaraiko jaun illa. Nor ote zen? Bere oaide edo amorantea, ezbairik batere gabe. Ezen, baldin Irigaraiek amorio garbi bat ixillean ba zeukan, hark oaide bat zedukan ezin bestez, emakume lizun ta atsegalea zelakoz arestian ondorekatu dugun araura, Lotsarik gabe aitor du gau guztiak gizon bat bere besoetan atxikiz igarotzen zituela: zertarako bada, maitakeriazko jolasetan jarduteko izan ez ba litz? Oar zaite bestalde amorantea *bere* besoetan edukitzen zuela eta ez zetzala bera, haren eme-izaerari zegokion bezala, gizonaren besoetan: horrek are argikiago erakusten digu emakume likits baino likitsagoa zena, esan nai baitu beraren atsegiña zuela oroz lehen billatzen, gauazko jolasotan bera zuzendari izaki... Baiñan lotsagaldu bat izan arren, beldurri ta koldarra zen, eta ez zen ausartu bere lizunkeria besteen aurrera agertzera; baldin egin izan ba lu, jendea jelostuko zen, noski, alargun andre gazteaz, inkesta bat izango zen eta bere gaizki egiñari eskerrak irabazitako ontasuna galduko zukean, bai eta bere bizia arriskutan ipiñiko. Horrengatik amorantea bere etxeko leku ezkutu batean gordatzen zuen —ezkuta-leku faltarik ez baitzen garai hartako jauregi zaharretan— bere lo-gelatik urbil alabaiñan, beti ere haren mendeko ta zerbitzurako egon zedintzat.”

Beste ixillune baten ondotik Gaston berriz asi zen: “Ots, Gabrielak senarra il du eztei-egunean bertan—pozoituz noski, pozo ai pu baitakar zini ko hark bere kantuan. Ez dio lore-sortan eman, baiñan bide klasikoago batez: edari edo janaritan, edo zizta batez. Bi zio nausiren gatik egin du gizeraite hori, nik uste: lehenik, senarraren gandik askatuz bere amorantearekin bizi ahal izateko, Irigarraitarren ontasunak berarentzat gorderik, ordea; gero, Irigaraiez apentzekoz, honek bere amorioaz egin zion aitormen ergelak sumindu zuelakoz izugarritan, ez baitzen noski barkabera eta senargaiak beste bat maite

izatea laido gaitza zitzaion baiki... Dena dela, bigarren zio hori bere obenaren justifikagarritzat artuko zuen hipokrita hark.

—Zergatik arren—jakin nai izan zuen Helenak—, gauak gizon bizi baten ondoan baldin igarotzen ba zituen ta ez gorpu zurrun batekin, zergatik dio limoi-urez ikuzten zuela gauero?”

Gaston gorritu zen, gogamen argiko bezainbat biotz aratzekoa baitzen mutil jaioa. Hala ere andregaiari inardetsi zion: “Bai, emakume haren likiskeria ezaguturik, beldur naiz ba dela hortan zearresan zikiñen bat... itz-erdizka uler dezakezu... Eta gero, zergatik dio ostiral goizean zela hori gertatzen? Ostirala, sentsualitatearen jainkosari paganoek eskeiñitako eguna, baiñan kristaumentzat egun santua: emakume dollor hura ez zen egiaz kristaua, ordea, eta gure fede santuaz parre egiteko abagune hori ez du galtzera utzi nai...”

Helena ixillik geratzen zelarik, gogoetan galdurik—gogoeta gozoa noski irriño bat èragiten baitzion—Gastonek amaitu zuen bere itzaldì irakasgarria liriko antzean: “Ai! zer nolako arima beltza euki bear zuen Gabriela Lohitegiko hark... Hargatik, berberak ez zekarren ausaz bere gaiztakeriaren erru osoa: nik uste, odolean zeraman gaizkiaren kutsua, haren deiturak berak salatzen digunaz. Alabaiñan, honera etorri baiño lehen “Lexique français-basque” bat erosi nuen Baionan, eta hari eskerrak euskeltzale egin naiz; ba dakit orain Lohitegiarrak hala izendatuak izan zirela beren jauregian gauza zikin, loitsuak buruartzten zituztelakoz leiñu urrikalgarri hartakoek... Zer nai den—bukatu zuen Gastonek ateraldi bertutetsu horren ondoan—, horra ezkutapen bat argiraturik, eta ene iker-lanak erakutsi bear dizu arrazoiaren bide segurrari jarraikiz beti Egiara el ditekeala, zer nai izanik ere aztarnak edo oiñatzak nahastekoz maltzurrek egindako alegiñak oro. Zuk zer pentsatzen duzu hortzaz, maitea?”

—Se non è vero...—inardetsi zion Helenak eztiki, eta italianoz, ezen senargaiak susma zezakean baiño askoz ikasiago ta fiñago zen neska politta—Dena dela, zure asma-lan horrek erakusten digu mutil burmuñ bizkorra zerala, baiñan aurretik ere ba genekien. Halaz ere esker bereziak zor dizkizut ideia on bat eman baititazu, besterik ez ba litz ere...

—Zer ideia? galdegin zion senargaiak.

—Gero jakingo duzu, esan zion misterioski. Eta nola, azkenean, beraren ideien baizik ez baitzuen Gastonek axolik, ez zen tematu eta Helena asi zen berriz kantan.

* * *

Izatez, Helenaren ideia ez zen txarra, neskaren ikusgunetik beintzat. Baiñan uste izateko da senargaiak ez zuela onarturen, zer zen jakiteko denbora ta astirik izan ba lu. Denborarik ez astirik ez zuen izan, ordea. Gogoan erabili zuen Helenak: "Gaston hau azkenaz beste ez zait geiegi gustatzen. Burgoi, arrazoikazale, aspergarri delarik, zer bizitza itsa eramango dut harekin ezkondu eta!... Alabaiñan ezkontza horri ezin itzur nakiok: aberastasuna ta gizarteko leku gailen bat ekarriko dizkit eta, gailera, gurasoek nai dute egin dadin: alaba on izaki, ez nioket inondik ere atsekaberik eman nai. Baiñan, Gastonen ispiritu ikertzalleari eskerrak, orain ba dakit nola joka..." Eta gogoia lasai, senargaiari beti atsegiteko prest geratu zen ezteiguna egokitu artean.

Ezteiok ezin obekiago igaro ziran, han zeuden guztien poz eta alegantziaren erdian. Gastonek, mutil zintzo zintzo izan arren, ttantta bat neurritik kanpo edan zuela aitortu bear da; baiñan ba zuen ausaz mozkortzeko arrazoirik Helena zen bezalako neska zoragarri, edermenez bete batekin ezkonduaz...

Helenak, aldiz, burua otz eduki zuen, beialako Gabriela Lohitegi-koak bere ezteietan zedukan bezain otza, noski, egiak ba ziran Gastonek esanak. Baiñan Gabriela garai romantiko baten alaba zen—pozoi ta maskaro ta ezkutuneen garaia—eta Helena neska oraindiarra zen guztiz, gauzak lillura gabe ta bakun nai dituen ogeigarren mende hontakoa. Horrengatik askoz sinplekiago gertatu zen. Azkenengo ezteiliarrek etxerako bidea artu zutenean senar-emazte berriak bakkarrikan utzirik, Gaston, oiñak piska bat kordoka zerabilzkiela, ezkonjelara zeraman eskallera luzean goiti abiatu zen. Biotz aratzeko mutilla izan arren, ez dut ixilduko zentzuak irazekiak zituenik. Baiñan gau hartan zillegi zitzaion, ezta? Ezkon-gelan sar erpai zegoen. Bizkitartean Helenak aurrea artu zion. Gora igo zen txairo eta ariña. Ez zen gelan bereala sartu, ordea, baiñan ezkontideari eskallera-buruan itxo egin zion.

Mirabeak jauregiko beste alderdian bizi ziran eta horrengatik, Helenaz beste, inork ez zuen ikusi nola senar gazteak, mailla bat uts egin bailukean, eskallera goiti beheara erori zen eta, beko lehen mailaraño amildurik, hantxe lepo-ezurra autsi ta puskatu zuen.

Bitartean Helenak orroaz eta marrumaka ziarduen, eta mirabeak lasterka etorririk agertu zirenean, artista antzean alditxartu zen nes-kame baten besoetara.

Eorzketa bat txit ederra egin zioten du Pont du Rand zorikabeari eta, bear zen bezala, negar saminiñik asko zuen andre alargun gazteak. Aide, adiskide ta ezagun guztiek biotz-biotzetik erruki zioten gure Helenari.

Hain errukarri ote zen gero? Du Pont du Rand zenaren gandik jarauntsi zituen, kondesa tituluaz eta jendeen estimuaz gaiñera, etxe-jauregi polit bat eta goitiko ondasunik franko. Bestalde, Lohitegiko Gabriela baiño zoriondunagoa, ez zuen zazpi urtez maite zuen gizona, il edo bizirik, bere gelako lurpean eduki izan bearrik: urtebetea gabe iges egin zuen erbestera bere erriko amorante gazte batekin. Doatsu bizi izan ziran, aurrik ez baitzuten izan.

JON MIRANDE.

Parisen, 1960. II. 26

IZAKI, IZATE, EZA

(J. A. INTXAUSTI'RI)

1. "Edozein izakik ba-du izatea", diñozu. (EGAN, 1960. 1-2.) Ni lengora nator berriro. "Izatea" gutxi esatea da zuk or nahi du-zunerako; itz orrek bakarrak berez ez baitu esaten izan ere ba-dan, ala izateko bidean dagon. Iardunetik, bai, izanezkoan ari zerala argi dago, "mundua ba-Da", diñozun ezkerro.

Zure ENS orri emaiogun norbaitasuna naiz zerbaitasuna, latiñez ere nahi ukan zutena. *Ens* eta *essens* bereizi nahi ukan zitûn Kintilian batek (ez gure Kalagurritarrak): *essentia* atque *entia*: izandunak eta izatedunak. Ez didazu ukatuko, emendik amar urtera iaioko dan Perutxo gure buruan izatedun danik; baiña bere baitan ez da izan-dun oraindio. Zertako ez erabili gure Metapisika ederragô? Zertako sartu or besteren gurdi astunên, geuron egal-ontzîn txairo gabiltzakela? Bestenaz, eziñ esanen didazu, *izandun* euskera ez dala, ots, izan-iabe. (Cfr ukhandun, ukhaitedun, BN.; eukitedun, B.)

Irakurri diozat erri-gizon bati zure esamaña ori ta nereea. Egia esan, zurea poliki atzi du, ta gaztelaniz eman ere, bai. "Izandun danak, ba-dana ba-du" entzutên, obeki iduritu zaio; ta aldez-beste, "ba-dana, izandun da", entzutên, begik argi argi ipiñi ditu, ta "Ori da euskera iatorra!" esan du. *Ba-dana* ez diteke esan latiñez, ez griegoz. Latiñez, beintzat, *existentia physica*, *essentia physica* esan-beharra daukazu. Etorri zaitetze gero, olako gauzarik euskeraz ez ditekela esanez, eta ez aitortu "nik ez dakit euskeraz".

“...ezer-ezak ez baitu egoterik, ez nunbait izaterik” diñozu are (40-7). — Ez eta bai. Eza uts utsa ez dezakegu asmatu; baiñan ezer-eza bai, zerbaiten eza beti. Heideger gora bêra, *baia* lèn asmatzen dugu *eza* baiño, eta eza eziñ asmatu ere, baiaren arrimôn ezik. Eziña ere asmatzen dugu ba-zitekenean. Or etorri zan iesulagun portugaldar Fonseca, Molina aipatuaren Maisû, beure *futuribile purum* arekin. Espaiñin zenbaitek muziñ egiten ba’diote ere, Europan ongi artu dute Fonseca-Molinaren aburu ori, eta Metapisikan arkitu dan abururik zorrotzetakô ta piñenetakô daukate. Zer da ori, gero ere, gure baseritarren Metapisikarako?—Mediterraneô arkitzea... arkiturik baitzeukaten. *Futuribile*, gertagarri guziak eta *futuribile purum* ere garbi garbi ta bizi bizi entzungo dituzu Larraungo amazapî erritan, Araiz’ko zazpitan, Betelu’rekin, Leitza’n, Napar-goierrin Berastegi’tik Lizartza’ra bitartean, Gaztelu ta Orexa tarte dirala, eta, Bidasoz aindi: Gora euskera! ez da zu aifñakorik Metapisikan.

3. “Exsistentiak ateratzen du, diñozu are, izakia ezerezaren illunbetik.” (40-3.) Nik ez dut baiesten exsistentia ori, illuna ta soberakiña dirudidalako: S. Tomasen iatorra, bai. Itz orren orde *esse* erabilten du, dakizunez: ba-dala, que ya es, que hay, qu’il y a. *Est* esatèn ere, osagarririk edo galdekizunik ez ba du, ba-da, ya es. ya hay, il y a, besterik ez du esaten. Ontan okertzen da Etienne Gilson tomistakin: *bai*-gauza besterik ez dana, *zer*-gauza egiten dute. Prantsesez ez omen diteke eman bere mami guzian eskolastikuen *est*. Ez, zera! Bai-gauza zer-gauzarekin batean nâste eman nahi ba da, ez.

S. Tomas bere argibide aipatu artan, ba-dalakôn ari da: “Gizona naiz piztia *zer* dan iakitea bat da; *ba* dan beste bat.” “Ba-dana, *exsistentia physica* iator ori, gertatuari begira dago, naiz gertatze-koari; baiñan gertatzèn berèn ez da ezer. Naiz izanên dala, naiz ez dala, *ba*-da, *ba*-diteke, *ba*-liteke, *ba*-ziteken. Guk atzerriko Gramatikari begira, gaizki eman oi dugu naiz, zira, da, ba xorgiñ ori gabe.

Nire euskera au atzi ez ba zeneza, nik zurea ez, beintzat, or duzu eskolastikuen izkuntzan, esan nahi dudana: Exsistentia quid mere affirmabile est; non quid substantivum. Affirmabilitas actus est (eta zer atsegin egin dion Metafisika irakasle bati nire izen-mugatze

onek!); el *ya* de las cosas, esan diot gaztelaniz, eta au ere oso ederki iduritu zaio.

Irakurri ukan dut eskolastikûtan esse—habere essentiam seu existentiam. Oso oker; habere essentiam, ez; habere existentiam, bai. Zer-gauzarik adierazten ez ba du, ez; adierazten ba du, bai. Ortarako osagarria behar du: *tò esse, id esse*. Sorkarietaz mintzo girala, existentzia iatorra *an sit res'i* erantzuna da. San Tomasek aipatu lekûn diñona: ba-dala; *de facto esse suo*.

Tomisten bigarren existentzia ori, *in fieri* dakarten ori, amets utsa iduritu zaida beti, ta ez niri bakarrari. Aristotel'en gertaburu edo *causaetan* sartzen ez dira ausartzen. Beste aldera, ezin eskapatu dute, nolabait gertarazle dala esan gabe. Zer da *id quo* ori? *Id quo aliquid fit quocumque modo*, ots, “zerbait nolabait gertarazten dûna”, ez al dagokio existentzia orri? Concausa, comprincipium, quasi comprincipium, quasi forma, pars determinans, &, nik dakit zenbat gauza erauntsi diozaten Zigliara, Reinstadler eta gaiñerako tomistek. Egia esan, ez dakite non dabilzan. Nire ustez, existentzia ori Aristotelen morphê'ri urbiltzen zaio, zerbait baldin ba da.

Galdeginen didate ordea, ta zuk aiekin: izateko dagon izate ori zerk aterezazten du ezerezaren ilunbetik izanera? Zerk izaneratzen du?—Aita Aristotelen aburuz, gertarazle (*causa efficiens*) batez gaiñera, izagaia ta izaera behar ditu beren ereduarekin eta norakoarekin. Gertaburu orin artên eta oritako bat bezala ipinten ba dute existentzia ori, bego; baiña beste gauzaki bat bezala artzen ba dute, gaiñez dago. Phylomorphismos naikô da. Bein izagaia ta izaera (*materia essendi et forma essendi*) elkartzen diranên, *actus essendi* gertatzen dira, ots, izanên dana. Nere burûn ez dira kabitzen *essentia physica et EIUS* existentzia. *Ens physicum* baldin ba'da, *exsistens* ere da.

Europeartu gaitezen, esan diguzu beste nonbait.—Bai, bai, baiña lènik euskaldundu. Euskera ongi ikasi, ta erriarena. Erri-euskerak ba-dauzka ondasun gordeak; guri dagokigu orik argitan ipintea, ezer aundirik asmatu gabe. Ortega Gasset'ek esan omen zûn, euskaldunok ba-dakigula Europatik zentzuzko gauzak artzen, eta ez diranak bazterreratzen. Orañ ere, aspaldi aundin bezala (laureun urtez onontza) ba-dira gutartên Aita Vitoria'ren eta Ázpilkueta'ren

ondoko batzuk, apaiz eta praile iakintsük, Aristotelen ez ezik Kant, Hegel, Descartes, Bergson eta olakoen berri dutenak. Or dauzkagu Madrillen oraiñ ere Zaragueta eta Zubiri. Eta Parrokietan eta komentütan oinbeste Mezadun ixil. Guk ez dugu ukan galtzadun soiletan filosofurik, berriketontziren bat baizik: literatòk bai, baiñan orik ez dute iakintsu izenik merezi.

Barkatu, neure burûrengaz zerbait eratzikitzen ba dut. Nik ere, euskera lantzean, begi bat beti gure errira begira eduki dut, eta bestea Europara. Nik darabiltzidan liburu bakarrak ikustera baldin ba'zatoz, ez duzu arkituko euskal-iztegi aundirik —Azkue aundia Ameriketan utzia dut—; baiña bai latinezko ta griegozko ederrak; Oriri begira bizi naiz, euskeraz zerbait goraxego edo piñago egokitu nahi ukan dudân. Auteman dute, eta esan didatenak ere baditut, aprobetxategi ona atera naizela. Oraingo gazteok, zûk bakarrik ote zerate Europara begira asi ziratenak? Begira lènik etxera; gero, Europara.

Zure artikulu ori artu ta utzi amar bat aldiz egin dut, ezin entendituta. Azkenên, ukabilak ertsita asmo sendò artu beharra ukan dut begiz bederen guziri pasara bat emateko. Oraingo gazte batzuk, mordoillokeri ta guzi, guk baiñon euskera zaillagò egiten duzute. Niretzat Arriandiaga ta A. Urrutia ur garden dira zuen aldean.

ORIXE.

POESIA ETA EUSKAL POESIA

Jaun-andreak:

Hitz batzuk esan nahi dizkitzuet poesiaren izan-zolaren gainean eta gure euskal poesi laburraren gainean. Entzun zaizkidazue ordenamentu argi batean.

POEMATIKA

Orain urtebete edo urtebete terdi, ipuitxo bat eskribitu nuen (eta barka zazue nitzaz mintzatzen hasten baldin banaiz nire hitzaldiño trakets honetan), Donostia eder honetako EGAN euskal errebistan argitaratu zena. Ipui hura, nik eskribitzen ditudan gauza guztiak bezalaxen, etzen gauza haundia, baina euskeraz zein gauza apurra eta gehienetan balio-gabekoa eskribitzen den ikusirik, eztut uste huragatik lotsatu beharrik dadukadanik, eta lehengo egunean ene lagun batek harroa deitu zidan, esan nuelako ipui hura bezalako gutxik irten eta irteten dutela euskal eskribitzale luma herdoitsuetarik. Egia esan, bospasei lagunek bejondidala eta zorion-didala esan zidaten, eta hori niretzat naikoa eta aski da, hoién iritzia niri ardura didana delako.

Ipui haretan gauza bat esplikatu nahi izan nuen, zer gauza den poematika, zer dagoen poesiaren azken funtsean eta fundamentuan, eta zergatik nik horri poematika deitzen diodan, naiz-eta hitz honekin gaur egunean askok beste oso gauza diferente bat adierazi nahi duen. Eskribitzen ditudan gauzekin, eztakit nik zer gertatzen den, baina beti pasatzen da gauza bat esan nahi dudala, eta euskaldun irakurle gutxi nik eskribiturikoak irakurten dituztenek, beste gauza bat, guztiz diferente eta desberdin, entenitzen dutela. Hala gertatu zen nire ipui apal harekin, jenteak bakarrik entenitu zuela agirien zegoena, hau da, ipuien gertatzen ziren gauzak. Eta gertatzen da ipui edo

nobela bat eskribitzen denean, "barneko mandatuaren gaintetik" giro bat, inguruko edo kanpoko forma inportantzia-gabeko bat hautatu behar dela, eta nire iritzia da munduko eskribitzale guztirik ehuneko laurogetamarrak beren bizimodua hautatzen dutela horrera heltzeko, nik behintzat hala egin dut nire ipui apurretan. Ipui harek "Olerkaria" zedukan izena, edo euskera garbiz esan behar den bezala, "Poeta", eta nire ipui haretako poeta zorionekoa kontulari zegoen fabrika batean, eta nola ni ere kontulari nagoen fabrika batean, jenteak pentsatu bidezuen nire gainean eskribitzen nuela, nik ere, noizean behin, jenteaz asperturik nagoenean, poesia eskribitzen dudalako, poeta naizelako, eta lehen aipatu ditudan lagunek ni ikusi ninduten kreatu nuen poeta harengan, eta erraturik dabilza, zerren nik ezin trata baitezaket nire buñua hain moldegaizki eta krudelki.

Niretzat, forma eta bertso-molde guztien harandikoan, bestekaldean, poeta izena eramateko, arimaren edo espirituaren propietate berezi bat eduki behar da. Gizon bat izan liteke munduko bertso-gilerik hoberena, ezta inoiz ere neurrian eta musika-airean erratuko, puntu aberatsak erabiliko ditu, esanen ditu pentsa litekeen gauzarik zorrotzenak, hitz batean, euskal herrietako bertsolaririk habilena izanen da, giza-legez beterik, euskal jakituriaz horniturik, inungo bertsoak botako ditu, eta hala ere gerta liteke poeta eztena. Zergatik? Mandaturik eztakarrelako, barnean poematikan ezaramalako. Hori da hitza: Mandatua. Nundik eta norako mandatua.

Gauza aspaldiko eta jakinegia da, eguzkiaren pean eztagoela gauza berririk, pentsa litekeen gauza guztia pentsaturik dagoela aurretik, baina nik uste dut, hau gizon anapoeten esakera, iritzia eta premia dela. Har dezagun ejemplo bat: Gure patroia haundiak, Aita San Inazio Loiolakoak, esan zion behin bere euskaldun ikasle bati: "Ze ajola dizu munduak, ze ajola dizu mundua irabazteak, zure arima galtzen baduzu?" Hau, egia esan, gauza berria zen bere denboran. Baina gaurko poeta bilbotar batek esan du bere azken liburuan, "Argi Mintza" izeneko liburuan: "Ze ajola dit nire arima galtzeak, mundua salbatzen baldin badut?" Hau da gauza berria, hau da poematika, hau da mandatua. Hemen dago poeta bat. Lehenbizi: Nundik mandatua. Bigarren: Norako mandatua.

NOR DEN POETA

Nire aitak esan dit askotan: "Zu ezin zintezke izan poeta". Zergatik? Zer pentsatzen du harek poeta dela? Nor pentsatzen du poeta dela?

Honekin esan nahi dut, zer pentsatzen duen herriko jente xeheak

poetatza eta poesiaren gainean. Jente ez-ikasi eta jakingabeak persona barregarri bat ikusten du poetarengan.

¿En qué se le conoce que es poeta?
En que no tiene una peseta.

Nire andregaiaren amak (1961 urteko amagiarrebak), eztaki poeta naizena, bestela duda sakonak daduzkat haren alabarekin ezkontzeko baimenik emanen zuenik.

Baina pizka bat eskolatua den jenteak, beste gauza bat sinesten du. Horregatik erantzun nion aitari: "Ez naizela ni poeta?". "Ez", erantzun zidan harek. "Zer da poeta, bada?". Eta berehala ihardetsi zidan: "Mundu honetan hiru persona-klase daude Jainkoari hurbil: Poeta, "santua eta zoroa. Denok omengara apur bat poeta, santu eta zoro, "baina beste bi propietateak galtzen direnean, hau da, esate bate- "rako, santutasuna eta zorakeria galtzen direnean, orduan, orduan "poetatza geratzen da biluzik, argian, nahasketa gabetik, oso-osorik. "Zer den poeta, diostazu? Bai, esanen dizut. Poetak ezti inportarik "egiten diruari. Ongi baldin badator, hobeki joanen da. Zori onean "eskuratzen baldin bada, zori hobean gastatuko da. Nire iritzian, mai- "tale ezin-hobea izan behar du poetak. Ez andrearen maitalea, ez "haragiaren deseatzalea: Andreak maitatuko ditu, loreak balira bezala; "txoriak maitatuko ditu bere erraietako seme-alabak balira bezala. "Eta zuk (orduan eznuen andrerik), andre bat maitatzen duzun egu- "nean, haren gorputza maitatuko duzu, eta behar bada haren arima "maitatzen baldin baduzu, zuhurra, argia edo prudentea delako mai- "tatuko duzu, baina inoiz ere ez txori bat edo lore bat balitz bezala. "Gainera, zu diru-zalegia zara." Honeraino ene aita.

Ni beste iritzi batekoa naiz, beste aburu batekoa. Niretzat poeta da, ideien asmatzalea, edo, hobeki esanik, sentimentuen asmatzalea. Nundik eta norako mandatua. Zer eta zergatik. Eta batez ere, heste gainerako gauza guztien gaitetik, zertarako. Zertako senti eta zertako pentsa. Zertako maita eta zertako higuin. Mandatua, mandatua eta mandatua. Poematika.

Begira dezagun. Aingeru bat dator, soinean akordeoi bat dakarrela. Hori da, denok dakigun bezala, Adolfo Becquer. Eskribituko du; haren soinuan mila bertso eta koplak aterako zaizkio torpeki, akordeoi batekin jotzen duelako, alegia, baina nola aingeruaren begitartea dakarren, musika barnerakoia izanen da. Bere puntu eta bertso guztietan zeru-arteko bizitegietatik aire bat dator. Baina den-den-dena, sentimentu baten inguruan jiratuko da:

¿Qué es poesía?... Poesía eres tú.

Begira dezagun. Gizon bat dago Amerikan, Galiziako Bidean ibilia egon dena, birao-gile famatua, anarkista fina, eta Espainiak sortu duen poetarik bortitzena. Nola blasfematzen duen! Badirudi, Jainkoa bera, bere tronu altuan ikaratzen dela. Liburu bat egiten duenean, apurturik presentatzen dio jenteari. Mintza eta mintza eta mintzatzen da. Kanta eta kanta eta kantatzen du. Mundu guztiak gorrotatzen du eta mundu guztia gorrotatzen du. Baina harek:

¿Es que no puedo yo preguntar?

Begira dezagun. Hoek dira mandatuak, eta hoek dira poetak. Ezta-
kit nik besterikan. Uste dut naikoa dela. Eta entenitzen eznauea,
bere errotikan aterea dago. Gizon anapoeta da.

POETA LAUREATUS ETA POETA OUTSIDER

Platonek bere errepublikatikan deserritu zituen poetak.

Badakizue nola Madrilen argitaratzen den erdal humorezko erre-
bista bat, "Galeperra" izenekoa. Nik astero irakurten dut. Iheki guz-
tietan hizkirimiri bat, "Bulego Madarikatua" izenekoa. Bateko di-
bujuan ikusten zen bulego madarikatu haretako buruzagia edo uga-
zaba, zihor luze bat eskuan daramala, eta haren aurrean ofizinsta
gosekil guztiak belaunikatzen dira. Ugazabak dio: "Eta jakin dut,
"nola dagoen gure artean pisti hamorratu bat, ama zantar batek
"sorturiko hilori forma-gabe bat, bertsoak eskribitzeko ausartzia
"hartzen duena."

Hau da alde bat. Ikus dezagun bestea.

Dante Alighieri italiar poeta famatua, beti ikusten dugu erretra-
turik, bekokian ereintzezko koroa bat dadukala. Espainian urtero
hospatzen dira Gaztelako eta Andaluziako herrixka guztietan Lore-
Jokoak direlakoak. Irabaztunari, diruarekin batera, arrosa fresko bat
eskeintzen dio neskaxa eder batek.

Bi poeta-klase ezagutzen dira jentartean: Maitatua eta Higuin-
dua; poeta laureatus eta poeta outsider. Zergatik gertatzen da honela?
Egia esan, poetak eskribitzen edo kantatzen duenean, jentea asko
arduratzen da esaten duenarekin. Harentzat eztago desajolarik.
Zerren poetak eztuen poetatza edo poetaren gradoa hartzen, jentea-
ren barreak eta arbuioak bentzutzen dituen artean. Barreen gaintekan
igaratzen baldin ezpada, pallaso barregarri bat baizik ezta izanen.
Bere burrukaldia, bere gatazka, bere gerra, herra eta gudua, pietate-
gabekoa, krudela, gogorra eta urriki-gabekoa izanen da. Eta azke-
nean garaitun irteten baldin badu, orduan poeta izanen da. Baina

burruka horretan eztu jentearen sinpatiarik irabaziko, bakarrik irabaziko du jentearen errespetoa. Ezta jada pallasoa, ezta arlekin itsusi eta barregarri bat. Orduan bere bigarren burrukaldia hasiko da.

Errespetoa irabazi ezker, gerra hori ezta poetaren ardurakoa, ezta haren ajolakoa. Trankil dago orduan bera, eta urduri dagoena jentea da. Jentearen ardurakoa, ajolakoa eta inportakoa da gerra triste hori. Poeta bere haunditasunean entzuten da, han dago bere sentimentuekin, eta jenteak hura irabazi nahi du, poeta irabazi nahi du. Jentea, konforme zaudeten bezala, tonto batzu zarate, eztuzue adimentu haundirik, eztuzue entelegurik. Horregatik da jentea anapoeta, entelegurik eztuelako, adimenturik eztuelako. Eta poeta erosi nahi du, diruz ezpada, orduan palaguz, lausenguz. Poeta laureatzen du. Eta poeta jentearen aldekoa baldin bada, bere sentimentu asmatuak giza-korrak baldin badira, jentearen modukoak eta gradokoak, gustukoak eta gogarakoak baldin badira, orduan ezaduka zergatik ereinotza gezurrarekin paga. Egiarekin mintzatzen da jentearen gustuan. Hori da poeta laureatus.

Jenteak eztakus poetak eztuela bere burua salduko. Zerren bere burua saltzen duen momentuan bertan, poetatza abandonatuko duen. Jentearen errespetoa irabazi zuen bere lehenbiziko burrukaldian, baina poesiaren errespetoa galduko du bigarreanean. Ezta pallaso bat izanen jentearen aurrean, baina izanen da pallaso lastimagarri bat, bufoi tamalgarri bat, poesiaren aurrean.

Azkenean. Poetaren sentimentua jentearen gustukoa ezpaldin bada, eta poetak bere sentimentuan eta poetatza gorengoan iraun nahi baldin badu, ezpaldin badu bere sentimenturik ukatzen, orduan izanen da gorrotatua, arbuiatua, gaitzeritzia eta higuindua. Orduan izanen da poeta outsider. Eta jenteak, ahal badu, jenteak, zentzu egiazkoaren izenean, Golgota mendi batean josiko du poeta gurutze batera.

POESIAREN FUNTSA ETA POESIAREN FORMA

Hauzi zaharra da artisten artean, ze parte hartu behar duen poesiaren balioan funtsak eta ze parte formak. Dilentatien tertulia guztietan lehen gradoko leku bat hartzen du hauzi idor honek, eta haren gainean esaniko guztiak, ezlirake bibli-paperezko biblioteka oso batean kabituko.

Egia esan, ezta konprenitzen, nik behintzat eztut konprenitzen, poesian nola pentsa litekeen funtsa eta forma separaturik legokeenik. Funtsa bakarrik ezta ezer, da gauza astrato bat. Eta forma bakarra ere, gauza alperrikakoa da.

Ikus dezagun. Gizonak eztu pentsamentu astratorik pentsatzen.

Pentsamentua, badirudi anatomiaren funtzio bat dela. Pentsatu, bu-ruarekin egiten da, hala nola dijerritu estomagoarekin egiten den. Asko mintzatu da mundu honetan meta-fisika eta meta-psikolojiaren gai-
nean. Baina hala ihardukitzeko, elementu fisikoak usatu dirade. "Meta" (hau da harago) joan nahi izan da, esan, entzun, ikus edo uki litekeen bidetik. Nik uste dut, eta bestela gerta litekeenik konprenitu ere ez tztu egiten, "meta" zorioneko hoiek esistitzen ez tutenena. Pentsa edo senti liteke, baina hitzekin, hitzak direla medio. Hitz gabeko pentsamentuak edo sentimentuak, gizonaren eskutik eta aldamenetikan kanpoan geratzen dirade. Egia da noizean behin bestela esplika litekeela emozio bat (emozioa, nire iritzian, sentimentuaren izaera behe-
rengo bat da), esplika eta esprimi litekeela soinuarekin edo koloreekin, baina musika eta pintura badakigu zer diren berez, mintzatzeko modu dotore baina torpe bi.

Beste horrenbeste gertatzen da formarekin. Zentzu-gabeko hitz-zerrenda luze eta ongi-apaindu bat hartzen baldin badugu, kontuz eta arduratsuki baldin bagabiltza, estetika-aldeetik eztago batere duda zerbait jarits eta lor genezakeela, baina izanen da hori, estetika hutsa, momentu bateko lorea, bolandera igarankor eta iraupen-gabeko bat.

Gure euskal literatura pobre honetan har ditzagun ejenplo bi: Behar bada, beste literatura aberatsago batean, ejenplo gertuagoak eta argiagoak aurkituko dira, baina denok konpreni dezagun, gure arlo traketsera joko dut.

Gure literaturan maisu izan da, eta da, Manuel Lekuona euskalzain jaun apaiza. Azkenengo urte hauetan, poesia batzuk egin dizkigu Jesus haurtxoaren gainean, gauza egokiak, musikaltate haundikoak, uste dut alde horretatik eztagoela euskeraz gauza lortuago-
rikan. Forma aldetik, ezin-hobeak dirade.

Larrean argitaratzen den "Olerti" errebistan, poeta bat agertzen zaigu, zeinaren izenik edo kondiziorik ez tudan nik ezagutzen, birrizen batekin eskribitzen duelako: Otsalar. Gauza sakonak eta kemen-
tsuak egiten ditu, bortitza da, entelegutsua, adimentutsua, zerumuga zabaleko poeta, lasai dabil poesia gorengoaren alor aberatsetatik. Baina formarekin egiten du oztopo. Badaki kopla nagusi bat zer den ere ez taktiela. Hura, Otsalar hori, funtsaren aldetik, ezin-hobe da.

Baina, nola Lekuonari, hala Otsalarri, gauza bat falta zaie bieri. Funtsa eta formaren arteko ezkontza egokia lortzea. Poesia hori baita, ezkontza hori. Poesia, funtsarrikan gabetanikan, arte-belo este-
tikoaren baratz zoragarri eta ajola-gabearen eroritzen da. Formarrikan gabetanikan, filosofia idor eta aspergarri bat bilakatzen da.

LEHENGO, ORAINGO ETA GEROKO POESIA

Zer eta nola eskribi. Funtsa eta forma. Pindarokin hasirik eta poesi-sari azkenarekin akabaturik, polo bi hauen artean jiratu da gizonaren buru arinak sorturikako poesia guztia.

Poesia, dena dela, gizonak egiten du, eta animalia aspergarri honen eskuak manaiaturikako eginkari guztiak bezala, moduetara eta modetara loturik dago. Andreek, gonak eta burrusak asmatzen dituzte, modak eraginik, eta azkenean andrea ezta gizonaren urrisa baizik. Modua eta moda etsaiak dirade, etsai hamorratuak: haien artean ezta sekulan bakerikan egonen, ezta inoiz adiskidantzarikan firmatuko. Gizonaren jakea, hiru botoi edo botoi bakar batekin jos liteke, ebakidurak eraman litzake saihets-aldeetan edo ipur-aldean, baina beti eramanez ditu solapak eta maunketako botoi itsusi hauk. Moduak azkenak gordetzen ditu, eta aurrenak kendu nahi. Modak berriz aldebes, solapak ken eta ebakidurak imin. Gerra izugarria dago, baina modak bentzutzen duen egunean, orduan bertan, jakearen izaera bera desagertuko da.

Hala gertatzen da poesiarekin ere.

Poesia egiten hasi zirenek, modu batzuk finkatu zituzten, ez bakarrik formen, ezpada baita funtsean ere. Har dezagun ejenplotzat Gaztelako poesia. Gero ikusiko dugu zer gertatu den Euskalerriko poesiarekin. Modu lehen aipatu ditudanak, poeta batzuek finkatu zituzten; dirade: soneto, lira, romance eta abar. Modu hoietan erabili eta haunditu da gaztelaniazko poesia, eta gaurko egunera allegatu da.

Eta gaurko poeta modu hoiekin eskribitzen baldin badu, esatei zaio lehengo poesiari lotu zaiola. Eta tinko, gogor eta konorterik galdu gabe irauten baldin badu, zaharkitua deituko zaio: obsoleto.

Orduan, poeta hauei kontra egitearren, modu berriak asmatzen dira. Eta gaurko poesia sortzen da. Moda hauk zoroegiak diradenean, geroko poesia deitzen diote, etorkizunaren berriak baleduzkate bezala, etorkizuna zoro dela segurantza osoa baledukate bezala.

BETIKO POESIA

Baina, jaunak, poesia ezta modu eta moda hauen defenditze hutsa. Lehen esan dut, gizona animalia aspergarri bat dela. Inglesek hitz bat dute, zeinaren parerik ez tudan nik euskeraz ezagutzen: "Self-sufficiency". Gauza honetaz beterikan ibili da gizona mundutikan, zuhartzak abandonatu zituztenetik honera. Napoleonek bere burua koroatu zuen Frantziako Enperatore bezala. Gizonak berea Jainkoaren krea-zioko errege bezala. Animalia guztien artetik, hura da aspergarriena.

Nik uste dut, erregetzan uzten gaituztela gainerako animalia guztiak asperturik, uste dut zamariak, eta zakurrak, eta zinaurriak, eta gainerako zimioak, eta itsasoko, leihorreko eta aireko animalia guztiak asperturik daudela gutzaz, barre egiteari utzi diotela, milaka urte egon diradelako gure lepotikan burla eta trufa egiten.

Baina gizartetik person-klase batek irteten du, aspergarritasun horri uko egiten diona: Poeteria. Eta poetak modu eta modari alde eta ihes egiten dienean, denbora alde batera bertan uzten duenean, orduan sortzen da betiko poesia. Eta hau da gauza premiazko bat, gizonaren gainean indar eta bortxa neurri-gabe batekin datorrena. Gizonaren asturua, haren patu malbenturosoa, adi eta zai eta begira dagokio deiar dar derrigorrezko horri, hitz sakratu eta eskapu-gabeko horri. Gizonek sufritu egiten dute, zeren gizonek animalia guztiak uztarpetu eta kateatu ondoren, munduan libre egon den animalia bakarra katigatu nahi du. Orduan da momentu lastimagarria eta lotsagarria, zeinean gizonak gizona katigatzen duen.

Basoko legea da, indartsuenaren legea, inbutuaren legea. Arrai haundiak txikia jaten du, goian dagoenak ttua botatzen dio behean dagoenari. Otsoak eta hienak prestuagoak dira. Sugea nobleagoa. Pobreak goseak hiltzen ditu, eta alderdiak formatzen dira, ezkerreko eskuarekin ebasten dutenen alderdia, eta eskumako eskuarekin ebasten dutenena.

Behokoak bere burrukaldia hasten du goikoaren kontra. Eta goian dagoenean, orduan lehen goian zegoena azpian dago, giza-klase berriak formatzen dirade, eta burrukaldia aurrera doa. Eta bitartean munduan mila miloika persona daude gutxi jaten dutenak, eta haien defentsan gutxi irteten dute, eta irteten dutenean gezurrezko hel-buru batekin irteten dute, munduko langileak, diote, gurekin zortzate, ezen gu goian gaudenean, orain bezalaxen hilen zarate gosez eta hotzez, ezen orduan, orain guk behera bota nahi ditugunak, zuengana joan dira, eta laguntza eskatuko dizuete guri kontra egiteko, eta berriz ere iraunen duzue hiltzen afusilaturik eta bonbardeaturik, gizon talde triste bat besterik etzaratelako, ezelako zuentzat naikoa, gosez hiltzea, eta modu berriak gura dituzuelako hilak izateko.

Arrazoa eta etika, legea eta erlijioa deitzen da, baina gehienetan interesek eraginik. Egia bilakatzen da, baina gezurrez, bakarrik bilatzen da poterea eta gizonaren gobernu, aberastasunak eta ondasunak. Poterea, Poterea eta Poterea.

Eta noizean behin, poetak agertzen dirade. Poeta da gizon egia maitatzen duena, egia hori hitzaren medioz esplikatzen eta kantatzen duena.

Gainerakoa da alferrikakoa, "procedit a malo". Egia behar da, baina ez egia metafisiko bat, ez egia ideal bat, egia enpirikoa baizik,

begien bistarekin ikus litekeena, eskuekin uki litekeena, besartean laztant litekeena.

Eta gizon hortzaz konturatzen dena, garbirik eta bekatu gabe dagoen giza-bihotza —gizonak eragiten dion arbuioa, gorrotoa, pena eta kantsazioa alde batera utzi ondoren—, hitzaren medioz ihardukitzen dena, hura da poeta. Hura da isil-arazi nahi den gizona, hura da Platonek bere errepublikatik deserritu zuen gizona.

Eta poesia, egiatzko poesia, betiko poesia benturosoa, naiz-eta izan maitakorra, epika edo edonolakoa, egiaren amoriotik sortzen da, amorioan, maitasunean egiten du bere ostatia, eta kanpora irteten duenean, mailukadak eta segakadak bezala da gizon anapoeten lepoaren gainean, poterea eta dirua eta aberastasuna bilatzen duten gizonen gainean.

Pertsegitua izanen da, harmaz ezpada, orduan gezurrez edo bortxaz, edo lausenguz, baina mundu honetatik aparte egonen da, zerren kantatzen dien gizonak ezta dukaten entzuteko belarririk, ezta dukaten konprenitzeko bururik, eta entzun eta konpreni dezaketen eguna datorrenean, orduan ezta premiarik egonen, poetak mintza litezin.

* * *

EUSKALDUNAREN POETATZA

Recreador de la lengua
Anapoeta será
Quien librándola de mengua
Su caudal conservará.

Unamunoren liburu hil-ondoko “Cancionero” izenekoan, erderazko bertso galant eta nire iritzian desegoki hau agertzen da. Gure artean erderaz ezta kien euskaldunen bat baldin badago (mirakulua izanen litzake), enteni dezala, euskeraz: “Hizkuntza anapoetaren bir-egilea izanen da, gutxi-erizkoatik salbaturik haren aberastasuna gordeko duena.”

Eztu esaten hemen Unamunok ze hizkuntza den hori. Baina aurpegiko begiek zerbaiterako balio badute, edo antiojurik kentzen ezpaldin badugu, agirian dago, hizkuntza anapoeta hori gure euskera milatan maitagarria eta lauretan santua dela.

Unamuno harro eta arguilutsu zegoen bere arrazaz eta leinuaz, baina bihotzez gorrotatu zuen beti euskera. Ezta kien nor izan den aspaldi honetan esan duena (behar bada Mitxelena euskaltzaina), Unamunok gutxi-erizten ziola euskerari, berak etzuelako inoiz euskeraren ja-

betza oso bat lortu. Askotan saiatu zen bere gauzak euskeraz esaten, eta jabetza hori falta zitzaion bezala, ezin jarri izan zuen inoiz paperean, buruan zedukana, eta bere hogena aitortu beharrean, euskerari bota zion errua. Nola konpreni liteke Unamuno zerbaitean erraturik dagoenik?

Baina Atsularrek esan zuen bezala, edo esan nahi izan zuen bezala, euskerak berez eztaduka ezereen bildurrik, torpe eta habildade gabekoa baldin bada, ezta haren errua, euskaldunena baizik. Eta horregatik euskera hizkuntza anapoeta baldin bada, ezta euskera anapoeta izanen, Euskalerrria baizik, eta euskal herrien bihotzean poetatza sartzan den egunean, orduan esan liteke euskera hizkuntza poeta dela.

Baina hori Unamunoren iritzia da, eta badakigu euskal arloaren gaineko haren iritziek eztutela balio haundirik.

Zuek zer uste duzue? Euskalerrria herri poeta dela ala ez? Nire iritzia orain emanen dizuet nik: Euskeraz ze poesia dagoen eskribiturik begira dezagun: Begira dezagun antzinako bizkaitar poesia lirika, zuberotar iturri-kantak, gabonetako merijesiak, Santagedako koplak, eta hori... Ba alda poesia? Nik uste dut baietz. Orduan nik uste dut euskera hizkuntza poeta dela. Eta gainean pentsatzen dut denborarekin Euskalerrriak bere poetatza galtzen duela. Bere izen propioaz ukatzen duen herriak, poetaren gradotik alde egiten du, zorakeriaren gradoan sartzeko. Eta lehen ikusi dugu zorakeria eta poetatza ezin joan litezkeela batera.

BERTSOLARIAK ETA KOPLARIAK

Santagedako koplak asmatu zituztenak, jente argia eta egiakzi poeta izan ziren. Gaur egunean eztago Euskal herrietako zati hauetan haren parerik. Koplariak desagertu egin dira Bizkaia eta Gipuzkoatik. Badirudi bakarrik irauten dutela Zubero-aldean.

Bertsolarien gainean, zer esanen dut? Hor daude, plazan dabilta igandero.

Ze diferentzia dagoen koplari eta bertsolarien artean? Lehenbizi, lehenbizikoek koplak egiten dituzte, eta bigarrengeok bertsoak. Laster ikusiko dugu bertso eta koplaren arteko diferentzia.

Gero, bertsolariak prosaikoagoak dira, eztadukate koplarien irudimenik, naiz eta haien ofizioa habilagoa den. Koplariak naturatik hartzen dute oin, eta basoko gauzek eskeintzen dizkieten irakaskintzak, gizonaren izaerara eramaten dituzte. Bertsolaria zuzenagoa da, gizonaren problemak konsideratzen ditu, baina zuzenki doa gauzara, inun ostaturik egin gabe. Zer da hobia? Hori bakoitzaren gustuari dagokio loturik.

KOPLAK ETA BERTSOAK

Bertsolarien bi bertso-klase egiten dituzte gaur egunean, bertso nagusia eta bertso txikia. Bertsook lau edo bost puntu edukitzen dituzte. Bertso nagusiaren puntua honelakoa da: Hamazortzi silabakoa, eta zesuratu egin behar da bostarekin, hamarrarekin eta hamabostarekin. Azkenengo zesuramentu hau askotan kentzen da. Bertso txikiaren puntua honelakoa: Hamairu silabakoa, eta ezaduka zesuramentu bat baizik, zazpigarren silaban.

Koplak ere nagusiak eta txikiak izan litezke, eta haien puntuak bertsoetako berberak dirade: Hamazortzi eta hamairu silabakoak. Baina koplak ezadukate puntu bi baizik. Kopla nagusian, lehenbiziko puntuaren erdian puntu berri bat formatzen da: Aurreneko hemistioari silaba bi kentzen zaizkio, eta akabantza berdina ematen zaio. Orduan hiru puntu geratzen dira, bi aurrenekoak zortzi silabakoak eta atzenekoa hamazortzi silabakoa. Baina kopla txikian ezta halakorik egiten.

B E R T S O A

NAGUSIA

Guraso biak jaio jatzuzan
Leongo erreñu zarrean
Eta ezenduan euskeraz eiten
Ikasi txiki-denporan
Diflotsudana ezdozulako
Entendietan arean
Lastima andia egin jatana
Arimearen barruan.

TXIKIA

Melitxu Basurtuko
Piko meladua
Mesperu ustel gozoa
Sagar eztitsua
Laster izango zaraz
Neugaz ezkondua
Nire bizi lekua
Ezda komentua.

K O P L A

NAGUSIA

Arrosadian aihena
Arbolarikan motzena
Nire bihotza hegazi doa
Nire maitearengana.

TXIKIA

Buruan kalentura
Kaderetan otza
Zureganantza doa
Neronen biotza.

BERTSO-EUSKERA

Badakigu hizkuntzetan eta hizkuntza bakoitzean molde diferente asko daudela, eta batez ere lesikografia-kontuan diferentzia izugarriak daudela. Honen gainean euskaltzaleek badakite apurren bat, Bilbon eginikako Batzarretikan honera.

Badakigu nola burdin-gintzak bere hitz teknikoak daduzkan, nola marinelen hiztegia guztiz diferentea den laborarien hiztegitik. Baina han mintzatu etzena da, nola dagoen bertso-euskera berezi bat ere. Bertsolarien bertso askok txarki ematen zidaten niri belarrira, euskera normalean erabilten ezten hitz asko erabilten dutelako. Bertsolarienzat kalte handia izan da hori, batez ere purismoaren denbora izugarrietan. Ikusi dugu nola Euskal herrietan egon den bertsolaririk zorrotzena bentzutu egin zuen hogeitun urte inguruko mutil batek (hau gertatu zen orain hogetabost urte), eta bentzutua izan zen, mutil horrek hiztegi berezi hori erabilten etzuelako, eta bai hitz berri asko. Hitz batean, bertsolari zaharrak gehiegi zekiela, eta bertsolari gazteak gutxiegi zekiela. Uste dut hogetabost urte honetan, eztuela gauza haundirik ikasi.

USARIOAREN KONTRAKO GERRA

Hiztegi hori, bertsolarien hiztegi berezi eta dotore hori, usuarioak finkatu du, usuarioaren zigulu kendu-ezina darama. Eta nola usuarioaren kontra, gerra hamorratu eta itsu bat libratu den mende honetan, hala hiztegi horren kontra ere gerra krudel bat libratu da, gaurko egunean akabatu eztena. Usuarioaren kontrako gerran, soldado berriak atera dira usuarioaren alde, tradizioaren fabore, eta badirudi gaur egunean purismoa bentzutua dagoela. Baina zoritxarrez, bertsolan ezta beste horrenbeste gertatzen. Oraindik ikusten dugu nola bertsolariari, egiatzko eta usuarioaren gainean finkaturikako bertsolariari, kontra egiten zaion usuarioari jarraitzeagatik. Eta batez ere, nola esistitzen duen pseudo-kulturazko pseudo-poesia batek, herriaren poesia-tik, bertsolarien poesia-tik eta euskaldun kulturatikan osorik banandurik eta separaturik dagoena.

GURE POETAK

Mugimentu berri guztiek, aurretik joan den esperientzian hartu behar dute ejemploa eta oinarria. Gehienetan, hala egiten eztenean, ez-jakintasunagatikan da. Gure poetek eztute jakin bat ere, nola egin behar den euskal poesia. René Lafon frantzes euskalari sonatuak dio Euskal Adiskideen Boletinean agerturikako bere artikulu batean, "Sur

la versification de Dechepare" izenekoan: "Mais presque tout est encore à faire dans le domaine de la métrique basque."

Hala gertatzen baldinetarikan bazaio hain jakintsu den euskalari bati, zer etzaie gertatuko gure poetatxo urrikarriai? Inork eztu oraindik asmatu, baina nik helburu asmatu behar banuke ezagutzen ditugun euskaltzaleentzako, hau izanen litzake: "Federekin pentsa". Gure poeta eskolatuek, eskola txikiagoa ukan dute, bertsolariek baino. Gure poetek ezta kite euskal metrika zer den, eta badirudi euskalariak ere ezta kitela. Baina bertsolariek bai. Dudarikan gabetan, segurutikan, bai.

POESIA-EUSKERA

Arlo honetan gutxi landu da. Baina hildoak trazatu behar dirade, bertan hazia erein, eta zihur nago egun batean frutua emanen duela. Euskera, berez, munduko Unamuno guztiek diotena gorabehera, hizkuntza poeta da. Nik horren gainean badakit zerbait. Euskera nire pentsamentuen bidetzat hautatu baldin eta badut, horregatik izan da, erreztasun haundiagoa ematen didalako, nire mandatu apurra adierazteko.

Eta euskal poesiako hiztegia eta mintza-moldea formatzen den egunean, orduan ikasiko dugu:

EUSKAL POESIAK ZER IZAN BEHAR DUEN

Honen gainean federekin pentsatzen dut nik ere pizka bat. Ni euskaldun arrazakoa naiz, naiz-eta eztidan ardurarik ukaten arrazak, eta egungo egunean uste dut euskalduna naizela, naiz-eta oraindik ez tudan euskararen jabetza oso bat lortu, nik nahi dudana jabetza, behintzat. Eta nire inguruan begiratzen dut, ikusten dut nola egoera hertsian, nolako larritasun haundian dagoen gure izaera eta gure hizkuntza. Nire bihotzean ezta euskerarentzateko kupidazko sentimenturik kabitzen. Niretzat, euskera premia bat da. Nork esanen du ogia maitatzen duela? Ogia ezta maitatzen, behar izaten da. Hala pasatzen zait niri euskerarekin: Eztut maitatzen, behar izaten dut.

Eta gure izanaren zolarako hain ardurakoa eta premiazkoa den hizkuntza hau, badirudi gal-zorian dagoela, eta nire iritzia da denborarekin arrisku haundiagoan egon dela. Nik salba-bide eder bat ikusten diot, eta da poesia. Hori izan behar duen euskal poesiak: Gure hizkuntzaren, gure euskera deseatu honen, salbaziozko tabula. Jaun-andreak, mila esker.

* * *

AKABATU ONDOKO AKABANTZA

Eta akabatzeko, ejemplo bat imini nahi dizuet, zer den nire iritzian euskaldun poeta bat. Izenik eztut aipatuko, zolu labanean gabilitzako. Euskaldun apaiz bat dago, oso gizon argia, berak eskribitzen duena besterik firmatzen ez duena, oso eskolatua, poesizalea eta poeta, Euskal herrietan eztagoena, apaizak behar diren lekuan baizik. Eta liburu bat dago, estranjerian argitaratua eta Espainian debekatua, gauza desegoki asko esaten duena. Behar bada, asko egiak izanen dira, baina bat behintzat gezurra da, gezurra eta kalumnia eta testimonio faltsua. Behar bada (hala pentsatzen du apaiz poeta horrek), liburuaren egilearen gorrotoa merezi izan du gauza personalen bategatik, eta orain mendekatzen da. Eztaki segurutik nola den, nola gertatu den, apaiz poeta horrek eztakielako nor den liburuaren egilea. Hori izan da beti gezur-esale guztien politika eta iharduki-modua, harri bota eta eskua eskuta. Apaiz hori Espainian bizi da, hemen barnean eskeintzen dio bere zerbitzua Erromako Elizari, bere zerbitzu adimentutsu eta baliosoa, bere fedea eta obligazioa den bezala. Eta besteak esaten dio paperean, liburu horretan, argi eta garbi, desenkusa edo aitzakiarik gabe, eskapu gabe, komunista dela. Eta zer egiten du besteak, gure apaiz maiteak? Poesia batekin erantzun. Gezurrari egia, eta egia esateko biderik egokiena, poesia da. Entzun zazue apaiz horren erantzunezko poesia:

EGIAREN OSASUNA

Berriro etorri naiz
Portura heltzen den batelaren antzean
Nire atzetik dator
Hainbat oroitzapenen itsaso beltz bizia.

Ene herritxua
Nire portu baketsua
Gurasoen kabia hutsa
Hil zaizkigunen kanposantu eternala.

Zugandik alde urteak dira
Munduan zehar ibilia nagoela
Udaberriaren lagun
Enadak berak ere badatortza
Bakearen kimu berdeak
Erne baitira gizonen artean.

Urteak dira baina
Orma hautsiak ikusten ditut oraindik
Eta bihotzetan gorrotoaren bitsa.

Hamaika zatitan birrindurik
Dagoen gure herri honetan
Gizonak eztira anai.

Egiazko hitzak eta gezurrezko ideiak
Erakusten dizkigute
Maitatzen dutelakoa
Gorrotatzen dute.

Ezta geiso gaurkoa
Gaurko geisoa izan arren egiaz
Betidanik gure artean
Oñaz eta Ganboaren arteko hasarreak
Pizturik dirau.

Behinolako karlistak eta liberalak
Gaurko ezkertiak eta eskumatiak
Berriro odoleztatu dituzte
Mendiak eta gartzelak.

Atzo jauntxuak gaur kapitalistak
Feudalak atzo burgesak gaur
Zeinbat zakur hainbat mustur.

Bakoitzak dio :

Lagun hurkoa hiltzeko eskubidea
Eztauka inork
Nik baizik.

Guztiengandik hurrun
Ihes egin nuen nik.

Alderdi hiltzale bakoitzak esan zidan :
Nirekin ezpazaude
Estaien zelataria zarade.

Haiek egia zekien nik baino hobeki...!
Eta ez beren egia, nirea baizik...!
Barneko ideia-ardoak
Sena galdu arte mozkortzen gaitu
Asko dira mozkortzen direnak
Gure herrian gehienak.

Ogitik datorkigu egia
Egiatik datorkigu ogia
Gizonak
Ez tripatik
Ogiz bakarrik ezkara bizi
Zerren egia-ogia hutsik
Beharrezkoena da guretzat.

Aizearen hegaletan eskegi nuen
Nire barneko deiadar sutsua:
Tisis edo bizien,
Har-edo-laga beharreko honetan
Ez bata eta ez bestea
Nahiago dut osasuna.

Osasun-osasuna
Ogi oso bat egia oso bat
Ogiaren eta egiaren osasuna.

Tisiko alderdikoak zuri
Gorrotoaren gorrotoz tinko
Zegozkidan so.

Bizien alderdikoak ere
Gorrotoaren gorrotoz beterik
Zegozkidan adi.

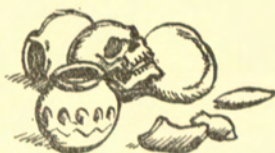
Haien erdian bizirik nengoen
Osasunaren defentsore bakarra.

Egia osoaren defentsore bakarra.

Urteak dira eta oraindik ere
Gure herriaren ariman
Gorrotoaren suak dirau pizturik.

Kantabriako itsaso eder gurea
Epel itzatzu bihotz sutsu gogor hoek
Zure antzean gizonek har
Dezaten zeruaren kolore urdina.

*Txistuaren aizeak poesiaren airea itotzen zuen artean,
1960 urteko Donostiako Euskal Asteko asteartean, arra-
tsaldeko zortzi eta erdietan, Aiuntamentu Zaharrean, Gabriel
Arestik irakurririkako hitzaldia.*

BA'NOA...!

(IPUIA)

Eguberri aro. Erroteta urian gabeko bederatzia inguru.

Etxetik at, giroa otz; barruan, berriz, sukaldeko epelak ezezik bakoitzaren poz txingarrak alakoxe zera bat... zorun jario nabarmena damaio.

Aspaldi xamar Belen aldean edatutako abesti xamurraren ezta benetan ezti, benetan xamur dager gaur ere: "Pake lurrean gogo oneko gizonet"."

Gogo onekoak asko izan arren, ordea, pakea urri; orregatik, rosiki, lortu ezinaren antzera, itz oien ederra amets urdina bano ederrago deritzaigu.

Bai, egun zoragarri auk ba'dute zeozer berezi; orretxegatik eder, aundi.

Etxe geienetan Belen'go izar printz dirdirak jai badute ere, guzietan ez da berdin. Guk begiz jo dugun ortan dizdiratxo bakar bat bederik ez dala sartu dirudi. Gela txokoko besaulkian irakurtze itxuran dakusgun ori Arbide jauna da. Aldamenean, Lutxi, emaztea; eskuetan daukan joste lantxoari noizpein eragiten dizkio bospasei ikutu bano begiak lenera dijoazkio berriro. Leiar izoztuetatik barrera kiñuka ari zaion izarño politean josiak dauzka begiak eta aren berriketa jostariak par-irudi bat edo beste sortarazten badio ere, bekokia goibel...

Manttoni neskamea sartu da.

—Etxekoandre, bederatzia dira, apaltzeko garaia.

—Bederatzia...? Ene ba...! Amets goxoenean nengoen.

—Ai Lutxi, Lutxi, dagoaneko lo...? —senarrak.

—Ez, esna nengoen bano an goiko izar polit ura kontu-kontari ari zitzaidan; orretxek ekartzen dizkit itsasoz bestaldeko kontuak.

—Begira, Lutxi, izar oiek urrutiegi dagoz zure esamesak aintzatzotzat artzeko. Etzazu burua nastu.

—Esamesak! Ez, Juan Mari, ez; izarño ori aspaldiko laguna dut eta gure Iñaki'ren berri berak ematen dit. Gaur, ordea, gure semea ber-bera, Iñaki bera zan kontu-kontari ari zitzaidana. Bai goxo...!

—Ondo dakizu gure mutilla oso urruti dagoa. Emendik Caracas'era millaka kilometro dagoz; gañera, Iñaki ez da orain amabi urteko mutiko ura. Gaur 28 urte ba'ditu, gizon da ta amaika eginbear eta eragozpen izango ditu beregain.

—Etxera idazten beintzat ez du buruauste geiegirik; bost ilabete luze dira azkenengoz idatzi zuela.

—Zer egingo du ba mutilak! Gizona ez dira amaren gona pean bizitzeko.

—Ai Manttoni, ezagun da zuk ez duzula semerik izan...

—Alare, ordea, Iñaki, neretzat, seme bat bezela da, neronek azi detala esan ditzake.

—Begira, Manttoni, bederatzia zirala aspaldi esan zenuen; beraz apaltzeko ordua da oraintxe.

—Bai, Jauna, bereala gertuko dut maia.

—Gaur Gabon-aparia dugu; Iñaki'ri bere tokia opa bear zaio...

—Etxekoandreak orrela nai ba'du...

Manttoni sukaldera irten danean, senarrak emazteari:

Ba'dakit egun berezi auetan zure biotz bera oi baño areago nastutzen dala baño bizitzak ere ekaitz eraso gordiñak dituela etzazu aztu. Emengo biziera txatxar ontatik urrutiratu naiean geok erakutsi genion Caracas'erako bidea.

—Etxetik at daramazkin amabi urte auek luzeegi egin zaizkit. Jasan ala irauin dut, ezin dezaket onela jarraitu. Etxean ondasun aski dugula seme bakarra erbestean, arrotz artean bizitzea ez da bidezko.

—Neronek ere ola-arloetan laguntzalle onena izango nuke; aldamenen ikuste utsez ainbeste nekeren zama ariñago litzaidake; nere semea, seme bakarra, bear bearreko zait. Alare, ordea, urrutiko lurralde aietan gurean arki ez dezaken asetasunen bat ba'du bere alde.

—Gizonen iritzi txatxu bat baño ez da ori, biotz gabeak dirudizute! Ontan, auzo etxetik Eguberri abesti xamurrak zabaltzen asi dira ta geroxeago guzien artean ezagunena, biotztiena, sendi bakoitzaren erraietan sakonki itsasia bizi dan au:

“Ator, ator mutil, etxera...”

Lutxi anderea, izkutu indar batek eragin balio bezela, zutik jarri da; besoak zabal eta burua goruntz jasoaz kemen guziz auzo abes-

tiari jarrai dio: "gaiztain ximelak jatera". Eta bere abotsa urrutira edatu naiean leioak zabaldua oiuka diardu:

—Zatoz, Iñaki, zatoz etxera, amatxok bear zaitu, zatoz aguro! Jauna, arren!, biotz-biotzez, otoi!, entzun dezala gure semeak dei au, Datorrela, datorrela lenbaitlen! Ene izar eder ori, izarño lagun zintzo ori, zoaz Caracas'era, zoaz eta eramaiozu Iñaki'ri abesti onen oiar gozoa. Arren...

—Ene maite, aski da; entzun dizu Jauna'k; izarra ere ez dago or, Caracas'eruntz abiatu da nunbait; zatoz barrura, itxi ezazu leioa, goazen maira...

—Bai, etxekoandre, maia gertu dago; gaur Gabon-aparia dugu.

—Ondo diozute, goazen ba. Aitaren, Semearen eta Goteunaren izenean...

* * *

Egun berean Caracas'en. Eguerdian, lanetik irten ondoren, neska mutil talde bat San Bernardino aldeko "bar": batean bildu da Egu-berri asierari jai itxura eman asmoz.

Whisky txurrutak neurritz gain dijoaz: "cuatro" (1) jotzalleak criollo eresiekin asi dira, "merengue" ta "pasaje", "corrido" naiz "joropo" abesti ezagun guziak or azaldu dira; egunari dagozkionak aztu gabe;

"Cantemos, cantemos,
Gloria al Salvador.
Feliz Nochebuena
nos dé el Niño Dios!"

"Palito" (2) geitxo nunbait eta gazteen buruak —neskatxenak ere bai— bero xamar dagoz; orregatik noski, norbaiteri bururatu zaio:

—¿Por qué no vamos al Avila?

—Muy bueno; ¡Okey! ¡Vámonos al Teleférico; oniritzi dute neska-mutilak.

Alaitasun zaratatsuari eutsi eziñaz, ijiji ta ajaja, etxe aurrean zeuzkaten bi belbilletan sartu dira guzik.

Guziak ez; lagunarteko bat onela mintzatu zaie:

—Excusadme, yo no voy... no me siento bien...

—¡Ay, vale! (3) como que te rajaste muy pronto, batek.

—¡Se descompuso la cosa!, besteak.

(1) Cuatro — Kitarra antzekoa, baña txikiagoa.

(2) Palito — Edari bizizko txurruta.

(3) Vale — Adiskide bezela.

—Bueno, pues, mi amor —nexka pinpirin batek— que se te pase el ratón (4).

Bide ertzean gelditu danak mutil apaña dirudi; korputz sendo, itxura eder, itz bitan esateko, mutil bikaña, Iñaki dugu, Iñaki Arbide.

Ziarro bat patxaratsu piztu ondoren bere belbillean sartu ta Andrés Bello bidetik Florida aldera igo, andik Sabana Grande'ra jetxi, Bello Monte zear Las Mercedes'era jo; batetik bestera biraka aspertu danean barru aldera dijoa berriro. Centro Bolivar'eraño belbila bere gixa bezela ibili dala esan dezakegu. Bi torre aundiren azpitik Silencio'ra irten danean, lozorrotik suspertu bezelaxe, berekiko:

—Nora oa...? Zer abil...?

Belbillak aurrera jo du geroxeago Calvario'ko gaintxoan gelditu arte. Caracas'eko egurastoki politenetakoa izan arren, jendeak ez dio alako joera onik. Len bai, aspaldi xamar, goi mallakoak emen bildu oi omen ziran; urteak, ordea, itxura ezezik oitura ta biziera ere aldatu dizkio erriari.

Nolanai ere, gaintxo au benetan atsegiña ta begikoa dugu; egunez naiz gauaz begi edertzaleak ba'dute naiko asegai; belarditxo orlegiak asma ala aña lore margo lilluragarritz apainduak, alde guzietarako bidetxigor txukunak, zugazti oparotsuen kerizpe otzana, ikuspegi zabal, aundi, eder... Ipar aldetik Ego alderaño. Avila mendi egalean etzanda ageri diran ainbat etxe polit, sorkaldean odei lanbro artean erdi izkututa Los Chorros eta Petare auzoak, bizi leku berriari xamurki deika ari diran mendixkak, El Paraiso, izenez bezin egoki izatez; eskubi aldean La Vega'ko irura panpoxa ta bere baratz landuak, azkenik Antimano artezi esiz inguratua. Erdian berriz Caracas uria, miloitik gora biztanlek damaioten biziera urduri ta itxaropen ametsez osotua.

Lore lurrinez usaindutako aize garbiz birikak bete dituen era berean arratsaldeko whisky txurruten txorabioa aienatzen joan zaio: Iñaki'k garbi ikusten du orain, gogapenak bere tokia artu dute. Arratsaldeko ibillera zoroxko ortan oartu ez dan ikusaldiak zine saioan bezelatsu begi aurrean dabilzki: jende asko ikusi du ta guziak eskuetan zeozer zeramaten. Ingi ta lokarri apañez estalitako bildukiak, batzuek txiki, besteak aundi. Eguberri opariak ote?, orixe! Eguberri opariak; gurasoek seme-alabentzat, nexka-mutikoek aita-ama ta aidekoentzat; neskatx xalo arek bere maitetxu kuttunarentzat...

Zerbait erosteko irriki bizia sartu zaio bat batean; ba'dijoa arin, baña...

—Nora oa Iñaki, nora, txoro ori? Zer erosiko duk? Zeñen-

(4) Ratón — Moxkor aldia.

tzat...? Ez duk iñor maite emen; bazterrik-bazter arki oi ditukan muxu merke oiek maitasun kutsurik ez ditek...

Negar zotifñak eztarria korapillotu dio ta burua esku artean estalirik aulkian exeri da. Orrela luzaro...; masail bera malkoren batek irrixt egin dio. Txiki txikia zanetik etzuen beñere negar egin eta orain malko auek alakoxe atsegifalditxoa ekarri diote; bere barruan zeozer aldatu ote? Beste bat senti da ta burua jaso duanean zeru sapaillunean kiñuka ari zaizkion izarretan josi ditu begiak; an, ezkerraldean, besteak baño nabarmenxeago bat...

—Egian Erroteta'n ere izar orixe ikusiko ditek. Ire errian ere Gabon duk gaur, Iñaki. Antxe egongo duk amatxo, aita ere bai; an Manttoni zintzoa, gaztaroko lagunak, nexkatx poxpoliñak, "Zubiondo"ko Iziar batez ere. Maite uan ori, Iñaki. Maite uan Iziar...

Ametsak amets ordea. Itsasoa zabala da; Caracas emen, Euskal-erria urrun...

Altxa da, astiro astiro dabil. Bazter izkutuko aulki ertzean neska mutil bikoitza maite urruma gozoan ikusteak par iruditxoa eragin dio ezañetan. Iziar'ekin orrelaxe ba'lego...!

Aurrez aurre, urruti xamar, ditzira zuri batek so; Neon argiz egindako izar aundia piztu-itzalean, dardar...

—To! Eusko etxe'ko jaiotza duk ori! Aspaldi ez aiz azaldu, Iñaki; oa, mutil, oa...

Izarraren piztu-itzaltzeak bereganatua dauka, biotz lotia xuxpertu ta erne jarri dio, erne ta adi; bere baitan amatxoren abots leguna entzun du:

"Ator, ator mutil, etxera..."

Oiu egin nai du, oiu irrintzi antzo baña ezin. Irrintzia biotz xakonean ito du.

—Ba'noa amatxo, ba'noa! Or nazu aita. Zuekin nazute. Zure deia entzun dut amatxo.

Itz oietan asmo sendo baten erabakia mamitu da.

* * *

Iru illabete geroago.

Caracas'etik Maiquetia'runtz Europa'rako egazkiñean toki artzera dijoa Iñaki. Lankide lagunak eta beste zenbait adiskide agur egitera urbildu zaizkio.

Eskerrikasko adiskide zintzo oiek, eskerrikasko zuen ongi naia-gatik. Eskerrikasko zuri ere, Venezuela aundi ori, amabi urte auetan

opa izan didazun abegi onagatik. Orrelaxe jarraituko nuen baña biotz barruan indar izkutu bat bultzaka ari zait: "Zoaz Euskal-errira".

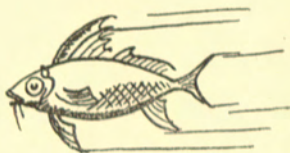
* * *

Erri guziak ba'daki Iñaki Amerika'tik etxera itzuli dala. Gurasoen poza adierazi ezin oietakoa da. Adiskideek ongi etorri jostaria gertu diote. "Zubiondo"ko atadian berriz Iziartxo'ren irudi pinpirifiak beñere baño ederrago dirudin arren, kezka baten mamu biurria dabilkio inguruan:

—Orain datorren Iñaki au lengoa bera ote? Itsasoz bestaldeko bizierak ez ote du aldatu?

ARozENA'TAR ANDONI.

Caracas, Venezuela.

ROMANIKOA GUIPUZKOA'N

ZUZENDU-BEAR BAT.

Oker txiki bat egin genduan geroneko EGAN'en, gai au bera ukituz idatzitako lantxoan. Edergarriak izenpetzean, izenpetze-lana egin zuanak, edergarri bati zegokion izena, besteari ipiñi zion; eta ola, Astigarraga'ko Santiago, Galeziako bezela azaldu zitzaigun; eta Galeziakoa, berriz, Astigarraga'ko bezela. Ez bait-da berdin; bañan bai barkatzeko. Irakurtzalle azkarrak egingo zuan zuzentze ori *in mente*, bere baitan; bañan paperean egitea ere ez bait-da gaizki etorriko... Bego gauza ortan.

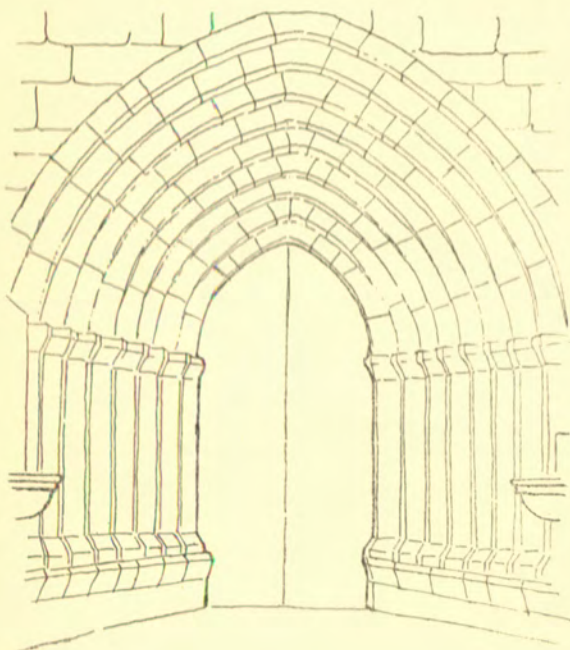
ATE ROMANIKO BI GEIAGO.

Lengoan Urnieta'ko Elizako ate romanikoa aipatu genduan. Bañan ez genduan edergarririk eman. Eta Gipuzkoa'n romanikorik ia bat ere ez dala uste dutenen batzuek pentsatu bait-lezakete nahastu ez ote-giñan, eta romanikotzat artu ez ote-degun, romaniko ez baño, gotiko dan zerbait... gaur beste ate romaniko bi aipatu nai ditut, eta bietako baten irudia eman gañera, nere esapiderean euskarri eta sendogarri. Berastegi'ko Eliz-atearen irudia emango det. Eta Elduain'en dago irugarrena.

Len ere esan nuan-da, ate oiek ez dira romaniko zaharrenetakoak, ots, arku biribildunetakoak; arku zorrotzetakoak baizik, romanikoaren azken-urteetakoak, alegia; bañan romanikoak bai, bete-betean eta jatorkiro romanikoak, arku ertz-bizi simetrikodunak, bozina eran, erdira estu, saietsera zabal... Ikusi besterik ez bait-da.

Esan bezela, ate oiek gure lehenagoko Eliza romanikoetakoak dira, gure Errietan len genituan Eliza romanikoetakoak, XIII gizaldia baño lehenagoko Eliza zahar aietakoak. Len ifioiz esan izan degu-ta, Eliza aietatik asko erdi-egurrezkoak-edo ziran; dana ez bazan ere, zati asko beintzat egurrezkoak; galdu edo desegin ere orregatik egingo

bait-ziran. Bañan ba'da beste zergati bat, beste explikazio bat, Eliza aiekin zer gertatu zan asmatzeko edo aztarrentzeko: txikiak zirala; eta txikiak ziranez, erriak aunditu ziranean, Eliza berri aundiagoak egiteko bota egin bear izan zituztela... bañan, ori bai, zahar txiki aien zatirik ederrena aprobe txatuaz, ots, atea, ate romaniko xendo-xendo polita... Zorionean! Ai! urnietarrak eta berastegitarrak eta elduaindarrak egin zutena egin izan balute beste leku guztietan!... Bañan,

erderaz esan oi
d a n a gertatzen
bait - da askotan:
Ande o no ande,
caballo grande,
txiki polit baño
t r a k e t s aundi
naigo izan oi da-
la. Ola o n d a t u
izan bait-dira le-
ku guztietan ar-
tezko zenbait pi-
txi polit...

Lengo Eliza za-
harrak botatzea,
erriak aundizetik
etorri izan dala,
ez da n o l a n a i
esandakoa. Gauza
onen agergarria,
Naparroa'ko Erri
txikietan arkitzen
degu. Gipuzkoa'
ren muga dau-
den n a p a r e r r i

txiki askok beren Elizatxo romanikoa osorik daukate oraindik ere. Mendi-erriak dira, gure Gipuzkoa'koak bezelaxe; eta mendi-erri bezela, egur eta zuraitz askodunak diralarik, alare arrizko Elizak zituzten askotan (guztiak ez bait-ziran egurrezkoak izango); eta oraindik ere beren arrizko Eliza romanikoarekin jarraitzen dute... Zergatik? Erriak len bezain txiki jarraitu izan dutelako nunbait. Olakoxeak dira Larraun Ballarako zenbait Eliza, polit askoak beren txikian: Lekunberri batez ere (erria oraintsu aunditua bait-da), eta Iribas, eta arutzaxeago Agiñaga. Beste asko ta askotan, ordea, Gipuzkoa'n gertatu dana gertatu bait-da an ere: Elizak berritu egin dituztela, bañan, zorionez! lehengo ate zahar romanikoak gordez, kontserba-

tuaz... Orra or Betelu (benetan ikuskarria ango atea), eta Alli eta Zia (azkenetako romanikoak) eta Goldaratz...

Araba'n ere gauza bera gertatu izan da: erri txiki-txikietan Elizak oso-osorik romaniko irauten dute; aundixeagoetan, berriz, atea romaniko, eta gañerakoa gotiko-edo.

BATAIO-PONTE "VISIGOTIKO" BAT.

Bai. Eta Ormaiztegi'n. Romaniko guztiak baño askotaz ere zahar-ragokoa, jakina dan bezela. Ez gure artean bakarrik; inguruetakoz baztarretan ere, gutxi, oso gutxi ikusten dana: Bataio-ponte "visigotikoa".

Irakurtzalea zalantzan euki ez dezagun, edergarria ipiñiko diogu bereala begi-aurrean. Begietatik sartu dakion.

Bi gauzek erakusten digute Ponte onen visigotikotasuna: egiturak, korte guztiak; eta oraindik areago, Pontearen sabel-aldean ageri diran irudi-edergarriak.

Pontearen egitura, ontzian ere bai, bañan oraindik areago bear bada, oñean ageri da; oin sendo-sendo ortan...

Bañan visigotikotasun ori batez ere "ontziaren sabel-aldeko irudietan" esan det. Izan ere, visigotiko-garaian (eta baita romanikogarain ere, ain nabarmen ez baño) irudiak, edergarriak, sinboloz bete-beteak izan oi ziran; realismo gutxi, estilizapen ugari, misterioz anpatu... gaur berriz ere zenbaitzuk berritu nai lituzteken lerro estilizatu...

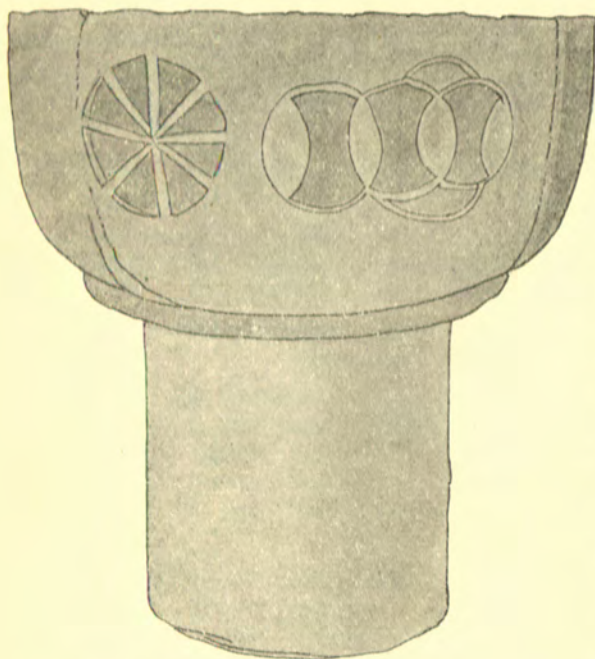
Egin dezaiozun begiratu labur bat gure Ponte ormaiztegitarra-ri; ontzi-inguruko irudiai batez ere. Ezkerretara eguzki aundi bat ageri du... bat, gure Jauna bat dan bezela ("Bat: gure Jauna bera duk bat", antziña-antziña letani batek dion bezela). Bañan eguzki bakar orren erreskadan, iru kurpil... Irutasuneko Pertsonak ere iru diran bezela, kurpillak ere iru ("Iru Trinidadea" letaniak dion bezela).

Bañan iru kurpil oiek ez bait-dira banatuak; irurok alkarri lotuak, kateatuak baizik... Irutasuneko iru Pertsonak bezela: irurok, iru diralarik, batasun estuan elkarrekin lotuak... Eta irurak berdin-berdiñak aundi-txikian, eta erreskadan ipiñiak gañera, iru Pertsonaen berdintasuna adierazteko, eta elkarrenganako, sorrerazko ta jatorrizko zer-ikusi misteriozkoa adierazteko gañera; —Semea Aitaren-gandik bait-dator, eta Espiritu Santua Aita ta Semearengandik...

Egoki, oso egoki dago guzti ori, Bataiatzeko Ponte batean, ba-

taiatzera dijoanak sinistu bear dituan Misteriorik bearren ta ederrenak agertuaz, alegia.

Bañan ez da ori bakarrik; ez da Irutasuneko Misterioa bakarrik; azkeneko kurpillaren gain-aldean ageri bait-da arkutxo bat, eta azpi-aldean beste arku aundiagoa... Zer ote-dira bi arku oiek? Gu baño ikasiagorik izango da sinbolo-kontu oietan; eta aientzat utzi bearko degu bi arku oiei buruzko azken-itza. Bañan bion bitartean esango

genduke ere zer-bait gai onixe buruz. Irugarren kurpil ori Semea balitz, gain-aldean duan arkutxuak (ez bait-da kurpil osoa, zati bat baizik) Jesus'en Ama esan nai lezakeala; eta azpi-aldetik duanak, berriz Jesus'en beraren Gizatasuna... Bañan somaketa onek ba' du bere eragozpen: "irugarrena" ez dala Semea, Espiritu Santua baizik...

Olakoxe ikasbideak eman nai izaten zituzten orduko Eliz-gizonak

beren Artearen bitartez: Kristau-ikasbideko ikas-gai bearrenbearrenak-eta. Jaungoikoaren batasun ta irutasuna; eta Semearen Gizon-egitea...

PENTSAGARRI BAT.

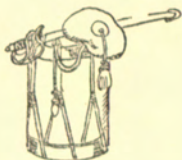
Pentsagarri bat orain, eta ez txikia.

Ponte visigotiko bat Gipuzkoa'n? noizkoa baño? Toletum eta Hispalis eta Irunia'ren garaikoa? mairu-jendeak Ispan'en jabe egin ziran baño lehenagokoa? VII-VIII gizaldikoa?... Eta zergatik ez? Gauza bera dago esaten. Olako gauzak oraindik ez dauzkagu zearo aztertuak gure Euskalerrian —beste lekuetan ere ez asko, baño—. Alperrik

da, gauzak, buruz, buru utsez, erabaki-naiean ibiltzea. Azertuaren gañean erabaki bear dira; eta ez buruz, eta guk nai genituzkean bezela baizik... Gauza da, Gipuzkoa'ren erdi-erdian Ponte visigotiko bat degula, bataiatzeko Ponte visigotiko bat, gure kristautzearen antziñakotasunaren agergerri eder.

Eta ez bait-da bera bakarrik. Bizkaya'n ere, eta Bizkaya'ren biotz-biotzean, Mañaria'n, arkitu izan da orain berrogei bat urte beste gauza visigotiko bat: bataiatzeko kopa itxurako ontzi luzeska bat. Ura ere berdin visigotikoa, dakitenak diotenez.—(Vid. "Boletín Amigos del París". Año XIV-Cuad. 3-pág. 454.)

LEKUONA'TAR M'EK.

ANDRE MADALEN ENAMORATUA

(Gizon-andre arteko amorioaren gaineko ipui lotsagarria)

Begira nun dagoen Andre Madalen Arnotegiko. Hor dator, Are-naletik, udaberriko arratsalde eder honetan, lore usain gozokoa, ai, enada berantkorra, hegoi-alde ezin-allega batera deseatua, neskabilen artean, futboleant egiten duten mutikoen artean, San Nikolaseko her-lojuan bostak entzuten diren artean, bai Alfontso laguna, hor dator andrea, andre galanta eta dotorea, bere makilatxuarekin, eztadin erru-karia lurrera eror, 1953 urtean gertatu zitzaion bezala, eta orduan La Lagunako eskalleretan bezala, eztakion anka bat apur.

Andre Madalenek bere amorioa daduka, bere bihotz gaztean grina eder batek, sentimentu ezin-amata batek diraki. Eztio inori inporta haren aurpegiak pergaminoaren zimeltasuna daukanak, haren bihotza gaztea eta ilusioduna baldin bada; eztio ajola ezergatik ere haren begian bista laburra dagoenak, haren anak flakoak eta zurrinak direnak, gerri-hezurra hirutan apurtu zaionak, baldin haren arima 17 urteko neskatxa batena bada. Andreak ere, 17 urte ditu, baina aldrebes, zazpia aurrean eta bata atzean.

Amorioduna da, eta diruduna. Bizkaiko Bankuan deposito ederra dauka azio-paperetan, lau miloi baino goragokoa, paper onean, Labe Haundiak eta Iberdueroak, miloi bat eta erdi harri preziatuetan (hor daramazki, lepotik zintzilizka, diamanteak eta brillanteak: gezurra dirudi, hola karrikatik ibiltearen bildur eztenak), Errekaldeberrin etxe-bloke 120 bizitegiko bat, oraingo jada erdi-saldua, hamar txabola Uretamendin eta hamaika Ollarganen, denak alokatuak (19.000 guztiz hiler), Bilboko Urkixoko Alamedan pisu bat negurako eta Lekei-tion txalet bat udarako. Egia da haren amak etzuela batere diru ukan mundu honetatik alde egin zuenean, eta gure andrea bizitzatik bidea hasi zuenean, arratoiak baino pobregoa zen. Hura aita ez-ezaguna-

ren eta ama sobera-ezagunaren alaba zen, eta gainera etzuen ukatzen, edonori aitortzen zion, lotsa gabe, ahalke gabe, entzun nahi izaten zuen edonori, nola hasi zen dirua pilatzen haren negozioekin, haren etxeekin (hospe txarreko etxeekin). “Ezta lotsatzeko. Nik eztiot inori ezer lapurtu. Hor daude konde eta markes hoek, beren minekin eta bankuekin. Haiek baino haltuago eta gorago daramaket nik burua. Erosi eta diru onean pagatu egin dut. Saldu baino lehen gauza erakutsi diot merkatariari, eta honek prezio gertua pagatzen zuela zekien. Eztut nik inor engañatu. Ze kulpa daukat habildade haundia eduki baldin badut negozioetarako? Negozioetan eztago moralidaderik. Business is business.” (Beste ingles hitzik etzekien gure andreak.)

Hala ziharduen gure atsoño errukariak.

Entenitu duzu, Alfontso? Nolakoa zen gure andrea? Eztut pentsatzen inork esanen duenik gauzak ezitudala argi eta garbi esplikatzen.

Andre Madalenek bere prenda zedukan, bere amorio maitagarria. 30 urteko gizon edukatu bat. Harekin dago esposatua. Igaz ezkondu ziren. Bueno, ezkondu ez, esposatu bakarrik, zerren Andre Madalenek daukan edadearekin, gorputza eztago indar haundirik egiteko. Ezagutu zuen Orduñara joan zen behin, hango zezen-plaza zaharrean, zekorrek korritzen ziren artean: Toreadorea plaza erdi-erdian zegoen, lurrean belaunbiko, zerura begira, kapa gorria inguruan harea gainean hedaturik, musika-bandak klarinetetan eta atabaletan pasodoble ikaragarri bat jotzen zuen bitartean, eta mono-sabio batek (holako gauzak pasatzen dira herrietako —barka zazue, badakigu Orduña hiri noblea dela— zezen-plazetan) torileko atea zabaldu zuen, abere itsu, adardun eta basatiak arratsaldeko argi bizira irten zuen, ezer ikusi gabe, korrikaldi zoro batean, eta toreadoreak (lila eta urrea) kapa astindu zuen airean, 17 urteko atso bati eta 71 urteko neskatxa bati aldarri eragin zion azioa. Eta Andre Madalen orduan bertan enamoratu zen. Toreadorea asko gustatu zen andre zahar dotorearekin, eskuan zeramazkien eleztunekin, eta tratua zarratu zenean, are gehiago 25.000 pesetako errentarekin, esposak gastuetarako seinalatu ziona.

Esanen didazu, Alfontso laguna, estomagu galanta eduki behar zuela gizonak, baina ongi konsideraturik diru gutxiago (askozaz gutxiago) irabazten dute Santurtziko kaian langileek, trabailu mila bider astunago batekin. Esanen didazu 71 urteko andre bat 100 eta gehiago bete arte bizi litekeela, eta ordurako 60 urteko agure bat izanen zela toreadorea, baina hortzaz etzen hura arduratu, Koriatik Undurragara etorri zenean bere emazte bat abandonatu zuelako, eta zekor-plazetera irtetearren Zadorrako Txikittoa birrizena hartu zenean, bere bigarrena ere Zeanurin.

Andre Madalenek asko maitatzen du gizonaren usain garbia, ar-kondara zurietako almidoia, kajoietan ingles oihal onarekin sartzen den alkanforea, kolore bizietako gorbatak, eta gizon-esku bortitz bat urrezko eleztun errubidun batekin. Behar du bere usurako senar bat, naiz eta beste obligaziorik eztaukan hamarretatik hamabietarano main-direak eta burrukoa berotzea baizik, naiz eta geroago (biharamuneko gaueko hamarrak arte) edonora joan litekeen, naiz eta edozer gauza egin lezakeen, maitaleak mantendu ez-ezik.

Orain hor geratu da, Dindirriko dantzariak Zuberoako maskara-dak eta pastoralak nahasten dutelako, kiosko-aurreko zuleriaren gainean. Kebedoak imini ditu sudurraren gainean, eta halare eztu ikusten nor den enñenaria eta nor katua. Nola ikusiko du Almiranteko leihotik nola dagoen haren toreadorea hemen-itxadoten-deutsuteko andre ile-beilegi batekin, bazkal-ondoko kafea eta beneditanoa hartzen? Ai ene, ikusiko balu, nolako jelosiak, nolako hamorruak eta aiherrak astinduko lukeen bere bihotz zaharra! Hau delako tratua: kometitu, ohea berotu, eta ometitu, maitalea eduki.

Baina andreak badaki zerbait. Aste honetan lau bider deitu dute telefonoz bere gizonagatik, beti kanpoan zegoen orduan. Eta susmo txar bat dauka, maitale batekin dagoela senarra har-emanetan. Eta badauka andreak bere tranpa preparaturik. Bazkal-orduan deitu duelako gaur ere maitaletzakoak, toreadorearen zai egonen dela eguerdiko ordu batetan Gau-eta-Eguneko kafeteria batean. Andre Madalenek dena konpondu du neskame batekin: honek senarra gazteatuko du, eta estroposo haundirik presentatzen ezpaldinbada, dena jakinen da, hileko errenta erretiratuko dio, eta behar bada hauzia iminiko dio, adulterioa izanik kausa.

Eta badakizu zer gertatuko den? Nik esanen dizut, Alfontso, zerbaiterako baitaukat nire ipuietan kreatoraren eskubidea. Polizia batekin presentauko da Madalen kafeterian, eta han pare hori ikusiko du, barra-ondoan, baina hirugarren lagun batekin. Senarrak, bere andrea ikusiko duenean, beste biak bere arreba-kuinatuak bezala presentatuko dizkio, paperak aterako dira, guztiak faltsoak, alegia, baina gure andrea enganatzeko modukoak. Orduan koinata biak zaharragoaren etxera joanen dira elkarrekin, eta kuinatu faltsoak, zekortoreadoreak eta beste bospasei lagunek figliata bat preparatuko dute Mirafloreseko ostatuño batean.

Asko barre egingen dute, zeregina hasi baino lehen, ura berotuko duen artean. Toreadoreak esanen du:

“Ai, ene andrea, ene andre zikoitza eta zimela, hainbeste bizio, bidegabe eta grina itsusi ikusi du gizonen artean, ezen etzuen imajinatzen munduan gu bezalako, Wilde eta Gide bezalako gizonik dagoenik, andreakatik arduratzen ezten gizonik. Bihar bestela pentsatuko

du. Eta... Nola bataiatuko dugu haurra? Ni Korian jaioa naiz, eta oso kristaua. Eliza Ama Santuak manatzen duen bezala, katoliko edukazio bat eman nahi diot ene erraietako seme maiteari.”

Biharamunean Andre Madalen itzarriko denean, bere diamante eta brillante guztiak desagertuko zaizkio.

Gaxo Andre Madalen, senar eta harri preziatu gabe.

Hau da guztia, laguna; ipuia akabatu da, eta eztidazu esanen nobela baterako naiko gai eztagoela hemen.

GABRIEL ARESTI.

ERROLDAN'EN ERESIAZ ETA ALTABIZKAR'KO KANTUAZ

BERRI ZENBAIT

Orok dakigunez, antziñako phrantzitarren Erroldan'en eresiak (La Chanson de Roland) ixtori-gertakizun ezagun batean dauka oiñarri. Alabaiñan, gudu-gertakizunetik eresia sortu bitartean irureun urte igaro ziren ta koblakariak etzitun gudu-albisteak gertatu ziranez eman, bere aldiko bizigiro ta mentalitatearen irudimenak eraginda baizik. Riquer'ek jatorki diñonez, Erroldan'en Eresia 778'ko Orreaga'ko gudaldiak ekarritako poesizko antzaldaketa bat besterik ezta. Esankizun au egiztatzeko, aztértu dezagun ixtori gertakizuna zeatz-meatz nola izan zen eta irureun urtez geroago phrankotar koblakari irudimentsuak nola kantatu zigun.

Euskaldunak, ez gudu artan jardun zirenak eta ez gerokoak, ez digute Orreaga'ko (1) gudaldi sonatuaren berri kaxkarrenik eman. Beraz, gure arerioak esandakoaz baliatu bearra daukagu gudu onen izana ta zernolak jakiteko. Eginhardo phrankotar kronikagilleak, onela diño bere "Vita Karoli Magni"n (2) otsaundiko borrokaldi oni buruz:

... "Ba-dator (Karol Aundia Zaragoza'tik itzulian) bere gudari-saillarekin, eta ez luke gaitzik, euskaldunak maltzurkeriz eraso izan ezpa'liote Pirine mendi gaillurretan. Gudari-taldea illaretan zijoan, Jekua arras estua baitzen. Euskaldunak, gaillurretan gordeta, ango zugaitz ugaritasuna artarakoxe txit egokia baitzen, orniketako gudari isatsaldeari eraso zioten goitik eta baita ere aurrekaldea aldezteko aintzinean zijoaztenai; ibar sakon batera jaurti zituzten eta borrokari

(1) Tokiari dagokionez, Ibañeta, Luzaide edo Altabizkar obeki legoke.

(2) "Vita Karoli Magni", Campiön ek aipatua, "Nabarra en su vida histórica"n, 99'gn. orr.-ald. (2'gn. ediziñoa).

emanaz, ikaragarritzko sarraskia egin zuten. Gudari orniketa ostu ondoren, etorri-zetorren gauaren babesaz baliaturik, antxintxiketan zabaldu ziren noranai, beren iskillu arintasunari ta borroka-lekuaren lurralde aukerakoari bearrik. Aitzitik; phrankotarrak, euskaldunak baiño exkaxago jokatu ziren, iskilluak aztunak baitzizuten eta lurraldea malkortsu baitzuten. Gudaldi ontan il ziren Eggihardo Errege - Mai - Morroia, Anselmo Jauregi - Kondea eta Hruolando (Erroldan) Bretainatar Markaren buruzagia eta beste asko. Zigorraldi oni etzaio mendekurik artu ahal izan oraindaiño koan, etsaia, gurenda iritxi bezin laister sakabanatu baitzen arras eta bere arrastorik arkitzeko biderik etzen izan”.

Egia da Karloman guztiz ahaltsuak etzula mendekurik artu ahal izan eriosuar jausirik berezibiko jipoialdia astindu ziotenen aurka, baiñan ba-dirudi bere gorrotozko atzaparra, euskaldunak edo euskaldunen adiskide ziren akitaniarren gaiñean erori zela. Karloman'ek Akitania'ko buruzagi guziak zokoratu baitzitun Orreaga'ko gudu ondoren eta beren orde z menpeko zintzo zitzaizkionak ezarri. Onegatik, ez luke arritzekorik, Ibañeta'ko lepoan, euskaldunakin batean akitaniarrek ere Karloman'en aurka borrokan ibiliak izatea. Akitaniarrok euskaldunak ote ziran? Ez luke arritzekorik orrela izatea, baiñan, euskaldun soil edo euskaldun-keltar izan, Karloman'en etsai gogorrek ziren, bere nausikeriaren aurka gogorki borrokatuak ziren lenago ere eta borroka artan gure napar arbasoakin alkartuak egon zitezkean etsai berberaren aurka.

Orreaga'ko garaitzalle bakarrak, beraz, euskaldunak ditugu edo geienaz ere eusko-akitaniarrak. Anartean, phrantzitar kronistek etzuten morotarraren aipamenik egin, baiñan, irureun urte geroago, La Chanson de Roland'en sortzearekin, euskaldunok morotar biur-tzen zaizkigu, Eggihardo ta Anselmo'ren orde z, Olivier zalduna ta Turpin apezpikua agertzen zaizkigu, sekula bizitu etzirenak eta Zaldua edo Zaragoza mendi baten gaiñean ageri zaigu eta uri ontatik Córdoba'ra egun bateko ibilaldia besterik etzen... Nunbait, poema guzian bezala, irudimenaren egotan ibilki, anartean ezpaitzen egaz-kinik asmatu.

Labur-zurrian ikusi dugu ixtoria zer diñoskun Ibañeta'ko gudal-diaz eta baita ere La Chanson de Roland'ek gertakizun ontaz egindako antzaldaketa olerkariaren irudimen egoak bultzata... Aztertu dezagun orain Erroldan'en Eresia'ren ixtoria ta eledertasuna oraiñaldiko irizleak gidaritzat artuta.

La Chanson de Roland etzen, iñolaz ere, mendian sortzen den perretxiku bakartia. Bai, ordea, perretxiku eder eta goiztarra, bere idurikoak itzalik egingo etziona eta distirarik kenduko etziona.

Baiñan perretxiku sail batekoa dugu, *Chanson de geste* izenarekin ezagutzen dugun saillekoa.

Sail onen bereiztasun batzuk aztertzea bearrekoa zaigu, beraz, La Chanson de Roland'en ezaugarri ta bereiztasunaz jabetuko ba'gera. Atxiki gakizkion, bada, Emile Faguet phrantzitar elederirizleari eta ausnartu dezagun eztiki gai oni buruz diñoskuna: "Elezahar-Eresiak (les chansons de geste) zortzi silabakoak, amarrekoak eta alexandritarrak (amalaukoak) izan ditezke, baiñan, nolana ere, asonante deritzan oskidetasunekoak. Bereiztasun oargarri da auxe: bertso oskidetasuna ez da binakakoa, bertso orotakoa baizik etengabeko saillean. Ogei edo ogeitamar bertso errima asonantedunak izan oi dira. Gero, beste errima asonante bat aukeraturik, beste ogei edo ogeitamar bertso eman oi dira ta orrela gerokoan. Asonante berberaz lokarturik dagon bertso-saillak *laisse* deritzan kopla osatzen du" (3).

Faguet'ek iru sailletan bereizten ditu elezahar-eresi auk: 1.º) Karol Aundia'ren aldikoak, ots, errege oni eta bere zaldunai dagozkien gertaerak eta gudaldiak kontatzen dizkigutenak; 2'gn.) Arthur Errege'renak edo Bretaiñatar aldikoak deritzatenak; 3'gn.) Errroma aldikoak edo antziñatekoak (4). Lanson-Tuffrau'ren liburuak, ordea, azkeneko bi saillak eztitu irizten elezahar-kanta barneko (5).

Elehazar-kantalditan, ixtoria oiñarri aul eta lauso bat besterik ezta, eresi-gaia oratzeko bear-bearreko aitzeki-gorputza, asmamena eta idurimena ziaro nagusitzen baitira, poema auk elburutzat darabilten adurketa (6), ibillera, gudaldi ta gertari lilluragarritan. Orix bai, aldi artako gizarte pentsakeraren ispillu diranez, ba-dute ideal-barrutiko beste elburu nagusiago bat, alegia, Zalduntasunaren eta Kristau Fedearen aldezea eta goraiatzea eta aldi artako gizartearen antzo, oies ta gordin mintzatzen ba'zaizkigu ere askotan, Erdi-Garai'ko zaldunak senti oi zuten ideal-aunditasuna ederretsi ta miretsi nai digute. Gaiñerakoan, poema-aria bilbatzen gutziz traketsak ziren eta etzuten egitismo jakin bat izaten ipuiñaren zuzengarri.

Elezahar-eresien egilleak jende eskolatuak izan oi ziren beti eta sarritan eliz-gizonak; bertso kantatzalleak, oster, gizarte lau eta ez-jakiñetik sortuak. Lenengoai trobagilleak esan oi zioten eta bigarrenai, berriz, bertso-kantatzalle edo *jongleur*. Auk etziren bertso-gille, eta trobagille jakitunai erosten zizkien beren bertsoak eta kantatzen ikasi

(3) "Histoire de la Littérature Française", 11'gn. orr-ald.

(4) Idem, 10'gn. orr-ald.

(5) Historia de la Literatura Francesa, 13'gn. orr-ald.

(6) Aventura.

ondoren, erriz-erri ibilli oi ziren orritsetan (7) eta bestetan kantatuz beren elezahar eresiak arrabita edo biolifiaz lagunduta.

Erroldan'en Eresia, ots, La Chason de Roland, elezahar eresietan zaharrena, ederrena eta ospatsuena dugu. Eztakigu ziur noiz idatzia den, baiñan ba-dirudi 1090'tik 1170 bitartekoa dela, ots, gudaldia eman zenetik irureuntsu urte geroagokoa, Ibañeta'ko eusko-gurenda 778'ko dagonillaren 8'an izan baitzen. Esku-idazkirik zaharrena eta jatorrena 1634'gn. urtetik beñepein Oxford'en zegola ba-dakigu, baiñan, Francisque Michel euskaltzale aundiak eta "Le Pays Basque" liburu zoragarriaren egilleak ber-arkitu eta argitara eman zun arte 1837'gn. urtean Chanson de Roland izenarekin, etzen ezagutua izan. 3.998 bertso ditu eta anglonormanditar kutsu aundiko phrantzesean idatzirik dago.

Lenago zertxobait esan dugunez, elezahar-eresi guzietan bezala, Erroldan'enean ere, ixtori oiñarri bat arturik, gezurra, asmamena eta irudimena dabil nagusi. Lanson-Tuffrau'k ederki diñonez, "eztugu billatu bear bertan ixtori-gertakizunai zor zaien begiramenik. Euskaldun-kristauak, ilketa egilleak, alegia, morotar biurtzen ditu (8), eresi-garaian auen aitzia ari baitziren borrokan. Karol Aundiak 36 urte betegabeak zitun 778'gn. urtean eta kristau erregetzaren sinbola errespetagarri dadin, berreun urtedun bizarluzea zirudin Enperadore biurtzen digu. Erroldan, martiri eredugarri da. Ganelon, phrantzes erri-sentipenaren atsegingarri kontakizunean sartu bearrekoa, ezin baita ausiabantzarik (9) gerta saldukeririk gabe. Turpin'ek, borrokari gurutz-gudaldi kutsu eraxten dio. Erroldan'ek berak eztu seguru aski, zer ikusirik iru mende lenago ildako karoldar kondearekin, baiñan feudotar ohorezko bere pentsakera sustraituagatik eta bere kristau fedeagatik, XIII'gn. gizaldiko zaldun eredugarri da" (10).

Etsaiaren izena trukatzeko ez da Phrantzi'ko elezahar eresietan gertaturiko bakarra. "Gormont eta Isembart" deritzanean ere, Louis III'garrenak normanditarren aurka izan zitun burrukaldiak, phrankotarren eta morotarren arteko borroka biurtzen dira. Ots,

(7) Festin.

(8) Menéndez y Pelayo'k, orra gizonaren itxumena!, eztu aitortu nai Orreaga'ko gurenda euskaldunena izan zenik eta Roland'en eresiari jarraiki, moratarrena izan zela diño. Campión jakintsuak ederki diñonez, Santandertar jakintza-gizonak, emen ere, ezin gorde du euskaldunenganako erra. Ikusi "Nabarra en su Vida Histórica" (2'gn. ediziñoa), 100'gn. orr-ald.

(9) Derrota.

(10) Lanson-Tuffrau, Historia de la Literatura Francesa, 21'gn. orr-ald.

bañia, morotarrok, Inlaterra'tik etorki, Phrantzia'ko iparraldean lur-arten dute (11).

Ba-dira bi teoria Erroldan'en Eresia'ren sortzeaz; bata, gudaldia eta epopeya bitartean sortutako elezahar kontakizunen bilduma dela eta bestea, gizaseme jakitun batzuk Orrega'ko ixtoria ikasi zetela eta beronekin epopeya bilbatu, Ba-dirudi lenengoak izpide obean dagozela, Chanson'ek aipatzen baitu zenbait tokitan bere albiste-iturriak alako ta alako agiritan dagozela. Riquer'ek diñonez, agiri auen artean aipatzen omen du "Gesta francorum" delako bat eta andik artu bide zitun Chanson'en egilleak novelagairik bearrekoenak.

Eta nor zen Chanson'en egillea? Eresi onen azkeneko bertsoak auxen diño gai ontaz: "Ci falt la geste que Tuoldus declinet". Ba-dirudi "declinet" orrek *zabaldu* esan gura dula eta ortaz, auxen da bertsuaren itzulpena: "Emen amaitzen da Tuoldus'ek zabaldutako eresi zaharra". Poema guztian eztugu beste argibiderik arkitzen gai ontaz eta bertso onek, argi eman ustean, lenago bezin illun eta nahas uzten gaitu. Izan ere, zabaltzalle eta egille ezpaita berdin. Au dela-ta, eztakigu Tuoldus delakoa Chanson'en egillea ote den edo Oxford'eko tekstuaren zabaltzallea soilki.

Itzuli dezagun, orain, itzez-itz, Lanson-Tuffrau'renetik eresi ospatsu onen ari-muiña:

"*Chanson de Roland'en azterketa*: Karol Aundia guduan ari da España'ko morotarrakin zazpi urte luzetan eta Zaragoza'ko Marsile erregea menderatzea bakarrik falta du. Marsile'k itxurazko menpe-tasun agiriak igortzen dizkio. Enperadoreak on-artzen ditu eta Erroldan'en aolkuari jarraiki, Ganelon delakoari, ots, Erroldan'en ugazaitari mandatu egiten dio, Marsile Errege'ri eraman dizaizkion bere baldintzak. Ganelon'ek obeitzen du; baiñan gorroto du Erroldan eta sinistuta dago onek, mandatarari izendatze onekin, bere galera besterik etzula gogo eta orretxegatik mendekatzea zin egiten du. Bere mandataritza bete ondoren, Marsile'kin bat egiñik, zelartate (12) bat prestatzen dute Erroldan il dadin. Gurendaz (13) okitutako gudari-sailla ba-dator Phrantzi'runtz; Ganelon'en eragitez, gudari-sail atzekaldearen zaindaritza Erroldan'i ta Amabi Pareai leporatu zien. Marsile'ren gudari-sail ikaragarriak Pirine'ko mendatetan inguratzen ditu eta erasotzen. Erroldan'en zangartasuna eta bidebatez arropuzkeria guzizkoak dira eta eztu bere turuta jo nai Karol Aundia'ri laguntza eskatuz, irurogei gizonekin soilki gelditu den arte; Karloman iritxi

(11) Riquer, Historia de la Literatura Universal, 220'gn. orr-ald.

(12) Emboscada.

(13) Victoria.

denian denak illak dira. Onek, akabatzen ditu morotar-jentillak, Erroldan zenaren illotza, onen adiskide Olivier'ena eta Turpin goipezpikuarena Phrantzi'ra eraman-azten ditu eta Ganelon zigorkatzen du. Urrengo arratsean Gabirel Goi-aingeru Gurena agertzen zaio Enperadore zaharari eta gurutz-guda berri bat agintzen dio: "Jau-na! —asperen egiten du Errege'k— Auxen da biziaren latza!" (14).

Erroldan'en eresia, elezahar eresietan antziñakoena eta ederrez baliotsuena izatez gairera, oso ederki bilbatua (15) dago. Ba-dizu, sarrera-gixa, mendekuaren prestaera; bilbearen muiña Erroldan'en eriotzak betetzen du eta bukaera emangarri Karloman'en mendeku ikaragarria agertzen digu. Lanson-Tuffrau'k ederki diñonez, bigarren mailleko gertakizunak etzaizkio sekula nagusitzen asmo-muin eder oni (16).

Erroldan'en Eresiak Phrantzes erritasun gogoaren arnas beroa dario bere bertsotan. Aldi atako eleder-emankizunetan (17) ezta nabaitzen olako errikoi girorik eta Erroldan'en eresian ain goiztar ernetu zen Phrantzia'ko erritasunaren egarria bere semeen amets ta elburu biurtuko zen arte eunki luzeak igaroko ziren.

Phrantzitarren epopeya otsaundiko au alde batera utzirik, goazemazute orain "Altabizkar(18)'ko Kantua'"ren izenarekin eldu zai-gun euskal-gudu eresia aztertzeraz. Gureak ere, gerora ikusiko dugunez, oso meritu urrikoa izanarren, otsa galanki atera zun, Euskal-lerria'n ez-ezik atzerrietan ere, bere antziñatasuna aitortzen eta ukatzen zutenen artean.

"Altabizkar'ko Kantua" noizkoa ta norena dugun aztertu deza-gun lehenik. Bere garaian makiñabat zalaparta ta nahaste sortu zizun auzi onek. Orañaldian, ur-arreak gardendu ondoren, auzi au ziara erabakirik egonarren, eresi zalapartari oni buruzko ixtori txipi bat egiten saiatu gaitezten.

(14) Lanson-Tuffrau, aipatu liburuan.

(15) Tramado.

(16) Lanson-Tuffrau, aip. lib. eta orrian.

(17) Producciones literarias.

(18) "Manezaundi" k, ots, Enrike Zubiri zenak (ene ustez gurealdiko euskal-idazlerik iaioenariko), *Astobizkar* esaten dio mendi oni eta berak edonork baiño obeki jakimen zun, Luzaidetarra baitzen. Alabaiña, oiturari itzal egiñaz, sasi-kantu oni errespeta dezaigun orain arte emandako izena. Ez al-dute, apika, donostiar "euskal-jakitunak" Gulamendi izen "basaren" ordez, Gudamendi izen dotore, panpiña ta otsaundikoa asmatu? Arautsu berean, Baiona'ko zaldun irudimentsuak pentsatu bide zun "Astobizkar" baiño, "Altabizkar" dotoreago ta leñargiago zela.

Kantu ospetsu onen berri Garai de Monglave (19) zeritzan Baiona'ko seme batek eman zigun lenengoz. Nun arkitu zun Garai jaunak eresi au edo nork eman zion kanta onen berri? Entzun dezaigun berriari, aurrena lekukoak edo testiguak itz egin bear baitu eta gero aztertuko dugu bere lekukotasuna edo testigutza egiazkoa ala gezurrezkoa den. Garai-Monglave'tarrak onela diñogu:

“Ni neu, lenago ere ikusirik nauzute Altabizkar'ko Kantua'ren aldaki (20) bat, ministro, senadore eta Instituto(21)'ko bazkide izandako Garat(e) jaunaren etxean. Onek, La Tour d'Auvergne ospatsuarengandik zeukan, ots, Phrantzia'ko lenengo granadero izandakoa... La Tour d'Auvergne Donostia'ko kapitulaziñoaz jarduteko izendatu zuten 1794'ko Dagonillaren 5'an eta uri artako komentu bateko Aita-Nagusiak eman zion zoragarrizko agiri onen berri. Bi kaletan (22) idatzia zegoen larrutx batean eta bere letra-tankerari ba'gagozkio, XII'gn. eunkiko azken-aldekoa edo XIII'garreneko asierakoa da; nolana ere, erri kantua'ren geroztikoa” (23).

Bladé jaunak, ordea, auzi au sakon estudiatu ondoren, bi kaledun larrutx orren arrastorik iñun ez dela diño, iñork ezpaitu ikusi ez Donostia'n eta ez beste iñun eta zalantzik egiteke bere izanari ukapen borobilla botatzen dio.

Gaiñera, Bladé jaunak ongi diñonez, Garai de Monglave jauna etzen baliatu bere itzulpena egiteko La Tour d'Auvergne'k Garat(e)'ri igorri omen zion tekstuaz. Bai, zera! Garai jaunak ziñonez, ba'omen ziren eresi onen aldakizun jatorragoak, Uhalde delako jaun batek hilduak, euskaldun mendietan belaunez-belaun anartean bizirik zirautenak eta auk erabili omen zitun bere itzulpenaren egiteko. Alabaina, Bladé gizajoa alperrik ibilli zen mendiz-mendi ta baserriz-baserri, ahapaldi auen arrastorik arkitzen. Gure mendiak Orreaga'ko gudu-otsaz antzutuak arkitu zitun osoro.

Auzi oni buruzko Bladé'ren ustea agertu dugu, alegia, Uhalde delako bat zela eresi asmatzale ta Garai de Monglave'k phrantzesera aldatu zula, biak alkar-artuta, noski, munduaren engañagarri... Labairu, bizkaitar ixtorigille ospatsuak, ordea, arrigarriagorik jakinerazten digu bere “Historia de Bizcaya” liburu miresgarrian. Onek

(19) Frantses Eujenio Garai izen-abizenek eta Monglave edo Monglade gaitzinez (dit Monglave), bitara agertzen baita. Baiona'n jaio zen 1796'ko Epailla'ren 5'an.

(20) Ots, aldakia, kopia; eztigu jatorrizko larrutxaren aipakizunik egiten.

(21) Berak irazandako “Institute Historique” delakoa.

(22) Columnas.

(23) “Dissertation sur les chants héroïques des basques”, par Jean François Bladé, 39-40'gn. orr-aldk.

diñonez (24), Wentworth Webster jakintsuak lan sakon eta zabaletan aditzera eman omen zun Altabizkar'ko Kantuaren egille Garai de Monglade izan zela. 1833'gn. urtean argitaratu omen zun berak zuzentzen zun "Journal de l'Institute Historique" izeneko aldizkarian, zahar bailitzan, baiñan bere antziñatasunaren erakuspenik emateke. Duvoisin kapitanari jarraiki, berriroz, areago diño: alegia, Garai de Monglave'k phrantzesez bilbatutako kantua Ezpeleta'ko Louis Uhalde delako batek euskerara aldatu zula (25). Beraz, irizpide oni ba'gagozkio, Altabizkar'ko Kantua eztugu euskeraz egiña ta Garai-Monglave'k phrantzesera aldatua; aitzitik baizik, jatorriz phrantzesez egiña eta gerora euskeraz emana. Itzulpen soil bat delako, ain zuzen ere, eresi onek ez omen dauka iñolako neurririk eta oskidetasunik, naiz-ta bertso tankeran antolatua egon.

Labairu'k dakarkigunez ere, 1858'gn. urtean, London'go "Gentlemens' Magazine"-k egiazkotzat argitaratu zunean Altabizkar'ko Kantua, Abadia Zuberotar euskaltzale otsaundikoak gogorki ta minbera idatzi zion albistari (26) orren zuzendariari, munduz-mundu edatu nairik zebiltzan sasi-eresi orren egillea ta itzultzalea nortzuk ziren esanaz. Garai de Monglave jaunak etzun, ondikotz, iaotasun aundirik erabilli bear izan aldi artako euskaltzalerik geienai iruzur egiteko. Bearrik, Webster, Duvoisin eta Abadia Urruztoitarrari etzien ziria sartu eta azken onek atera zun bere lozorrotik Francisque Michel euskaltzale benatsu ta sutsua.

Alabaiña, aldi artako euskaltzaleen artean, geienak Altabizkar'ko Kantuaren antziñasunean sinistu zuten, naiz-ta arestian aipatutako iru euskaltzale zuhurrak Garai de Monglave'ren iruzur makurra egiaien amarez salatu.

Iruzurkeri onek sortutako sinisbera-giroa, bi sustrai oetxek ekarri zutela uste dut: batetik, gure aurreko aien Euskalerrizaletasun beroak eta bestetik euskal-mekanikaren teknika ez-jakiñiak edo urri-jakiñak beñepein. Es jakiñarena barkagarri zaie, aldi artan euskal-ikaskuntza

(24) Apéndice X, correspondiente al Capítulo VI del Libro IV, "Sobre el Canto de Altabizcar".

(25) Nor ote dugu Louis Uhalde au? "Meditazioneak" liburuaen egillearekin zer ikusirik ote? Au Martin zen eta Uztaritze'ko Legarria etxean jaioa (Hariztoi, "Les Paroisses du Pays Basque"), baiñan, ba-zitun beste di anai, bat Jean Louis Uztariztarra ta beste bat Pierre, Ezpeletarra. Alabaiña, gure "Louis Uhalde Ezpeletarra" ez dator bat ez izenez eta ez jaioterriz iru anai auekin. Gaiñera, Martin Uhalde, esaterako, 1745'gn. urtean jaioa zen eta 1833'gn. urtean, bizi-tzekotan, 88 urte izan bide zitun, ene ustez zahartxoegi gezurrezko kantua entzen aritzeko!

(26) Periódico.

lanak atzera baitzegozen, egon ere, ta ifiori ezin dezaiokegu eskatu jakite gaietan gure biazialdiak damaiguna baiño geiago. Baiñan, Euskalerrizaleatasunean, ene ustez, aurreregi jo zuten, maitetasunik aundiena ezpatiteke egiaren aitzia joan. Alegia, biotzaren eragin soillaz jokatu bearrean, buruaren jakitez eta egiaren egarriz jokatu izan ba'lira, ez lirake orrelako okerretan jausi izanen.

Manterola'k (27), adibidez, sinisbera-giro onen mendeko baitugu, antziña-antziñakoak irizten ditu (bakoitza bere maillan, noski), bai Altabizkar'ko Kantua eta bai Lelo'ren Kantua. Bere arrazoiak, ordea, kolore bizidunak izanarren, aulak eta zafiik gabeak dira, ezpaita somatzen bere *naiaren* indarra besterik eta ez darakus bere ustearen probagarririk.

Bai Manterola'k eta bai Hermilio Oloriz'ek, irudimenez eta alanaiez dakuste Altabizkar'ko Kantuaren antziñatasuna. Berak diñotenez, kantu onen mintzairak darion zahar-kutsuak, xalotasunak, giarrak, jatortasunak eta oiestasunak sinisterazten diote antziñatasun ontan, baiñan ez digute esaten nun somatzen duten, zein gramatika zatitan, alegia, mintzairaren zahar kutsu ori; ondikotz! oraiñaldiko azterlariok, azal-azaletik miatuz, ezpaitiogu billakatzen berri-kutsua besterik.

Izan ere, Altabizkar-ko Kantuaren euskerari, jatorra, ioria ta panpiña izanarren, etzaio nabaitzen, ifundik ere, Axular, Leizarraga edo Etxepare'ren zahar kutsurik. Euskal-aditzak batez ere, XVI-XVII'gn. mendetik gure egunetara aldakuntza aundi-xamarra egin du eta Altabizkar'ko eresian ezta ageri aldi artako aditz-joko berezi bat bakarrik. Tamalez, Manterola'k eta Oloriz'ek etzekiten euskerarik aski, lehenaldiko ta orainaldiko mintzairaren bereiztasunai igarri ahal izateko. Jaun auk euskal-aditzaren etorkiaz zertxobait ba'lekite, igarriko zioten, esate baterako, lenengo ahapaldiko "Zer nahi *dautet*" eztela Axular eta Leizarragaren garaikoa ta are gutxiago berak nai luketen antziñatekoa. Izan ere, oraingo *dautasu*, *daut*, *dautazute*, *dautet*, gure idazle zaharretan *derautasu* (28), *deraut*, *derautazute*, *derautet* baitzen. Ots, *erau* aditz-gunak *er* askiña galdurik dauka oraiñaldian. Bigarren ahapaldiko "errespuesta eman *diote*" erabiltzen zuten idazle zaharrek, baiñan, baita, bidenabar zahar kutsuko *deraukate* ere; "errespuesta" pakean utzi dezagun. Bos-

(27) José Manterola, Cancionero Vasco, 2.ª Serie, Tomo III, 39-47 orr-aldeak.

(28) *Drautasu*, *draut*... ere erabilli oi zuten. Leizarraga'k, esaterako (euskal-aditz zaharraren iturririk ioriena), beti onela darabil. Irugarren pertsonako dativoan ere, ots, *draukat*, *draukak*, *drauka*... eta ez *diot*, *diok*, *dio*... Axular'ek bazala, adibidez.

garreneko "denboraren galtzea liteke", ene ustez berrikeri bat da; Axular'ek *lizate* edo *lizateke* esango luke, noski (gure *lizake*). Bosgarreneko "Norte'ko gizon horiek" ere nabarmengarri da, nik dakitala euskaldunak ezpайдute, zorionez! oraindik *norte* esaten. *iparra* baizik. Ahapaldi bereko "nahi *izan* du" ere, *ukhan*'en ordeз, ezta zahar siñale jatorra, naiz ta gaitz au aspalditik sustraitua egon Lapurdi'ko kosta aldean. Ainbestekin aski dugu.

Oloriz'ek neurria ta otsa arkitu nai izan zion kantu oni eta zortzi silabako bertso asonantetan molda zitekeala esan zun. Alabaiña, egiñalak eginda're, ez daiteke neurtu ta oskidetu itxura onean. Itzultzalea ezpaitzen saiatu ere egin lan ortan eta lenago esan dugunez, bertso gixara antolatua dago soil-soilki.

Ba-dugu, ordea, eresi onen moldakizun bat itz neurtuetan Ramon Artola giputz-olerkariak egiña. 1879'gn. urtean Elizondo'ko euskal-jaietan saritu zuten neurritz eta oskidez apaindutako antolakizun auxe.

Poematxo labur onen gaia aldizkari onen irakurle geienentzat ezaguna izanarren, labur-zurrian arilduko dugu, orain arte esandakoen osagarri baita, iñolaz ere.

"Euskaldun etxeko jaunak bere ibarreko egoitza paketsuan arrabots ikaragarri bat entzun du eta bere sorterriko pakea urratzera datorren arrotz gudari-taldea dela oartzen denean, bere geziak zorrozten ditu. Zenbat dira?, aitonak billobari. Aurra, konta itzak ongi: Bat, bi, iru... ogei ta millaka geiago. Euskaldunak erauzten dituzte mendi gaiñetako arkaitzak eta gainbera botatzen, etsaia lertuta ta zapalduta utzi arte ta bizirik gelditutakoai gezi-jaurtika ekiten die. Karloman'ek doi-doi itzul egiten du biziarekin, baiñan Erroldan bere illoba zangarra Luzaide'ko meargune biurrian illotzik gelditzen da. Bizirik atera diren banakak igesi dijoaz. Zenbat dira?, berriro aitonak billobari. Aurra, kontatu ongi: ogei, emeretzi, emezortzi... iru, bi, bat... Bat ere ez da bizirik gelditu. Etxeko jauna, diño olerkariak, ba-zoazke zure etxera emaztea ta aurrak besarkatzera!"

Epopeya txipi onen aria oso poliki ekarria dago, olermen xotil eta xalo bat darie ahapaldi guziai, guduaren azalpena laua baiña giartsua dizu benetan eta irudimenez, berriz, ezin ukatu txairo ta liraiña denik. Artola'ren moldakizuna, ostera, neurri ta oskide legez apaindurik egonarren, jatorrizkoa baiño motelagoa ta margulagoa dela derizkiot arestian aipatutako eder-gaietan.

Orra ba, Erroldan'en Eresia'z eta Altabizkar'ko Kantuaz nik dakidantxoa esan. Alabaiña, ba-dago eresi ospatsu auen barrutian lantegi ederrik nun araka, aztertu, ikasi, iritziak eman eta komentariak atera. Nik, euskaltzalien auzi-maira atera besterik eztituk egin,

norbaitek lan eder ta baliosagorik egin nai ba'leza, nereak ortara zirikatutrik.

OARRA: Lan au amaitu ondoren, ene adiskide on Fausto Arotzena jaunak, auzi oni azken epaia botatzen dion agiri garrantzidun au jakinerazi zidan. "Lettres du Prince Louis-Lucien Bonaparte à Wentworth Webster" deritzan P. Veyrin'en idazlan batetik aterea da (29). Ona bertan itzez-itzez, jatorrizko izkuntzan, Antoine d'Abbadie Urruztoi'tarrak firmatutako eskutitz onek zer difon Altabizkar'ko Kantuari buruz: "Les jeunes Basques et notamment les élèves des universités, les étudiants en droit et en médecine, faisant leurs cours à Paris, aiment à chanter en chœur, pour le plaisir de former des accords, un air accomodé sur les noms de nombre basques un, deux, trois..., jusqu'à vingt, rebroussant ensuite de vingt à un.

"Monsieur de Monglave frequentaient ses compatriotes. Il était Bayonnais.

"Cet air, ce souvenir attrayant du pays, loin du pays, lui inspira l'idée du chant d'Altabiscar. Il le composa en français. Un de mes cousins, M. Louis Duhalde, d'Espelette, qui donnait alors des répétitions aux jeunes gens étudiant à Paris pour entrer à l'École Polytechnique, traduisit en basque l'oeuvre de M. de Monglave. Louis Duhalde ne s'était jamais occupé de sa langue maternelle; il n'en savait que ce qu'il avait appris dans l'enfance, aussi sa version traduit-elle une main inexperte. Il a traduit simplement en prose, sans mesure et sans rime; le morceau ne peut être que récité; on chante seulement la nomenclature un, deux, trois..., sur un air qui n'a certes rien de guerrier, ai-je besoin d'ajouter que les prétendues copies à variantes conservées dans la montagne, n'ont jamais existé? Une simple réflexion aurait dû faire comprendre à la foule, que si un chant peut se conserver par tradition orale, un récitatif inchantable n'aurait pas eu de lendemain... Mr. Duhalde lui-même a bien ri avec moi de la méprise de tant d'écrivains."

Zubernoako pendituz zoragarrian bere zahartzaroa igarotzeko, Lapurdi'tik Gipuzkoa begietsiz, jauregia egin zun gizona ezin zaigu garbiago mintzatu. Eztut uste komentari geiagoren bearra denik.

ETXAITAR.

(29) RIEV, XXV'gn. Liburua, 1934.

KONDAIRA XAHARRA

AMOINA EBATSI

Amitxiri entzuna diot kondaira hau. Amitxik berak, emazte zahar baten ganik omen zaukan.

Bego amatxi mintza dadin.

“Zortzi urteko bat nukeen, aita-amek berekin joaiten abiatu nindutela auzo batzuetarat. Negua zen eta, afal-ondoan, frango berant egoiten zen suaren aintzinean.

Gau batez, gauerdi irian, usaian bezela ginaudelarik auzoko gizon zaharraren solaser beha, bet-betan ikusi nuen itxura xuri pollit bat. Nexka ttipi bat zen, begitartea hitsa, eta bera trixte. Sukaldean gaindi emekiño iragan zen, ta, barne ttipi batetako atea idekirik, haren gibelean itzali.

Biharamunean, tenore bertsuan, itxura xuria jin zen berriz, eta bezperako gisa gertatu zen.

Nitaz kanpo, nehor ez zitzaion ohartu. Xutitu nintzan, bihotzean joa, eta joan, pollikiño, joanik, barne ttipi hartako atea ideki nuen.

Nexkattokoa kokorika zagon xoko batean; harri-lauza bat altxatu nahiz ari, bainan debaldetan, erhiak kolpatuak, odoletan. Hurbiltzerat egin nuen. Hartan, itxura xuria itzali, ez bainakike nola. Ikaran jin nintzan ene lekurat, eta kondatu zer ikusi nuen.

Zertsu adin zuen nexkak, eta haren begitartea nolatsukoa zen erran nuelarik, emazte gazte bat, doluko jauntzitan, xoko batean ixil eta gogoetatua zagona, nigarrez hipaka hasi zen:

“A! ene haur gaixoa da; joan den hilabetean zendua.”

Tarrapatan joan ziren oro barne ttipirat. Harri-lauza altxatu. Eta haren azpian hatxeman sos-peza batzu.

Bizi zelarik ukanak zituen haurrak, amoinaren egiteko. Baina, han gorde zituen, geroxago zerbeit onkeria erosteko ametsean. Egitate txar horren gatik, ez zezakeen kausi hil-ondoko deskantsua.

Amak konprenitu zuen, eta, arima gaixo hari pausua ardietsarazteko, berehala pobrer partitu zuen diru hura, eta hartaz bestalde ere.

Ordutik harat, itxura xuria ez zen berriz jin. Azkenean pausuan zen, urrikirik gabe, bere hobian.

B. DAGORRET.

BILBAO'KO ERRENAK

BUSTO SISTIAGA'TAR IZASKUN'ek (14 urte) eraman da 1960'ko aur-sariketan lenbiziko saria aziagoen mallan Donostia'ko Euskal-astean. Ona Kirikiño'gandik artutako ipuia Izaskun'ek eman zuen bezela.

Beiñola, Bilbao'ko izparringi batek berri au omen zekarren: "Bilbao'ko inguruetan atso erren bat il da. Bera diruduna izaki, eta Bilbao'ko erren guztieri banatzeko diru mordoak utzi du. Etzi, Jaungoikoak nai baldin ba'du, Atxuri'n egingo da banaketa, goizeko amai-ketan". Egun orietan Bilbao'n ba-zegon zertaz itz egiña.

Esandako eguna irixtean, agertutako ordurako erren asko bildu ziran, aurretik esan zioten etxe-aurrean. Etxe orren atarian, mai bat, bi edo iru gizon eta itxuraz diru mordoak zeuden. Denak bildu ziran, maiean zeuden gizonak, pixka bat itxogiteko esan zuten: alegia, atea ixtera zijoazela, baño bereala irikiko zutela.

Andik pixka batera, atea iriki zuten eta zer irtengo? Zezen txiki bat. Errenak bereala andik igesi joan ziran, beren makuluak lurtean utzita. Leioetan zegon jendea parrez geigo eziñik zegon.

Ala ba, Bilbao'ko errenak kito. Makulu eta ezer bear etzuten, denak an utzita joan ziranean.

KALAA GAINEKO AIZEA

Nork sinistuko. Nik han entzunak aipatu ondoan, nork negar bat ixuriko... Arma bizkarrean, granadak sakelan Kalaa'raino nindoala ulertu gabeak, gogoan metatuak, Erri Beltzaz, gauza frango nekien. Eziakina nintzan arrotz nintzalakotz, armaduna etsaia bainintzan. Baldin Kalaa'n Erromanuen uri bat izan zela eta ondakinak oraindik ikusi litezkela jakin ez banu, iñoiz ez nintzan Kalaa'ko gainera joango.

Kalaa gainaren iparraldetik karaitz muru bat zelaiera erorten da, egoaldetik ber muru zuta; eguzkiaren sor eta sar bidetik Erromaneuek eraiki bi *vallum*'ek, *oppidum* bat esten dute. Bi *vallum*'en artean iñor bizi ez den eremu bat eta egun aizetsu honekin Kalaa'ko beazanetan ez da artalderik alatzen. Lasto bakanen artean, tella, lur ontzi puskakin alor bat. Alor txipiaz kanpo, arri ta arri larre bat. Lurrean erdi etzanik edo zutik arri andi zabalak: ate eta leio arlazi arriak; xeiagoak aldiz paretetako arriak. Nonnai lurrean eta arribizian zulaturik etxe sotuak, ardantegiak, abere edangiak, lurpeko oliotegiak eta ilen obiak: ni erditan mendian zulatu uria gaindi bizarrez aizeari, fotoketan banabillala.

Gizonak nonbait Dahra urrunean oyukaz borrokara doatzi eta oyuetan diote: "*Fuera Xuriak. Adio zuen etxe goxoak, maiteak geyago ez dituzute ikusiko. Hiltzera, hiltzera!*" Sarraskia nonbait da, Kalaa'n aldiz gaur euria ta aizea nere lagunak. Marabu xuriaren atzean Erromanu kapitela baten gainean jarria nuzu. Ideya ederrak naiaka, urrikalmendua igerika, antigualeko gauzen erromantizismua begietan, gogoa liburukerietan amildua dut.

Kalaa'n fotoek, liburuek, diskuek arrapa ezina bada indar basati bat: *Aizea*. Aize bafadak arnasa kentzen dit eta atsa berriz kobra dezadan artean, euriak emaiten du txapastaka. Marabu xurian sartzen naiz. Otoitz espartzua bada lurrean. Zaarra da estera hori, zikin, urratua. Errialde ontan otoitzen aroa duela sei urte il da eta

Marabua erdibitzen asi. Espartzuan jarria, gogoan dut emendik bi kilometretatik noizpeinka Xurien tarrapatatzko armek arri zaarren artean txistuak jotzen dituztela. Marabu barnean aterbea on dut. Marabuak ez du aterik. Kanpoan ikusten dut kurrubilluak palma-ondo txikia inarosten duela. Tanpaz ere aizea inguratu da eta ate zabalunetik, txistu, orru, karraska Marabu barrenean sartzen da. Baina zer... Aizea Marabuaren txapelean, domu zorrotzean ixuri bezala, orrua itotzen da, txistua eteiten eta karraska austen. Eta, eta... sekulako litani bat, tonu baratx berdinean, Aizea izkuntza zaarrean mintzo: *fortuna, fortuna* dio; baina ixiltzen da. Beste aizea bolara batek ke usaina dariola: *daeta es semch...* Huna zer dion:

“Eguzkia beti ber aldi gorritik jaikitzen da Beltzen Errian. Noizdanik eta noiz arte halan, guretzat axolik ez. Gure bizitza goizetik arratsera gorritz tindatua da. Bizitza gure gisa da, odol kolore eta eguzkian zimeldu piper bat. Piper horrek Xuri kenteari agoa erretzen dio. Gu oituak gira. Gurean odolak izerdia balio. Ixurkia ixurki da horregatik ez dakigu *Xurien*, *Rumi* zoroen legean nigar egiten. Hori da gure indarra: esperantzarik gabe bizitzea. *Rumi*’en Esperantxak nigar kolore du; beren bizi goxoa guretzat gozo gabekua da. Xuriek balekite gure bizitz latz ontan, zenbat mentura, zenbat piper gozaten dugun.

”Azkenik Xuriek nere Smala’ko etxe multso bat erre dute. Oroitzen naiz. Garrak gorri dantzan ari dire; olloak erreik kantan. Olibatze adarrak, mats aienak, tellatuetako *diss* ostoak karraskaz: gurbiak erratzen. Esiak, egurtegiak su meta eginik. Adar erre usain hura; haren parerik zer da: Uda beroko arratsaldean basoan, oyan trinkoan, adarretako usain bortitzak oro libratzen direla. Gure loi ta egurrezko etxola erre dadin artean, gu hantxe begira gaude; etxeko guziak hor daude: bi ardi, zali zaar bat, bi pegar, lurrezko kaiku bat, irur aur, zarpa asko. Kale utsetan etsai Rumi bakan batzu. Gu Smala guzia azoka zabalaren erdian bilduak, etsai soldadoei naastuta begira. Smala alde gaineko tontorrek, bein keak estaltzen eta gordetzen ditu, bestean garrak argitzen dizkigu; gau beltzean ikusgarri eta berogarri. Alabearra baitzen gurbia erre zait, aterbe gabe nago. Gaixo etsaiak, gaixo Rumiak beren egintza ausartaz arrituak dire. Gu iñoiz ez gira arritzen. Nere erritar Beltzek dakite gerla egiten. Joan den urtean Añañ haiek nere amaren atea jo dute; ez ukabilaz, borta tirokaz jo dute. Errian iñor ez da azoka zabalera agertu so egitera. Añañek ama gurea bere egurrezko etxearen barrenean bizirik erre dute.

”Oitua naiz gauzen beren buru latzenera eltzen ikustez. Gaizkian ere egitekoak bururaino eramán bear dire. Bide erditan gelditzen denari nik mespretxu. Ez urrikaldu erritarrak nere zori apurraz. Ez erre otoi buruko muina urrikaltzen, atsegin gabe denbora galtzea da. Utzi *Rumi*’ei nigar komedia. Erri bero hontan aski izertzen gira holaxe; nigar egin bageneza idorrez ilko ginake: halan ez aal ziren il Kalaa’tarrak?”

Ixilaldi bat. Ni aiduru, ni zai, ni igurukitzen zerbait edo nonbait nonbaitik agertuko zaidala; bainan orain Aizea euri erauntsia bidean topaturik, Marabu barrenean iazarria sartzen da. Eta euriak Odolaren epela du. Berriz ber itzak, Marabuaren domu zorrotzaren puntatik bezala ixurten dira, itz legunak tonu baratxean erranak:

“Geroztik aur bat il zait, seme bat uste dut. Orain goserik ez du jasango. Eortzia dut lur zee baten azpian, arri lerro bat inguru: hala esan du bear zela Smala’ko buruak. Egin dut, Cheikh’ak makilaz joko baininduen bestelan. Joan den urtean ere beste aur bat il zaidan. Korputzak kutsua zeukan eta soineko taiuekin gauerako kanpoan utzi genuen; gauean txakalak ume ila jan zigun. Aurtengoan aurra amaren sabelean il da. Goikoak hala nai zuen eta. Ama bera nonbait eta alabearrez ospitalean il da. Beste andere baten erosteko dirurik ez. Alabearra eta.

Urrikaltzeak nere emazte zana ez du berpiztuko, gainera non da lurpean baino obeki. Beragatik zergatik negar egin. Rumi bat iltzen denean dolua egiten dute, beren buru barkartuez dolu, negar. Umien artean parkagarri da minbera. Aurra jaio berrian ama barrengo berotik landa, airearen bortitzagatik negar. Gose ta negarrez, egarri edo logale, negarrez bainan danetara oitutzen da, kostuma artzen da. Biga gira etxadi osotik bizi girenak. Nere azken aurrak oitu bear du arrotzekin arrolatzen eta ama gabe bizitzez, on egingo dio. Rumi batek bein esan dit umea nere ez zela, horiek Xurien arregura txarrak! Etsai soldadoek —bere amak bezala— ogi txardina, txokolate jatera emaitz aziko dute eta ni bezala bearruneak eziko.

Orain berri Rumi’ek artu naute eta Itzalean eduki. *Gul nixen!* Egia erran nezan nai zuten. Egia ha! ha! ha! kha! kha! Rumi’en jainkoa Egia. Il nai nintzanez galdetu didate. Zergatik esan dut baietz, il gura nuela... Ez naute il. Xuri’ek libratu naute, ia negurako eta sekulako kezkek bazterturik pozik nintzala. Ene erritar Beltzen atzapar artean egona naiz; haiek

ez didate Egariak eskatu, zioten: "Te hadar ula ma te adar che". Aitortzen duk ala ez? Gau hartan igesia dela bide orano bizi naiz. Aiek ene arrazakoak dire, Xuriak moraletan, theorietan, partidu edo alderdietan anka trabatzen dire. Gure Beltz nagusiak ere kutsua artu dute; beren itz ederrekin iñork ez du guduka hori irabazten.

Ni aldiz erre nezatela, il nezatela batek edo bestek, nik ere bi alderdietan il dut, erre dut eta kitto gire. Iltzen banaute merezia duket. Iñork ez daki nere berri zeatzik. Ixil eta biotza otz dut eta Aizea legez nai dudana egiten. Aizeak baizik ez daki, Kalaa gainean nere buruarekin elestan, ebatsi albisteak neri ostu berriak. Nere erriko zarrek diote, gure arrazakoak sugeak iduri girela: makilaz jo eta burua apal, eskuaz balaka esta burua gora. Itzen aurrean ni beinepein enaiz iñoiz belaukatzen, makilak kalitzen banau baizik ez naiz plegatzen."

Izerdi lats nintzan litani latz hori entzunik; marabu domutik zenez edo nere biotzetik atera litania, Laister nindagon kanpoan. Barne hartan ere gogoarekin aritzeko gusturik ez nuen. Kanpoko argian larrua xuri nuen, ke usaina aizatu, odol tonarik ez. Orain aize eta euri txarraka zenbait.

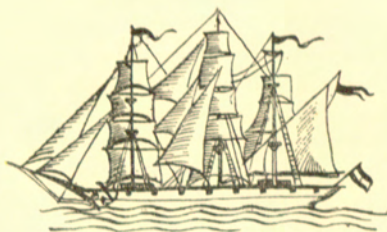
Atzerako bidean. Litaniak kondatua Egia badakit; ez egia beste zer hura... ots niretzat ere lagun illen korputzak, zaurituen odola, nere oitura egin direla; eguerdiko afaria edo izerdiari bezala oitua naiz. Beltzen gisa nigarrrik ez aspaldian. Bainan urrunean erri aberatsa, Xurien Erria, Hango argi ederrak amesten ditut. Egun batez Beltzen erri lur gorri hauek utzita, berriz Erri Mardula, bizi goxoa. Odeyak agertzen dira urrun, bata Urrikalmenduz, bestea Xentimentalismuz kargatuak eta nere biotza beratu, mardotu lezaketenak. Artean emen nagoeno nota dezadan, sakela karnetean idaz dezadan. Kalaa'ko Aize horrek ain dit susmur mingarria ekarri.

Ateri da. Aizea ez da ekuratzen. Etxe ondatu baten orma zaarra aterbe. Aterbetik Erromanuen Putzua eta bi edan-askak ageri dira eta andik gizon bat deitzen: "Ho! azma ho! Nondik eta nora bidean. Egunaldi txarra. Alo arren!" Ni Marabu'tik etorri. Eta bera? Marabura joaki, Bizar luze, djellaba nabarra lepapean brodatua, borla gorri-oriekin, manka motza jantzia du; burutik beera mexikanu txapela turbanaren gainetik. Hura Marabura ta ni Nekropolako zuloak gaindi *Aduar* era bide. Oppidumari azken begirada. Han goian Marabu ondoan gizon djellabaduna: besoak airean zeruari ukabila erakutsiz Aizeari oyuz ari da. Haren sekretuak entzun aal ditut nik, ala Erri guziaren litani zaar bat zen?

Erri latz, bilaiz gorria, erri piperra, erri zimela utzi dut. Kalaa' gainetik, amar foto, bost pegar puskakin eta marranta, katarru bat ekarri ditut. Geroztik gizon bizar luzearen berri izan dut: erotu omen da eta betiereko amets errian bere ertzo urratsek, bere pausuek Kalaa autatu dute paradisu-tako. An artzain bakanen ondarrak jatez Aize artean bizi da.

Taogrit'en

D. PEILLEN.

IPUIN BELTZAK

Neskatxa txiki bat burezur txiki batekin jostatzen ari da. Amak galdetzen dio: "Non artu dun hori?" Neska txikia ezur zalea ba da ez da gezur zalea eta bereala aitortzen du: "Anaitxoren buruan, amatxo!"

XVII-garren mendean ba zen Frantzian borroero bat oso trebea. Garai hartan, Richelieu kardenal latzaren lege bat ausi zuelakotz, ii-epaia eman zioten Montmorency-Bouteville konde gazteari, eta delako borroeroak zion lepoa moztu. Bai eta hain trebeki egin zuen ere non burua ez baitzen erori, bainan lepo-gainean gelditu. Geiago dena, zalduna ez zen oartu ere lepoa moztu zitzaionik... Ukaldiaren begira zegoen oraindik, eta azkenekotz, asperturik, esaten dio buru-mozleari: "Borroeroa, egik ire lana!" Eta besteak, begirunez: "Egüña dut, Jauna, astin zaite piska bat eta eroriko da."

Gizajale batek besteari: "Nola senti züñan aita-amak jan ondoren?"
— "Ümezurtz..."

Iguzki-sortaldeko uri batean: plazaren erdi-erdian kondenatu bat iltzen ari da, enpalaturik. Jendea begira dago. So-egile urrikaldun batek esaten dio doakabeari: "Min asko ematen dizu?" "Oh! bai", erantzuten du besteak, "batez ere parre egiten dudanean..."

Paristar bat, oporrak Mediterraneuko itsas-bazterrean igarotzen dituelarik, ba dijoa, bein, horra bizitzera etorri den adiskide bat ikustera. Adiskidearen emazteak bazterrak eta etxea erakusten dizkio. Bero aundia da, ordea, eta eltxo ugari ba dago. "Bai, ezin obekiago bizi züñateke hemen", diotsa Paristarrak, "eltxo horiek ez ba lira..." Egia da aspergarri direla, erantzuten dio emakumeak, "zorionez aitona gurekin dugu."

- Eta zer egiten die hark eltxoei?
 —Egiten, ezer ez. Bainan eguraldia bero donean oso, aitona etxe
 aurrean jartzen dugu, billutsik, eta eltxo guztiak haren gana datoz.
 —Agure gizajoa! Azka ta azka egongo da...
 —Ez, ezin diteke; elbarritua da ta.

Langile batek begi bat galdu du ez-bear batean. Kristalezko begi
 bat erosten du beraz eta, garbi zalea delakotz, gauero, oerakoan, begi-
 zulotik kendu ta, arretaz ikuzten du. Bein batean, uts egiten du:
 kristalezkoaren ordezt begi ona kentzen du. “Alajaiña!” oi egiten
 du, sumindurik, “berriz ere argia moztu didate!”

Mutil koxkor erbail bat: doakabeak ez dauka ez ankarik ez be-
 sorik. Igande-arratsaldea bere lagun txikiekin igaro du parkean.
 Arratsean, lagunak etxera joan ondoren, amak galdetzen dio: “Zer
 egin duzue parkean?”

—Oh! ederki jolastu gera: futboleant jokatu dugu.

—Baiñan euk zer egin duk gizajo horrek?

—Nik? Baloia egin dut!

(Beltz eta zoro). Cabaret-artista bat da. Cabaret-ko zuzendariak
 galdatzen dio eia zerbait asmatu duenez arratseko programarako.
 “Baietz”, erantzuten dio, “ipuin parre-eragingarri bat asmatu dut,
 parrez iltzekoa, gero...”. Ageri da zuzendariak dudak ba dituela,
 ordea, eta artistak ipuiña kontatzen dio, bere aburua eman dezaion-
 tzat. Bainan besteak hainbat parre egiten du non, azkenean, iltzen
 baita. Artista baitzen dute, zuzendaria berak il duelakoan. Gauza
 gertatu den bezala esaten die poliziako gizonei, baiñan hauiek siñes-
 gogor dirudite. Orduan haiei ere ipuiña kontatzen die: parrez leer
 egiñik bertan iltzen dira poliziako buruzagia eta amaika amabi...
 Artista presondegian sartzen dute. Hantxe, bakar bakarrik, auziaren
 zai, biziak zearo etsituta, azkenean bere burua iltzen du. Ipuin parrez
 iltzekoa bere buruari kontatuz, alegia.

J. MIRANDE-K BILDURIK.

1960'ko Teatro-Sariak

Udara asieran “*Euskaltzaindia'ren Laguntzalleak*” gure teatro-zale ta antzeslari-taldeai dei bat egin zien sariketa batera agertu zitezen.

Deadar ta ots ori berandu samar ez ote zetorren beldurtzekoa zan, Udara ez bait da urte sasoirik egokiena orrelako leiaketan jarduteko.

Gañera, aspaldixko, euskal-teatro zaleak erri geientsuetan gel-dirik zeuden eta ez genuen uste dei ori askok entzun eta are gutxiago erantzungo zutenik. Oker geunden ordea, zorionez. Naiz eta asti gutxi gelditu antzekizunak gertutzeko; eta betarik ez, antzezleri-lagunak bildu ta ezitzeko, “*Euskaltzaindia'ren Laguntzailleak*” zabaldutako dei ta eupada 14 erri ez berdifietako taldeak jaso zuten txapelketa ortarako izena emanaz. Ona emen zeintzuek izan ziran: Andoain, Alegi, Donostia, Elgoibar, Gaztelu, Hernani, Legorreta, Ordizia, Ormaiztegi, Segura, Tolosa, Urretxua ta Zarautz.

Antzeztu bear zuten teatro-lana Carrasquedo-Olarra'ren “*Etxe-Aldaketa*”. Eta ez zitzaien beste aukerarik eman txapelketa ondo antolatzeko astirik izan ez zalako. Doi-doi gelditu zan tartetxo bat antzezkizunen egunak erabakitzeko: Garagarrilla'ren 5'n asi ta Uztailla'ren 25'eraño. Tolosa'n asi ta Gaztelu'n bukatu. Bi taldek ez gañeko guziak zintzo ta zeatz bete zuten eginkizuna. Ormaiztegi ta Andoain'ek bakarrik utsegin zuten, azken orduan eragozpen zenbaitek galerazi zielako. Beraz oles eta zorionak eman bearrean gaituzu beste guziaz ain pin eta gogotsu jokatu dutelako. Batik bat talde-zuzendariak artutako lana txalogarri da. Ez bait da gauza erreza udako sasoiaren neska-mutillak saiaketara bildu, teatro-jokua erakutsi ta ikasi araztea.

Lan orretarako 150'tik gora, neska-mutillak, lotu dira.

Eta gaztedi eder orrek azaldu digu ez dala galdu euskaltasuna, ta indartzen joanez, asmoz eta jakitez gure Erria'ren onerako izango dala.

* * *

Onelako txapelketak izan oi duten alderdi txarra zertan dagon ba dakizute: epaikari jartzen dituzten auzi-maisuak emandako erabakia ez dala guzien gogokoa izaten. Juez jaunak iritzia alik eta zuzen eta zeatzena burutu arren, ez dute aseko saririk gabe gelditutako beste leikidien irrikia. Berezko irrikia noski!

Guziok ezin geldi ditezkeela txapeldun, gauza jakiña izan oi da, ordea. Eta gogoan artu bear dan asmo nagusia au da: naita nai ez irabaztun gelditzea baño, lenengo mallan gelditzea baño, dedugarriago dala lanean zintzo joka izanak eman oi duan barren-poza. Eta azkenik au dala ordaingarriena. Antzekizun ta antzezlarien balioa neurtzeko, epaikariok gauza askori begira bear die ta batera etortzeko beste zenbait onu-emailen iritzia galdegin bear izan dute.

Beraz, urrena, sariketa beste era batera eratu ditezela jabetzen ba dira zuzenbideok ontzat artzeko gerturik daude.

Epai-maiekoak emandako erabakian iru talde agertzen dira berdiñean lenengo mallan: Alegi, Donostia ta Tolosa'koak. Eta beste guziaz ere sariak eskuratuko zaizkie bete duten lan ederragatik. Errietako jendeen artean euskaltasuna ta erakutsi onak zabalduz gañera ordu gozo ta zoragarri batzuek pasa arazi dizkigute. Jendea poliki bildu da antzekizunetara, guziori adieraziaz Teatroaren indarra ez dala auldu. Eta ez Zine eta ez Telebioak ez dutela baztertuko. Zaletasun au gure artean antzezlari-taldeak, "amateur" diralako bakarririk eutsi dezakete. Gure erri txikian "komeriante" izatea ez bait da befere ogibiderik izango. Beste orrenbeste gerta oi da Europa'ko beste errialde askotan. Eta gai ontan, beste askotan bezela, eredutzat ar genezake Israel'go erri arrigarrizkoa.

Goierritik Beterrira ibilli ta gero gure antzezlari-taldeak aztertzen Gaztelu'koak aipamen berezi bat merezi dutela esango nuke. Gipuzkoa'ko errixka txikienetakoa izanik garaienetakoen artean gallendu da. Urte guzian zortzi ala amar jaialdi eratuko zituzten. Etxean ez ezik etxetik kampo geienak. Lau bat bost antzerki-lan berri ikasi dituzte. Bateren bat luze ta joko-lagun ugari duna "GARBIÑE" bezelakoa. Nekazari erri txiki batentzat goratu bear dan egite bikaña. Izenik ez ba dugu eman orain arte, aiatu dezagun emen Gaztelu'ko auzotiar geienak teatro lanean jardun dirala: asi Erretore jaun eta alkaterañ.

* * *

1960'ko Euskal-Teatro aroak amaiera guziz apain eta gain-gañekoa izan du Donostia'n Agorrillea'n ospatzen dan EUSKAL-ASTE opa-roaren babesean.

Bertan jardun diran arraunlari, aizkolari, bolari, dantzari, kantari ta txistulari ta gañekoen artean *teatrolariak* ere ezin utsegin bada.

Euskalduna, besoz indartsu ta sendo; ankaz arin ez ezik adimen eta buruz argi eta batik bat mintzoz euskaldun azaldu bear du aurreran-tzean ere ERRI bat bezela iraun dezagun.

Tolosa'ko "Lizardi"-taldea, txapeldunetako bat, aukeratu zuten Donostia'n antzekizun bat eman zezan. Eta orrela OSABA Toribio Alzaga'ren antzerki-lana tajutu zuten. Puntzio ori Agorra'ren 7'n "Teatro Principal" en izan zan. Jendeak oso gogoz artu zuan eta txalo jotze luzerik entzun zituzten tolosarrok.

Agorra'ren 10'n berriz, Donostia'ko Iztunde-Eskolakoak "EUN DUKAT" Lekuona anaien musikadun antzerkitxo eskeñi ziguten, Teatro Principal Antzoki berean, arratsaldez. Jaialdi biziki alai ta atsegiña luzaroan oroituko duguna.

Aundiro ta giro pozgarriz bukaera eman zaio 1960'ko Euskal Teatro Aroari. Geroxeago, Sari-banaketa egiterakoan, 1961'rako di-ran asmoak aditzera emango dira, errietako antzezlari-taldeen zuzen-dariak oniritzia eman dezaien.

IBALAN.

1960-Agorra.

LEIO IRIKIA

“Ene izeba bereala jautsiko da, Mr. Nuttel”, esan zuen amabost urteko andere gazte txit ausart batek; “bitartean nolazpait jasan bearko nauzu”.

Framton Nuttel saiatu zen zer egokia esatera, oraingo illoba bear bezala lausengatuko zuena geroko izeba bear ez zen bezala iraindu gaberik. Bere baitan iñoiz baiño areago zalantzan zegoen jende batere ez-ezagun batzuei jarraian egiten zituen adei-legezko ikustaldiok asko lagunduko ziotenez segitzen ari omen zen zain-osakuntzan.

“Ba dakit zer gertatuko den”, esan zion arrebak baserriko igesleku hortara erbestera zioalarik; “Iurpean bezala ezkutatu zera, ez diozu arima bizi bati itz egingo eta zaiñak sekula baiño gaixoago ditukezu gogoetan egotetik. Gomendiozko gutun batzu emango dizkizut hor ezagutzen ditudan jende guztientzat. Oroitzen naizenaz, zenbait oso atsegiñak ziran”.

Framtonek bere buruari galdetzen zion Mrs. Sappleton, gomendiozko gutunotako bat andere horri ematera baitzetorren, atsegiñen saillekoa ote zen.

“Jenderik asko ezagutzen al duzu hemen?” esan zion illobak, alkarrekiko ixiltasunean naiko parte artu zutela iduritu zitzaionean.

“Ez batxo ere”, erantzun zuen Framtonek. “Ene arreba hemcn egon da erretorenean orain direla lau urte edo, ba dakizu, eta gomendiozko gutun batzu eman dizkit jende zenbaitentzat.”

Damu bizi bat nabari zuela bere mintzoan esan zituen azken itzok.

“Beraz nere izebaz jakin ere ezer ez dakizu?” aurrera esan zuen andere gazte ausartak.

“Haren deitura ta zuzenbideez besterik ez”, aitortu zuen arrotzak. Bere buruari galdeka ari zitzaion ea Mrs. Sappleton ezkondua ala alargunen errenkadakoa zenez. Zuzen ezin azalduzko zerbaitek gelako eguratsean gizonik hor izan zela iduri erazten zion.

“Zorigaitz aundiak gaur direla irur urte jo zuen”, esan zuen neskatxak; “zure arreba hemen egonez geroztik izango zen”.

“Zorigaitzak jo?” galdetu zion Framtonek. Nola ere baitzen basabazter baketsu hori zorigaitzari ez zegokion.

“Bearbada zure baitan galdegin duzu zergatik leio hau zabalik

daukagun urril-arratsalde batez”, esan zuen illobak, ate-leio aundi bat soropil batetara irikitzen zena beatzarekin erakutsiaz.

“Eguraldia naiko epela da sasoiarentzat”, iñardetsi zion Framtonek; “baiñan leio horrek zer-ikusirik al du zure izebaren zorigaitzarekin?”.

“Leio hortatik, gaur bertan irur urte bete direla, haren senarra ta bi anai gazteak eguna eizan igarotzeko asmotan joan ziran. Ifioiz ez dira itzuli. Zingira-lur batetan gaindi beren oiko eiza-tokirantz zioazelarik, irurok losko ezkutu batean amildu ziran. Eurite gaitzak izan ziran udara hartan, ba dakizu, eta beste urteetan sendo ziran lur-guneak uste-gabean oin-petan lehertzen ziran. Heien gorputzak sekula ez dira idoro. Hori da izugarriena.” Hemen neskatxaren botzak bere ausartzia galdu zuen ta ikaratuxe zen jende jendekin batena antzo. “Izeba doakabeak beti uste du egun batez itzuliko direla, bai ta heiekin batean galdu zen eiz-or espainol beltza ere, eta leio hortatik sartuko direla egin oi zuten bezalaxe. Horrengatik leioa irikirik eukitzen dugu arratsero, osoki illundu artean. Gaixo izeba, maiz kontatu dit nola atera ziran, senarra bere kapusai zuria besapean zëukala, eta Ronnie haren anai gazteenak “Zertako, Bertie, dantzan ari zera beti?” kantatuz, hari tentatzeko beti egiten zuen bezala, esaten baitzuen zaiñetara ematen ziola kantu horrek. Ba dakizu, zenbait aldiz, gaur iduriko arrats ixil geldietan, halako laztura bat senti dut, guztiok leio hortatik sartuko bailirakean.”

Ixildu zen, dardara. Arnas arin artu zuen Framtonek izeba oldarrez gelan sartu zenean, barkamen-eskeka berandu agertua gatik.

“Vera laketgarri izan zaizulakotan nago?” galdetu zuen andereak.

“Asko ernagarri izan da”, iñardetsi zion Framtonek.

“Ez al dukezu axolik leioa irikita uzten ba dut”, esan zuen beingoan Mrs. Sappletonek; “ene senarra ta anaiak aurki eizatik itzuliko dira, eta hortik sartzen dirade beti. Aintziretara joan dira gaur beren zizpekin, esan nai baitu zikin ederrik egingo dutela nere gaixo oin-oialetan. Gizonezkoen oitura, ezta?”.

Jarraiki zen eiza-kontuez alaiki mintzatzen... egazti gutxi izateaz... neguan ahaterik arrapatzeko zen itxaropenaz... Framtonentzat izu-gai uts zen hori guztia. Etsituki alegindu zen izketa hain beldurgarri ez litzakean gai batera saiestera, ondore on osorik ardietsi ahal izan gabe ordea; konturatzen zen parteka baizik ez ziola etxeko andereak kasurik ematen, eta haren begiak gelditu gabe Framtonen gaitetik leio irikirantz eta bestaldeko soropillerantz inguratzen ziran. Benetako zorikabeaz arrotz gertatu zen etxe horretan urteburu saminañen egunean bertan.

“Sendagilleek ao batez diote bear dudala atsedean betea artu, gogoa batere ez kezkatu eta edozein gorputz-neketatik urrun egon”, jakin

erazi zion Framtonek, siñesmen naiko zabaldua baiñan gezurrezkoa baitzeukan jende ez-ezagutuak edo gertuzko ezagunak jakin-gose direla gure gaitzez eta miñez, heien kausaz eta sendabideaz. "Dietaz den bezainbatean, ordea ez daude aburu bereko."

"Ezta?" esan zuen Mrs. Sappletonek, aoa azken mementoan arrausin ordez itz egitera beartuz. Gero bat-batean bizkortu zen, erne ta adi jarriz —baiñan ez Framtonek zesanari.

"Ba datoz azkenean!" oi ugin zuen. "Tea artzeko puntu-puntuan, ta ez al dirudite begietaraiño lokatzez beteak?"

Framton ozkiriotu zen eta illobaren aldera inguratu, adiskide baten errukia adi erazi zuen begirada batekin. Neskatxa leio irikitik kanpora so zegoen, izu ta arridura bere begi borobilduetan. Ezin esanezko beldurtasun batek latz-ikara zeragiola, Framton itzuli zen bere aulkian, eta zuzenbide berean begiratu zuen.

Beltzagotuz zioan illun-nabarrean, irur irudi ibilli zebiltzan soropillean barrena ate-leiora buruz; irurok zizpa bana zeukaten besapean, eta heietako bat, bestalde, kapusai zuri batez sorbaldatik zintzillik zamatua zen. Eiz-or espaiñol beltz bat aztaletan zerraien nekez. Otsik egin gabe etxeraiño urbildu ziran, eta orduan botz gazte marranta batek kantatu zuen illunpetik: "Aizu! Zertako, Bertie, dantzan ari zera beti?"

Zoratu batek bezala Framtonek eutsi zien makilla ta ginbaillari; etxe-sarrera, etxe-aurreko zidor arriztatua ta biderako atea lausoki oartutako maillak izan zituen bere igesaldi lasterrean. Bidean goiti zetorren bizikletadun batek bide-bazterreko berrora inguratu bear izan zuen arin, alkar jotzeari ozta itzur egina.

"Hemen gaituzu, maitea", esan zuen, ate-leiotik sar eta, kapusai zuria zeukanak; "loitsu samarrak, baiñan geiena idortuta dago. Nor zen hona gentozelarik tximista bezala atera den hori?"

"Gizon bat bere gisakoa, Mr. Nuttel delako bat", erantzun zion Mrs. Sappletonek; "bere eritasunez baizik eiz zekien mintzaten, eta iritxi zeratenean kanpoa artu du burrunban, aitzaki edo agurrik bate-re gabe. Iratxo bat ikusi zuela esan zitekean".

"Eiz-ora zela kausa uste dut", esan zuen illobak lasaiki; "salatu dit txakurrek nazka ematen diotela. Bein paria-ozar saldo batek illerri batetara lasterkatu zuten Gangesko bazterrean, eta gau guztia illobi zulatu berri batean igaro bear izan zuen, piztiak haren gainean zaunkaz zeudelarik, agiñak ageri ta lerdea zeriota. Aski da norbait zaiñetatik ateratzeko".

Ipuiñak epe laburretan asmatzeko doai berezia zeukan.

H. H. MUNRO ("SAKI").

(Jon MIRANDE itzulia).

Joan dan udazkenean, ta Donostia'ko XVII'garren Euskal-aste Aundia'ren barrunbean, jan-edan-sariketa ernagarri batzuek ere izau genituen gure erri ontan.

Koskatarrak deritzaion Elkartea garaille gelditu zan legatza saltsan gertutzen, ta *Jaizkibel* eta *Iru-txulo* jatetxeak berriz arrai-zukua-ren prestaeran.

Bigarren sail ontan, ta *Jaizkibel* ta *Iru-txulo*'rekin batera, Endaia'ko *Bar Txistu* ere saritua izandu zan.

Beste sari batzuek ere banatu ziran sagardo, txakoliñ ta gazta onenak aurkeztu zituenen artean.

Baita, sariak banatu ziran egunean, Zubieta-ballaran euskal-jai atsegin bat egin ere. *Txalaparta* ta guzti gañera...

* * *

Sariketa aiek eratzeko, antolatzaileok billera batzuek egin bear izan genituen. Ta, jakiña, bazkari ta afari batzuek ere bai, billeren ondoren.

Ez ditugu sekulan aztuko bazkari ta afari aietako batzuek. Batez ere, Acapulco'ko Markesa'k Donostia'ko *Aero Club*'en ta Jose Maria Busca Isusi'k Zumarraga'ko *Beloki* Elkartean gertu zizkigutenak. Ain mallaz gañekoak izandu ziran...

Orain, Euskal-asteko sariketa aien antolatzalleok, Elkartea berri bat eratzen ari gera.

Beraren xede nagusiena, Gipuzkoa'ko jan-edan berezien jatorrasuna gordetzea izango da. Ta *Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkartea* deituko zaio euskeraz, eta erderaz, berriz, *Cofradía Gastronómica Guipuzcoana*.

Arauditxo bat ere gertu degu, ta laister asiko gera noski lanean.

* * *

Orain illabete batzuek, Madrid'en España guziko sukaldarien txapelketa izandu zan. Ta Ezekiel Santos Fernandez, Santander'ko senea bera, txapeldun gelditu zan, beste guziak baño obeto gertu zualako *aatea gereziekin* deritzaion jakia.

Txapelketa bukatuta gero, txapeldunak esan zien *periodistei*, berak ezagutzen dituan jakirik jatorrenak lau auetxek dirala: *legatza* Euskal-erriko erara, Asturias'ko *fabada*, Cataluña'ko *chanfaina*, ta arkumea, Aragoi'en ta Naparroa'n gertutzen duten bezala, au da, *chilindrón* erara.

* * *

Frantzia'n ere, ta *Touring Club*'ek antolatuta, egin da beste txapelketa bat.

Larogei ta sei ostatu ta jatetxek eskuartu zuten txapelketa ontan, guziak *Calvados* eta *Manche* deritzaian lurraldeetakoak. Ta lenengo saria, Villedieules-Poêles'eko *Hôtel du Louvre*'k irabazi zuan.

* * *

Bilbotar idazle ezagun Luis Antonio de la Vega'k jan-edan-gaiari buruz tajututako beste liburu berri bat —irugarrena— argitaratu digu: *Viaje por las Cocinas de España*.

Liburu atsegiña da, baña, gure uste apalez, ez bere bi lenengoak bezain bikaña.

Euskaljerri'ko sukalkintzaz berri asko-samar dakarzuki, batez ere *El Kurdin Club* y *el verbo pilpilear* deritzaion atalean.

Gaiñontzean, liburu ontan ere, beste bere idazlan guzietan bezala, txit *unore* jatorraren jabe azaltzen zaigu egillea.

Onela, ta adibidez, len aitaturtako atalean, dio: "Los del Kurdin Club dieron un poquito —un poquito nada más— de escándalo porque en una ocasión que celebraron una cena romana fueron a buscar las bailarinas a Cádiz... Se enteró el secretario del Kurdin Club de

las habladurías que corrían por la villa, y comentó: Para una cena a la romana, ¿qué querían que trajésemos, sacristanes de Amorebieta para que bailasen el aurescu?"

* * *

Barcelona'ko *Biblioteca El Ama de Casa* izeneko bilduman, Isabel Trevis'ek *La Cocina Regional Navarra, Vasca y Santanderina* deritzaion liburutxo bat argitaratu du.

Gauza berri aundirik ez dakar, egia esan, liburuxka onek gure sukalkintzaz, baña, tira, gogoz irakurtzen da beintzat.

Itzaurrean dio: "Un solo plato del portentoso fogón vasco, el *bacalao a la vizcaína*, se ha convertido en un plato mundial. La receta de este guiso no sólo se encuentra en Francia y en Italia; es que ha llegado también hasta el Japón y la China."

* * *

Aurtengo *Rutas Vasco-Navarras*'ek ere badakarzki lantxo bat edo beste jan-edan-gaiaz.

Lantxo orien artean merezi du aipamen berezi bat Pierre Larremendy'ren *La Gastronomie de notre pays*'ek.

Beste gauza batzuen artean, dio Larremendy'k bertan: "La garbure béarnaise est justement célèbre, je n'en dirai rien; mais quelle richesse de saveurs dans cette piperrade basque et davantage encore dans ces surprenants chipirons ou dans ces étonnantes piballes qui paraissent directement inspirées par d'antiques recettes chinoises."

* * *

Gure lankide L. Mitxelena'k utzita, irakurri degu oraintsu Font Quer'en *Una historia de hongos* izenburuko liburutxo bat.

Barcelona'ko *Collectanea Botanica*'ren *separata* bat da, ta bertan *Mushrooms, Russia and History* deritzaion liburua aztertzen da.

Font Quer'ek dionez, liburu ontan, bere sail askoren artean, euskerazko *perretxiko* itzaren jatorri-gaia erabiltzen omen da. Ta beraren egilleak, *perretxiko* itz au, *eslavo-itz pecharka*'tik datorrela, uste omen dute. Are geiago: ziur asko, *perretxiko* itza, Euskalerrri'ra ijitoak ekarria izango dala noski.

Datorren zenbakian idatziko degu zertxobait geiago Font Quer'en liburuxka ernagarriaz.

* * *

1909'garren urteko Jorrailla'ren 22'an berealdiko pelota-partidu bat jokatu zan Elizondo'n. Jakiña, luzean. Ta pelotari *amateur* utsen artean.

Alde batetik jokatu zuten Jose Irigoyen, Braulio Iriarte, Franzisko Irigoyen ta Juan Iturralde (gorriak), eta bestetik berriz Antonio Gartxitorena, Vidal Osakar, Franzisko Ainziburu ta Pedro Arozarena (zuriak).

Zuriak irabazi zuten partidua. Baita jaso ere elkarren artean jokatu zituzten urrezko 10.000 *peso*. Ta, ondoren, Bozate'n, ta Lorenzo Jaurena sukaldariak gertuta, bazkari bikain bat egin zuten. Onatx beraren jaki-errenkada:

“Ostiones y ensalada de Guacamole y aguacanate con rábanos. Sopa de arroz con blanquillos y tropiezos. Blanquillos al gusto. Guachinango a la pepitoria. Mole de Guajolote. Chichimilotes al chile pasilla Barbacia a la jalisqueña. Pato Agujero con chicharrón a la Poblana. Frijoles refritos. Entremeses. Enchiladas, quesadillas y tamalitos. Frutas: zapote, plátanos, mango, guayaba, mamey, etcétera. Pulque blanco y encarnado, curado y embotellado. Mezcal y tequila.”

* * *

Paris'ko egunkari batean oraintsu agertutako iragarkia:

“La Table du MANDARIN.—8, rue de l'Echelle.—Dejeuners. Diners spectacles.—Cuisine Chinoise et Vietnamiennne.—Unique en Europe.”

Baldin Paris'a joaten bazera ta gogoko izan Vietnam'go sukaldea, badakizu, irakurle, nora jo...

* * *

Paris'en bertako aldizkari batetik aldatzen ditugu ondoren dijoan errenkada auek:

“On assurait déjà: *Dites-le avec des fleurs*. On dira désormais: *Répétez-le avec des bombons*. C'est le slogan que Claude Christ, reine de la confiserie, a lancé au troisième Salon international de la Confiserie...”

* * *

Eztakigu egia dan, baña entzun degu, Donostia'ko belarki-jaleak Elkarte bat sortzeko asmoa ote duten.

Au pesadumbrea!

* * *

Lengo egun batez, eguerdi-aldean, baserritar erdi-bertsolari bat etorri zitzaidan etxera ikustalditxo bat egitera. Ta *despeidan*, atean, esan zidan:

—Beste bat arte, don Antonio. Ta ondo bazkaldu..., *gure partez*.

* * *

Gure adiskide gipuzkoar moko-fiñ baten iritzia da, lurbira guziko babarrun gorri onenak Tolosa'ko Bedaio-ballarakoak dirala. Baña ez edozein, baizikan ospeleko ta karerik gabeko lurretan biltzen diranak.

* * *

“Azoliyo, bixigu,
Konpota, gaztañak,
Gaur gauerako dira
Gauzarik onenak.”

(Orain 80 urte Marzelino Soroa'k Gabon-gaueko afariaz tajututako bertsoak.)

* * *

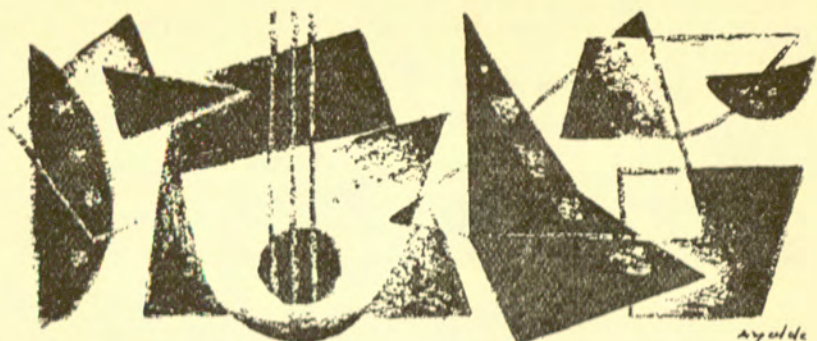
“Egungo egunean orain amar urte baño obeto jaten da Ipar-Amerika'n. Ta, bear bada, emendik beste amar urtera ongi jango da.”—*André Maurois*.

* * *

“Adiskidea ta ardoa, obe zenbat eta zaarragoa” (esaera zarra).

A. A.

naas - maas

Telesforo ARANZADI Unamuno-ren urteurrena

Jakintsun aundi hau Bergara-n sortu zen 1860 urtean eta Barcelona'n hil 1945 garrean. Euskaldunak jakituriaren arazoetan murriz gelditzen gara beti, eta berdin motx geren herritar ospetsuenekin.

ARANZADI antropologoaz Gipuzkoan ezgara geiegi oroitu urtemuga huntan; Madrilen, *Sociedad Etnográfica Española* delakoak, itzaldi batekin ospatu zuen joan den azaroan euskaldun jakitunaren oroitzapena.

Itzaldi hau CARO-Barojak egin zuen, gain-gaiñetik azalduz haren bizitza-zehetasunak, eta behar bezala goratuz, Espainiako Ethnographia-ren abiazaile eta leen ikerlari izan zenaren merezimendua.

Doktor izenburua zuen, Farmazia eta Ciencias Naturales direla-koen ikaskuntzetan irabazi, ta Mineralogia-ko Irakasle-Katedratiko 1895-ean Granada-ko izendatu.

Landare-jakintza edo Botanika-ko Irakasle Barcelonan, eta hiri berean geroago Antropologia-ko Irakasle izendatua. Lan egin zuen Etnologiaz OLORIZ Granada-ko Irakasle ospetsuarekin, eta halaber *Luis de HOYOS* Sainz ikerlariarekin. Euskalherri-ko Etnologiaz aunitz idatzi zuen geroago, eta BARANDIARAN eta EGUREN etnologoekin, ainbeste leize-zilo ikertu zuen, eta *Dolmen* delakoak, Euskalherriko Prehistoriako oñarriak finkatzen lagundurik BARANDIARAN gure jakitun apala bezain handiari.

Ainbeste izkiriatu zuenetik, zerbait aipatu beharko hemen nai eta nai ez. 1899-1900 urteetan ETNOLOGIA eta ETNOGRAFIA di-relako bi liburu sakonak argitara eman zituen. Geografia del Pais V. N. delakoan, Antropologia sailla berak egina dago. 1923 urtean *Atlas de hongos comestibles y venenosos*, eta *Atlas de plantas medicinales*, liburuak.

Itzulpenak ere egin zituen, alemanetik, franzesetik eta italianotik. Leeneko izkuntzatik HUMBOLDT famatuaren *Diaria de viaje, Los Vascos*, eta *Aborígenes de España*; beste bi-etatik, arrazarekilako irakaspenak. Aldizkari askotan izkiriatu zuen; RIEV delakoan, *Euskalerrria-n*, *Euskalerrriaren alde* delakoan, Hermes-en, Yakintza-n eta *Boletín de la R. S. Española de Historia Natural*, delakoan.

Archiv für Anthropologie, Bulletin de la Soc. d'Anthropologie, Paris-eko, Viena-ko *Anthropos* delakoan, *Revue de Linguistique* eta beste aldizkari arrotzetan, bestalde.

Langai horien artean, zenbait zaarkiturik egotea badaiteke, bainan ordu hartan, lehen ikerpen eta lehen egiazko eta funtsezko agerpenak ziren Espainian.

* * *

Bersularien txapelgoak

Joan den udan, lehen aldiz egin dira, bersulari nafarren arteko norgeiagoak. Lekumberri eta Elizondo herrixketara leenbizikorik, jendeketa eta zaletasun handienekin, 11 eta 9-na bersulari gazte presentatu dira, eta hiri bakoitzean garaile atereaz *Narbarte* goizuetarra eta *Perurena* Arizkun-goa (hau sortzez ere goizuetarra); bestean artean ere izanik gazte trebeak bersularigoan, *Madariaga* aranzatarra, *Aldaz* Yaben-goa, eta Errazkingo *Shalto* deitua bezalakoak; ondoko norgeiagoetan leeneko lerrotara igan daitezkenak.

Gero azken bereiskuntza Lesakan egin zen, aipatu bi hirixka horietako lau garaileen artean. Txapeldun, *Narbarte* eta *Perurena* atera ziren, gero Donostiara agertuko zirenak abenduan.

* * *

Victoria Eugenia Antzokian, Euskalherri guztiko bersularien norgeiagoa

Abenduaren 18-garrenean arrakesta handienarekin, ospatu zen Donostian alde guztietako bersularien txapelketa. Bederatzi aurkeztu

ziren, Basarri ospetsua, ordu arteko txapelduna barne, eta hunela atera ziren; *Basarri* (berriz) 10 mila pezetetako sariarekin; ondotik zarraikola *Uztapide*, oiartzungo kantari biozkoia (eta arras urbiletik), 5.000 pezetetako sariarekin; eta irugarren, Azpillaga bizkaitar gazte trebea, 3 mila pezetetako-arekin; eskuzarta ederrik bildu zituzten.

Beste seirak mila pezetana eskuratu zituzten, hunela lerrokatuz; *Shalbador*, Urepel-ekoa, *Mattin* Ahetzekoa; *Narbarte* Goizuetako eta *Michelena* Oyartzungoa, biak berdintsu; eta *Perurena* Arizkun-goa eta *Mugartegui* Berriatukoa, halaber biak berdinkara.

Hortaz gainera bakoitxak eskuratu zuen emaitza eta erregalo ederrik, edalontzi, liburu, pitxi eta halako, agintariak eta partikularrek emanek. Azkenik Arrue euskalzainak ele batzu erran zituen eskerrak emanek deneri. Donostiako *Turismo* delakoaren bizkar antolatu ziren denak, Euskaltzaindiaren babesean, eta besta bat gaitza atera zen, alde orotarik.

* * *

Euskal Teatroa Donostian

Santomas egunaren karietara, betiko arrakestarekin Teatro zaarrean bota zituzten *Damu latza*, eta *Nor da erruduna* komediak; leena, Larzabal komediagille ezagunarena da, eta intres asko duen ikusgarria.

* * *

Jean Ithurriague hil

Bayonako *Musée basque* delakoaren buruzagi zena, joan den azaroan hil da Angelun, bizi zen etxean, Be-nafarra zen, Irulegi-n sortua, eta Parisen ikastaroak eginak zituen, *Docteur ès-lettres* tituluaren jabe eginik.

Gizon begikoa, Kristau leiala eta euskalzale jarraikia; artikuloak eta liburu zenbeit ere izkiriatua zen, pilotariei ta euskaldungoari doazkonak.

Huts andia utzi du bere familiakoen artean eta Baionako euskalzaleen artean ere. Oroit gaitezen gure adiskidearen arimaz.

* * *

Amodio kanta

Aldizkari hunen XIV zenbakian ager arazi genun Forel jaunak bildu olerki ederra, *Nulas errayten duzu mayte naysula ni*, puntuakin asten dena. Ondotik eta kuaderno zaar batean arkitu ditugu, orduan argitaratu etziran beste hiru bertso; huna;

—Logale ziradia logale, pollita
lotara ezpazira jin zite leiora
eta egiaz mintza othoi ederra
Aita lo dagoenez segura zireya

—Aitaren lotziaz ez izan dudarik
Amarenaz oraño hañ segur eztakit
Aitarentako bezañ ama ere beldur dit
Ene gardien beitago lo guti eginik.

—Maitea enioke [enauke] egia erran gabe
zure etxeko horik simpleak dirade
Yelos ba dira egun gonsediatu bage
Bestorduz holakoak trompatu ziraden.

* * *

GERNIKAKO ARITZA

Iri pollit hortan dagon aritz saildua landatu zutela, aurten betetzen dira eun urte. Ezdut uste iñon ere aipatu denik urte muga hau, HERRIA astekarian ez pada. Lehen aritza 1371 urtean beinik-bein, Juan leena erregeak agurtu zuen eta zinegin. Gero Fernando eta Isabel erregeek zin egin zuten arbolaren azpian. Ondotik Karlos VII garrenak, eta bai ere Frantziako jazarpen-matxinadako gudulari konbentzionalek, eta bestek oraño.

Bi edo iru aldiz, zaarren zarrez, bir-landatu bear izan dute zuaitza gure arbaso aitzinekoek. Eta azkena, 1860 urtean; zaarrago bateko ezkurretarik egin mintegitik hartutako landare gazte bat da, orai bizirik dagona.

Mundu guzian aipatua zuaitza, zenbat kanta, olerki eta aipamen ezdira egin haren ohoretan! Ogei izkuntzetan baiño aise geiagotan; Eta zenbat jakintsu eta handiki ezdira mintzatu Euskaldunen aritzaz! Lehenik (eta bai euskaldunen ezagutzarekin) TIRSO de MOLINA olerkari eta idazlari haundi hura aipatuko dugu; nork ezdu irakurri

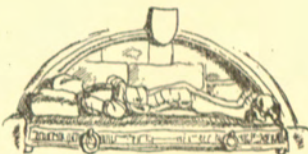
TIRSO-ren bertso ezagun haiek? El arbol de Guernica ha conserva-
do — la antigüedad que ilustra a sus señores — sin que tiranos le
hayan desojado — ni haga sombra a confesos ni à traidores.

Euskaldunen artean, bistan da, aunitzetan kantatua izan da, Ipa-
rragirre-renakin asirik. Ezdugu uste ainbeste ezagun direnik, ordea,
gure herritar MENDIAGUE koblakari aren bertso hauk, zuaitzari
dedikatuak; horgatik bi bederen aipatu nai ditugu;

Arbola hori plantatü dute Buenos-Aireseko herrian
Denak bat jarriz gure arraza bizi dadin bakian
Eginahala egin dezagun ar-gaiten denak lanian
Eskualherria izan ez dadin betikotz bertzen menian.

Bihotzez noble, burua gora, gauden lehen bezala egun
Anaiak garen bezala elgar beti maite izan dezagun
Gure arraza bano oberik ez baita mundian niun
Libro edo esklabo, bizi edo hil, beti izan gaiten eskualdun.

APAT-ËTXEBARNE.

ADABAKIAK

Mutriku.—Bai, txit ederra izan omen zan Oñati'ko artzai-zakur-jaialdia. Guk joaterik ez genuan izan, baña an ziran batekin baño geiagorekin mintzatu gera, ta danak ao batez jaialdi zoragarria izandu zala diote. Baña, iruzkiñik egokiena, Goierriar bati entzun genion.

—Jaten dute mundu ontan ogia —zion— Oñati'n azaldu ziran zakur batzuek bezain argiak ez diran persona batek baño geiagok...

* * *

Peru-Juantxo.—Lapurdiez moldatutako bederatzi puntuko bertso bat baño geiago ezagutzen ditugu: *Manuel tratulariaren astoa, Emasteki mozkorra*, ta abar.

Ona *Emasteki mozkorra*'ren aapaldi bi:

Zenbeit hitz orai ditut bertsutan ezarri
Laido egiteko andre mozkorri.
Gizonen begietan dire higuigarri
Emanak direlakotz arras arnoari.

Egartsu tzar ori
Lothua emari
Da auhendagarri
Eta izigarri

Holako emak dire urrikagarri.

Berek bertzerenak dituzte iresten;
Zeruaz eta lurraraz bihotzez ukhatzen,
Haurtxo gaixoez ere ez dire orhoitzen,
Bethi edanarekin dire egarritzen.

Arras alfer jartzen,
Ohoingoan lotzen,
Lohi bilhakutzen.
Hori da gerthatzen
Sudurra kikeran maiz delekotz sartzen.

* * *

Jakin-zale.—Zure gogoia beteaz, ona emen gure lankide A. Arrue'k Unostia'ko lengo Euskal-astean egin zuan pregoiaren azken-itzak.

“Amazazpigarren Euskal-asteari asiera emanaz, or dijoazkizute, agur maitekor batekin, entzule guziori, ta berdin, Euskal-erri osoan bizi diran anai guziei ta bakoitzari, biotzez biotz, galderatxo batzuek: euskeraz ba-aldakizute? Euskeraz mintzatzen alzerate? Bertsolariak entzuten dituzutenean, alaitzen aldira zuen biotzak? Axular'en *Gero*'ko orrialde bat edo Lizardi'ren bertso bat, adibidez, irakurtzen dezutenean, nabaitzen aldezute zeren barrunbean gain-gañeko atsegin garbi apur bat bederik? Orobat, *Gernika*'ko *Arbola* entzuten dezuten aldi bakoitzean, sentitzen aldezute alako biotz-ikara pozgarri bat? Bai? Orduan euskaldun jator eta egiazkoak zerate, ta aurrera! Aurrera, anaiak, eta Jaungoikoa'k gorde ta bedeinka zaitzabela guziok!”

* * *

Urrexola.—Ona zure galderen erantzunak, al degun eran emanak Badakizu, Azkue'ren iztegia ikuskatu dezun ezker, *itun*, *itunak* Uriarte'k erabilli zuela bere Biblia osoaren itzulpenean, *triste*, *tristeak* esateko, naiz gero Bonaparte'k —*itun*-en berririk ifiun arkitu etzuelako noski— itz ori bere eskuz aldatu.

Utsa etzala Azkue'ren liburuan bertan ikusi dezakezu. Berak baitakar Lardizabal'en zati bat (*ez arpegi itun edo tristea ipiñi*, lenbiko edizioaren 383-garren orrialdean) eta orain bai baitakigu, Aita Larrinaga'k Uriarte'ren Bonaparte'ganako eskutitzak argitaratu ondoren, bizkaitar onek Lardizabal artu zuela gidari Gipuzkoa'ko izkeraz mintzatzeko.

Esanak eztu auzia erabakitzen: Uriarte'rengandik Lardizabal'ganano atzeratu besterik eztu egiten. Onak, dakigunez, eztu itz ori *bein bakarrik* baizik erabiltzen, eta bein bakarrik agertzen dan itza utsa izan diteke, besterik baiño geiago. Alaz ere, ezta erraz eskuz idatzitako *illun* (ezpaitzan orduan gaurko *l* gangardunik) inprentan *t* biurtea; itz ori *ilun* idatzia egon balitz, erraza baiño errazagoa litzake. Auzia erabakitzeko bide bat daukagu, guk oraindik aztertu ezteguna.

Badakizu Lardizabal'ek bere lana Larregi'ren antzera egin zuena. Larregi'k pasarte orretan *ilun* (au da *ilhun*) erabili izan balu, sinestekoa litzake uts bat baizik ezuala, Bonaparte'k eta Azkue'k pentsatu zuten bezela.

Bada oraindik beste argitasun bat, illun xamarra izanik ere, Iztueta'k bere eskuz egindako erdal-euskal-iztegitxo batean —Aizkibel'ena izan ondoren, Urkixo'ren liburuen artean dago orain— eta auxe irakur diteke garbiro gero iztegitxo orretan: “triste, *ituna* (*sic*): entristecerse el corazón, *ilundu biotza*... quedar tristes, mustios, encapotados, *ilun ta beltz guelditu*... tristezas, *iluntasunac*”. Iztueta eta Lardizabal zal-dibiarrak ziran biak, azkenekoa berrogeiren bat urtez gazteagoa. Izkuntza-gaietan ar-emanik izan al zuten elkarrekin? Baditeke eta baditeke gaiñera Lardizabal'ek *itun* Iztueta'ren iztegian arkitzea. Orrela bada, bistan dago *itun* ezuala uts bat besterik, luma-utsa, Iztueta'k bein bakarrik ipintzen baitu *itun* eta beste guztietan *ilun*. Are geiago: guk dakigunez beintzat, Iztueta'k eztu bein ere *itun*-ik sartu bere liburuetan. Dana dala eta Lardizabal'ena dan ala Iztueta'rena, uts bat dirudi gaurko idazleen *itun* orrek, luma- edo inprenta-utsa.

Orixe'k darabilen *ondare*, berriz, Gipuzkoa edo Nafarroa'ko bazterren batean bizi omen da. Joan dan mendean, gaiñera, Lardizabal'ek badakar, bein beinipein: “bada, catibuaren semeac, Isaac nerearequin ez du zure ondadean parteric izan bear”, 1855, 23'garren orrialdean, cf. “non enim erit heres filius ancillae cum filio meo Isaac” (Gen., 21, 10). Aizkibel'ek jaso zuen itza, Lardizabal'en orrialdea adieraziaz. Itz orren atzizkia, jakifia, *bakardade*, *umildade* eta beste batzuen *-dade* berbera da.

Egiten diguzun beste galderaz, *igali*-renaz, ezta kigu zer erantzun. Eztakar Azkue'k ez Larramendi'k eta eztegu iñun arkitzen, oraingotsuetan izan ezik. Nunbait sortua izango da noski, basoko perretxikuak bezela jaio ezpada. Non, ordea? Ea norbaitek orren berri eman dizagukean.

* * *

TOKI-IZENAK.—Jon Etxaide, gure adiskide eta lankide azkarran leanean ari da aspaldixkoan, berak dakien bezala, Euskal-erri guzietako lekuen eta irien euskal-izenak finkatu eta ezaguerazi naiean. Ona emen, Etxaide'ren baimenaz argitaratuak, Zaraitzu'ko Espartza'ko Luis Esarte jaunak igorri dizkion zenbait izen, ez ongi ezagunak edo bestela ipifii oi direnak:

Arrakaxe, erderaz *Racas* (*Errukaxe*, berriz, erderazko —naiz jatorriz euskal-izena izan— Elcoaz da). Sierra de Leire euskeraz *Lexuri* da (*Lexerieta*, berriz, Ibizta'ko —erderaz Ibilcieta— mendi bat).

Sos, euskeraz *Sause*; Tudela, *Tutra* (Erronkari'n bezala: ikus Mariano Estornés'en *Oro del Ezka'n* Simón Tutra izengoitia); Nardués, *Nardose*; Castillo Nuevo, *Gasteluberri*; Igal, *Igari*; Bigüezal, *Bioztari*; Carcastillo, *Zarrakastelu*; Ujué, *Ujera*; Sada, *Zare*; Aibar, *Oibarre*.

Aspurz euskeraz *Aizpurgi* omen da. Corona Baratech'en liburu ezagunean (*Toponimia navarra de la Edad Media*, Huesca, 1947), Leire'ko Bezerrotik artuak denak, *Aizpurci* bein agertzen da, gaurko Aspurz bezala; *Aizpurgi* (*sic*) bein, eta *Aizpurdi* bi aldiz, azkeneko irurak XI'garren mendekoak eta aurrena XII'garrenekoa. Begiratu bearko litzake, ordea, ea izen guztiak leku berberari, gaurko Aspurz'i alegia, datxezkan ala ez.

Esatekorik duenak esan beza. Tokien eta irien euskal-izenez gutxi jakin oi dugu, gere txokokoak ezpadira. Oriei dagozten berriak gogo onez artuko genituzke, bada, naiz ustez ezagunak izan.

* * *

OTAEGI'REN IDAZLANAK.—Zenbaki onetan ikus ditekian Alzola'ren bibliografiari buruz oar bat. III'garrena (“Pequeña colección de palabras vascongadas de uso frecuente en la localidad de Cegama y sus alrededores”) argitaratua izan da, “Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País”-en, 13 (1957), 285-289, izen onekin: “De los papeles inéditos de la Colección Bonaparte en el Archivo de la Diputación de Guipúzcoa”.

* * *

GANORA BAGEKO OTOITZA.—Umetxua nintzanean “Geure Aita” “Agur Mari” ta beste otoitz batzuekin batera, gabetan ogerakeran iru bidar esateko otoitzik irakatsi zidaten. Aurtzaroan ikasiriko gauzak indar aundia izan oi dute ta ogei urtetsurarte ekin nion gau bakoitzean, ogerantzean, arako otoitz a iru bidar esaten.

Aulan da otoitz bakan au:

Aita Eternua
lotara noa.
—San Juan (,) korupean (,)
ikusi dozu nire Semea (?)
—Bai Andria:
Oñak eta eskuak
untzaz josirik
eta burua koronaturik;

Au iru bidar esaten dabena
eztau paseko
inpernuko penarik.

* * *

Mutikotan zintzo-zintzo egiten baitnuen “otoitz” au baiña zeukan esan-gura aztertzen asi nintzan eta itzak batera garandu ta bestera ornidu yardun-arren ez nion artzen egiazko otoitz-antzik, atsoren batek-edo txarto atondutako esan-gura lorrindun itz pilotxu bat baiño. Arako batez, nekez baiña, “otoitz” au geiago ez egiteko erabagia artu nuen astiro-astiro, baiña tamalez, alperrekotzat etsirik.

Au, iñundiko “otoitz” au, asi polito egiten da, baiña Betiko Aitari “lotara noa” esan eta geiagoko bage, Yon deunari itaun egiten baitio, antza, Kisto’reñ Amak. Ez dakit “San Juan korupean, *Ikusi dozu nire Semea?*” ala, San Juan, *korupean ikusi dozu nire Semea?* esan nai izanen dun. Baiña nungo *korupean* San Juan, edo nungo *korupean* Kisto? Beuren Elizako kantari-tokiaren azpian ikusi oi zun Kisto gurutzean yosiaren gomutaz (erri askotan izan oi da, ba, korupeetan, gurutzeko Kisto’reñ irudirik), egiña ote da norbaitek “otoitz” bakan au?

Gero, azkenean, gatzik ez berakatzik bageko zapartarik egiten du au, “otoitz” au, iru bidar esan dagianak ez dula suleizeko oiñazerik yasango esateko.

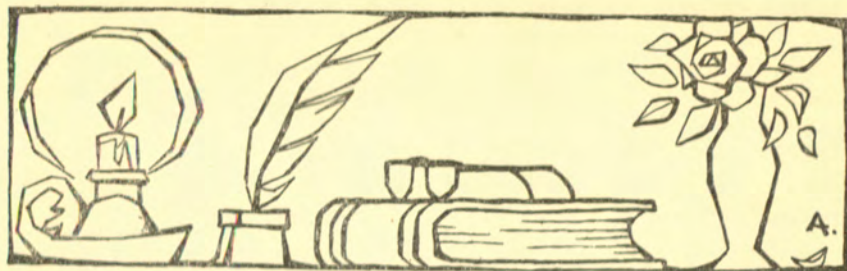
“Otoitz” au ez ahal da izanen aintziñako etxe-otoitz zaharren be-teri gaizki artutako txatalen bat?

Euskalerria’n, oldoztu-oldoztu bage egindako ganorabako “otoitz” asko ditugula nik uste gure baserrietan.

Ezertariko garrantzirik ez dauka iñorendako “otoitz” oni buruz ezer idazteak, baiña aldizkari onetan lehenago zeozer irakurri izan nebala uste dut, olangoak batzen zebillenen batek idatzita. Emen dauka ba, ardura zaionik agertu ba-ledi agertu.

AURRE-APRAIZ’tar BALENDIN.

LIBURVAK

HISTORIA DE LA LITERATURA VASCA. *Luis Michelena*. Ediciones Minotauro. Biblioteca Vasca. VII. Madrid, 1960.

Minotaurok liburu-sail polita agertu digu aspaldi ontan euskal gaiez, eta auxe azkenengoa. Ots aundia atera du beronen irteerak: egunkariak beintzat asko goratu dute, eta ez arrazoi gabe nere ustez. Ziñez, ba-genuen orrelako liburu baten premia. Utsune agiri bat betetzera etorri zaigu. Egia da Orixen jaunak Euskal Literaturaren Edesti bat idatzi zuela Euskal Esnalean (1927 gn. urtean), baiña aldizkari baten orri-tartean galdurik dago eta ezta gaur eguneon samur arkitzen. Mitxelena jaunak bikainki bete du bere egitekoa, berak dakian bezelaxe. Bere liburuak laburpen bat da, eta laburpen bezela ezin ziteken ez obekiago eta ez geiago ere itz gutxitan esan. Irakurleak ba-du emen gure literaturaren gain-begiratu oso, zeatz eta orokarra, ikuspegi laburrean bada ere. Gaiñera bertan adierazten zaio nun arkitzen diran jakingarri geiago jasotzeko iturriak. Liburuak bibliografia oparoaz orniturik dator, iritziak eta epaiak ere zuzen eta tajuz emanak daude. Lan au 1958 gnean. azaldu zan "Historia General de las literaturas hispánicas" delakoan. Gero, uraxe bera pixka bat osatu eta borobildua, orain liburu berezi bezela azaldu da.

Ba-du liburu onek alako oztasun bat, gure artean oso gutxitan ikusten dana. Bai, egia, ez gaude ola *usatuak*. Esan nai det buru otzez eta erruki gabe salatzen dituala gure akatsak, euskaldunak eta bereziki gure agintariak kultur-gauzetarako erakutsi duten ajolakabea ta girorik eza. Idazleen goibea neurtzean ere murriz eta ertsi azaltzen zaigu geienetan. Oztasun au da, iñundik ere, liburuaren alde on bat.

Komunisten arteko jakintsuak ez omen diote ezeri ainbeste bildur, nola objetividadeko pekatuari. Guk ere sarritxo orrela jokatu degulakoan nago.

Liburua laburpen bat dan ezker, idazle askoren berriak eta xehetasunak emateko eztu tarte aundirik. Askotan aipatu besterik eztitu egiten, baiña ajola aundikoak diranean argitasun eta iritzi oso maitatsuak dakartzki. Batzuetan bearbada trinkoegi mintzatzen da. Gai auetan zerbait sartua dagoenak jasoko du lerro batzuen nondik-norako, baiño besteak nekez.

Dana dala, Euskal Literatura bere osotasunean oso urbildik eta are barnetik ere ezagutzen duela erakutsi digu Mitxelena jaunak.

Irarkolako makurrak askotxo ditu liburuak, baiña ez tira ajola aundikoak.

Gure izkuntzako testu zaar batzuek ere aipatzen dira liburuan. Bearbada oien artean sartu zitezken Fray Diego de Estella-ren etxe-ko arma-arri-itzak ere: "Garean garean legez" (Ikus Aita Sagués, O.F.M., Fray Diego de Estella, Madrid, 1950; 142 orr.). Bizkaitarra zan etorkiz, Zalla-aldekoa, etxe-famili ura, eta ala ez gaitu arritu bear itzok bizkaieraz badaude.

Erromako Eliza beti izan dala susmoti eta aiher, dio, latiniar beste izkuntzarik liturgian onartzeko. Ba-diteke. Ala ere esan bear da Zirilo ta Metodio anaiak Erromako Aita Santuaren baimenarekin egin zutela beren lana. Eta San Irineo, Lion-go Apezpikuak, griegoz idatzitako bere liburuan, auxe salatzen digu, alegia: "Non autem exquires a nobis, qui apud Celtas commoramur, et in barbarum sermonem plerumque vacamus, orationis artem..." (Adversus haereses I, Praef. 3). Onek esan nai du, noski, ark ere zelta erabiltzen zuela; eta erabilli bear, jendeak besterik ezpazekian.

Gaur ezin dugu asmatu nola ainbeste mendetan Elizak euki izan dituan bere semeak Kristau Dotriñan geiago eskolatu gabe. Izan ere arrigarri egiten zaigu, baiña gure errian ezezik beste lurraldeetan ere berdintsu gertatzen zan Trentoko Batzarra baiño leenago. Irakurri besterik eztago Maestro Avila-ren "Memoriales para Trento", Aita Camilo Abad-ek agertarazi zituanak: an ikusten da narrugorrian nolakoa zan kristau erriaren ezjakiña, dotriña faltaz. Maestro Avilak Andaluziako eskualdea ezagutzen zuen eta alderdi artako xehetasun polit asko ematen dizkigu.

Euskalerrian ere Trentoko Batzarraren inguruan ikusten dira lenngo saiaketak ezjakin beltz ura uxatzeko. Bernal Díaz de Lugo grabarrak, Kalahorrako apezpiku zelarrik, San Iñaziori idatzi zion Erromara, Euskalerrira bere seme batzuk bidali zitzala eskatuaz, gaitz oni sendagarri pixkat emateagatik. Aita Otxoa erronkariarra eta beste batzuek etorri ziran. Oietako batek, Zarautz Anaiak, 1560 ur-

tean, onela idazten zion Aita Láinez, jesuisten buruzagiari: "La ignorancia de los pasados ha sido tan grande, que entre muchos de los viejos son muy raros los que saben santiguarse y las oraciones." Eta Aita Otxoak, bere lanen berri emanaz, ara zer jakinarazten dion Láinez berari: "El ejercicio que por acá se usa es enseñar la doctrina cristiana en bascuence tomándola muy bien; y en poco tiempo aprenden las oraciones y mandamientos de la ley, y los de la yglesia y artículos de la Fe." "Es cosa de oyrles por los caminos y montes a los pastorcillos y marineros que van a pescar, van cantando ella." (Ikus Aita Miqueleiz, S. J., Apuntes biográficos del P. Miguel Ochoa, Kanpionen itzaurreakin.)

Orain arte ere gauza jakina zan Mogeldarrak Erriojako Alfaron izan zutela jatorria. Azken udara ontan ikusi al izan det Alfaroko San Migelen elizan Juan Antonioren aitoren aitaren bataio-agiria: 1664 ko Mayatzaren 1-an. Andres Noguel deritza: argi-argi dago N-kin eskribatua. Beraz, n-tik m-ra aldatu zan gero deitura ori, eztakigu nola.

Neronek ere egiña dut Euskal Literaturaren Kondaira bat. Urkijo Mintegiaren aginduz artu nuen lan au, orain lau-bost urte, eta uste dudanez, laister azalduko da. Beste au baiño zabalagoa da, idazleen berriak ematean geixego luzatzen da. Mitxelenak aurea artu dit, baiña euskaltzaleen artean aaztuxea genuen sail ontan jakin-gosea piztuzeko ondo etorriko dira bai bata eta bai bestea. Ze idazle izan dituan euskerak, beren liburuak, beren ideiak, menderik mende idazteko moldean izan diran gorabarak: guzti ori jakitea, gure mintzoa sustraitik menderatzeko eta berari ospea emateko ere bide on bat izan ditekela errez ikusi leike.

VILLASANTE.

BRABANTE-KO GENOVEVA-REN BIZITZ ARRIGARRI MIRAGARRIA. Egillea *Kristobal Schmid*, euskeratzalea *Gregorio Arrue*. Añamendi Sorta. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1960.

Liburu onek, irakurle, Proust, Joyce edo Faulkner'en bideetatik urruti xamar eramango zaitu. Eztizu buruasterik emango eta etzaitu pakatu-malda limurietan beera amilduko.

Den bezalakoa da, ori bai, eta ezta arpegirik izkutatzen. Birtuterik birtutetsuena erakusten dute onek eta gaizto bakar bat besterik ezta agertzen liburu osoan, nai-ta-ezkoa delako gaifiera, onen ontasunak argiroago distia dezan. Eugène Sue edo Xavier de Montepin'en munduan gaude; sugeak Paradisia pozoitu baiño leen ordea.

Gregorio Arrue ezta, jakiña dago, liburu onen egillea. Itzultzea izan zen beti aren lana: erderatik euskerara eta euskeratik euskerara. Badirudi gaifiera (besterengandik artu dut berri au) liburu au 1885'ean Tolosa'n argitara baiño leen agertu zela, Tolosa'n bertan, 1868'an, beste "Santa Genovevaren vicitza" bat, "persona prestu guztientzat, baiña berezkiro amakin beren seme alabentzat ere egokia".

Gerozkoan, guztiok dakigu edo erraz iger dezakegu zenbat biotz prestu —Europa'ko aizeek geiegi kutsatu etzituztenak, naiz kondaira au ere andiz zetorkigun— ukitu dituzten Genoveva'ren poz-naigabeek samurraren samurrezko negar-orritsetan. Erri-literaturan izan duen oiartzuna ere —Juan Krutz Zapirain lekuko— ezaguna da.

Irabazi ederra izango du euskerak, nere ustez, liburu au berriz argitaratzearekin, izango baititu berriz ere irakurle ugari. Gerok ere, onelakoxe ixtorio bakunak aurtzaroko laiñartean utzi uste genituenok, ezkera galduan irtengo irakurtzen badugu. Arrue etzen noski bere biziko estilista, baiña ongi zekien orratik bere lanbidea buru batetik bestera. Eta agi danean obeto ikasten zuten lanbidea garai artan gurean baiño.

LARTAUN EGUZKI-SEMEA. Egillea *José Luis Muñoyerro*, euskeratzailea *Miren Arantzazu Urreta*. Itxaropena Argitaldaria. Kuliska Sorta, 39-40'garren zenbakia. Zarautz'en, 1960.

Brabante'ko Genoveva'ren kondairak Xavier de Montepin badakar gogora, Arakistain'ez oroiterazten gaitu beste onek. Oifarrriak, beraz, joan den mendean ditu eta are antziñago, Lelo'ren kantuaeren inguranean:

*Orai bi mila urthe hainitz Erromano
Gerlan etorri ziren Eskual-herriraino.
Kantabre hazkar heiek zioten oraino:
"Nahiago dugu hil sumetitu baino!"
Hitz hori esta galdu orai arteraino.*

Arakistain ezker, zurrumurru zital bat barreatu da bazter guztietan: gure arbasoek, alegia, erromarrei gogor egin bearrean, ez omen ziren aiekien gaizki konpondu, kantauriar basatien kaltean. Alaz ere, Muñoyerro jaunak, Txirrita'k bezalaxe, ezta marmar orien berririk

edo, obeto esan, entzungor egin die. Emen ageri zaizkigun Euskalerriko seme-alabak Ibarguen-Cachopin-ek ain gogozko zituzten aiek berak dituzu:

*Beren bazter librotan deusen
Beldurrik gabe hasiak;
Irrintzinaz gudura oldartzen,
Gero han ezin heziak.
Hek amorrik eman baino lehen,
Hiltzera zauden guziak.*

Liburua poliki eta txukunki itzulia dago, 1930 inguruko izkuntza garbituan eta laburtuan. Orduko moda berriak gaur zaartuxea dirudi batzuetan.

ESTONBA'TAR JOXE MANUEL. *Izartxo (Bigarren gizaldiko elezarra)*. Itxaropena Argitaldaria. Kuliska Sorta, 33-34'gn. zenbakiak. Zarautz'en, 1959.

Gure arbaso zaarrak berriz ere. Ez, ordea, Lekobide eta Lartaun bezain azkarrak ez basatiak.

Berandu nabil liburu onen berri ematen, baiña berak ere aspaldi xamarreko berriak dakarzkien ezker... Kristo'z gerozko bigarren mendekoak edo omen dira, Alzate'ko Jauna baiño pixkaren bat leenagokoak.

Kristautuxea zen Euskal-erria Alzate'koa mundura zenean. Berri Onaren leen otsak entzuten ditugu berriz doi-doi emen, Erko gazte bizkorrak Ertoma'tik ekarriak, gaitzik gabeko jentil-aldi lilluragarrian bizi baitziren artean euskaldunak. Eta Berria entzun orduko nekerik gabe makurtzen da lege berrira Izartxo, jentil-baratze artako lore zoragarria.

Gure arbaso oriek, zenbaitek besterik uste badu ere, pake ederean bizi ziren erromarrekin, naiz pagano naiz kristauekin. Erko gazteak batez ere eztu adiskide oberik, gure mendean Basterra'k sortuko zuen Virulo azkarraren aitzindari zuzenari zegokionez.

Lurralde atsegin artan etzen ia sugerik. Tartalo eta Basajaun itzalak ere umeen parragarritarako obeak ziren beldurgarritarako baiño.

Sugearen antzekoena, Basurdi (Baroja'rena bezala, ezta Basurde'raiño eltzen). Izartxo dela bide maitemindurik ibiltzeaz gaiñera, zenbait erromar errugaberen lepoak moztuak ditu bidenabar, F.L.N.-ko buruzagi baten eran. Sutu da biziro Erko zintzoa, baiña, eskuak odolez zikin ditzan baiño leen, bere buruari ematen dio Basurdi'k merezi duen eriotza, Aita Gaucher mistelagillearen diñakoa, ardo-kupel batean murgil egiñaz. Arek ere kanta zezakean, Erko'k bezain ongi latiñez jakin balu:

Mihi est propositum in taberna mori.

Vinum sit appositum morientis ori.

Gure asaben alde zerbait esan nai nuke azkenik: Erko jaio baiño leenago bazekitela noski burnizko goldeak egiten, orrelakorik agertu baita Euskal-errian, Etxauri-aldean oker ezpanabil. Eta meatze-lanetan ere bazekiten zerbait, Erko'k lanbidea Erroma'n ikasi aurretik. Cesar'ek dionez, akitanoak —gure senideak— trebeak omen ziren zula- eta bete-lanetan: "...propterea quod multis locis apud eos aeriae secturaeque sunt".

Izkuntza bizia eta lasterra du liburu onek, baiña maiz lurrari muin egiten dion lasterkariarena. Orraztaldi on bat eraman zezakean argitara baiño leen.

FR. JOSEBA INTXAUSTI, O.F.M. *Euskal-aditza. Gipuzko-bizkaierak. Paradigmas verbales y método racional para su estudio.* Arantzazu'n, 1960.

Fr. J. Intxausti gazterik egin da izen on baten jabe euskal-idazleen familia urrian. Argitara dituen idazlan bikaiñiek geiagoren zai utzi gaituzte irakurle asko.

Gure mintzabidera biurtu ditu begiak oraingoan, guztioi bein edo bein gertatzen zaigun bezala. Eztabil, ordea, berak orrela dio, jakin-

tza-lanean euskal-aditzaren misterio illunak argitzen edo, euskal-irakasle eta ikasleei bide eroso bat eskeiñi naiean baizik, aditz-jokoaz neke geiegirik gabe jabe ditezen. Ikasgaiak maillan maillan banatze-koak dira, egillearen asmoz, eta gramatikaren osifietan ito nai ez tutenentzat ere badakarzki adizki-listak, bear dutenean bear dutena billa dezaten.

Asmoa ederra da batetik eta ongi burutua dago bestetik. Formak geienetan jatorrak dira, iturri onetatik artuak, aspaldi eztuela Aita Omaetxeberria'k egin zuen liburukoan antzekoak. Baditeke iñoiz edo bein gipuzkera eta bizkaiera elkarrengandik baztertuegiak agertzea, batzuetan Gipuzkoa'koak berriegiak direlako eta beste batzuetan bear bada Bizkai'koak. Baiña nor naiz ni Bizkai'ko euskalkiaren legeak azaltzeko?

Oar kritiko batzu egin dizkiot liburu oni beste nonbait. Teorien aldetik, ordea, ots, egillearen asmo nagusiarekin zer ikusirik ez tuterak. Oriek gora-beera, guztion mesedetarako izango da noski liburu au.

KEREXETA'TAR JAIME. *Jesu-Kristo Gure Jaunaren Barri Ona. Lau Ebanjelioetatik itzez-itx atera ta lawrak alkartuta.* Bilbao'n, 1960.

Orra or garbiro aditzera emana "Arantzibia" olerkari azkar eta langille ugariak agitara berria duen liburuaren izaera eta gaia. Beste orrelako bat, guztiok dakigunez, Iraizoz'ko Polikarpo Aitak agertu zuen Iruñean, 1934'ean, arimen onerako eta irakurle askoren atsegiferako.

Egillearen izenak bakarrak aski esaten du emen erabilli dituen arretaz eta txukuntasunaz. Izkuntza etzen emen nagusi, egilleak "Ataria"-n azaltzen digunez: "Ori dala-ta, alegin biziak egin dodaz, euskeraz jartean, al bait ulerterrazena izan dadin... Darabildazan itz batzuei buruz, barriz, ez difiot guztiak len sortuak izan ziranik (beste izkuntzetan, bere, bardin jazoten da); baiña gure arteko idazlerik geienak onartu ta erabilli dabezan ezkerro, neuk bere ba-darabildaz. Orraitiño, obeto ulertzearren —naiz-ta azaleko lanaren itxura ta

dotoretasuna zerbait galdu—, sarritan mako-barruetan itz errezagoa-
edo jarten dot, batzui ta besteai eder egin naiez, ta erri xeari onura-
korragoa izan dakion, batez bere.”

Txit dotore azaldu da liburua, paper bikaiñean eta azal bikaiña-
rekin, eta txit merke, merke baiño merkeago: 25 eta 15-na pezeta,
irureun ta berrogeitamar orrialdetik goragokoa izanik. Erruz saldu
da Bizkai'an, dakidanez, eta andik kanpora ere zabaltzea merezi luke.

Zorionak, “Arantzibia”, biotz-biotzez, eta aurki arte. Luzaro gabe
berriz ere topo egin bearrak gera, noski, beste askotan bezala, aldiz-
kari onen liburu-saillean.

JOSE ESTORNES LASA. *Cómo aprender el vasco fácilmente*
Editorial Itxaropena. Zarauz, 1960.

Jose Estornes aspaldiko adiskidea dut. Aspaldikoa benetan, ogei
ta geiago urtetan ezpaitut ikusi. Eztauzkat orratik aazturik Santan-
der-aldeko atsedeen-leku batean egin genituen izketa luzeak, Etxe-
goien genduela irugarren, munduaz eta mundua sabelean daraman
arrai galantaz.

Geroztik ona, munduan barrena eraman badu ere akitaniarren,
erronkariarren eta Estornes'tarren zoriak eta oldarrak, ezta orren-
bestez Euskal-erriaz aaztu, Estornes'tar bati dagokionez. Lekukorik
bear duenak emen dauka Caracas-inguruko bazterren batean ondu
duen liburu apain au: ezta gramatika, berak azaltzen digunez, egu-
noroko ikasbide bizia baizik.

Liburua guztira ederki egiña dago eta ezin obeki argitaratua, ar-
pegi alaieko irudi politekin. Euskal-zatiak geienbat errazak eta ego-
kiak dira, maillatan ongi ipiñiak, eta oarrak ere erosoak sor ditezkean
eragozpenak desegiteko.

Ezta utsik gabea, liburuak berberak aitortzen duenez, egillearen
bizkarrera erruak egotziaz: “Uts asko ditudala badakit, baña ez da
nere errua, egillearena baizik”. Ona batzu: grafia aldetik *s* ta *z*-k
naaspilla andi xamarrean dabiltza —erderazko utsak ere badira zen-
bait—, aukeratu diren zatiak batasun gutxi ageri dute eta zenbait
esaera arrigarri arki ditezke liburuan barrena.

Zatien batasunik ezak gora-beera andiak dekarzki joskeran eta batez ere itzetan. Noizpeinka ao-izkerara joera duen egilleak sartzen ditu zenbait *orlegi*, *akeitetxe* eta antzeko, gero urrengoan *dolmenak* aipatzeko: onexek arritu nau, Zabalkundea'ko liburu batean ikasi bainuen zer izen zituzten euskeraz. Esan dezadan bidenabar, egokitu den ezkerro, gure arbasoek etzituztela etxeak egurrez egiten, egurra surtarako gordetzen zutela. Badira ere zenbait *larunbatan*, *biotsan*, *enborran*, firmadunak gairifera batzuek: *metri causa* sartuak bide diren arren, obe litzake noski euskaldun berriari orrelako aldrebeskeriarik ez begien aurrean ipintzea.

Ikasbide bat egiterakoan xedeak ongi mugatu bear genituzke, aurren aurrenik. Zer nai genduke ikasleak ikastea? Euskeraz mintzatzan? Mintzatu bear baldin badu, gauden euskaldun kaxkarrekin mintzatu bearko du eta ez etorkizun eder bezain ametsezko batean izan ditezkean euskaldun landu eta apainduekin. Ikasleak jakin bear duena da, bada, gaurko euskaldun kaxkarren izkera, apurren bat orrazturik geienez ere, eta oriek maizenik darabilzkiten itzak eta esaerak. *Maizenik*, ori ba itza. Orretarako aztertu egin bearko da noizpait zein diren egiaz, ez gure ustez, maizenik erabiltzen ditugun itzak eta formak.

Orrexegatik liburu onek azken aldean dakarren iztegitxoia zearo eraberritzekoa da edo zearo kentzekoa. Zer arraiotarako bear du euskaldun berriak jakin nola esaten diren "apogeo" eta "perigeo"? (Nola esaten diren?). Bada ordu gure egitekoari lot gakizkion (euskera irakastea bada, aalik ongien eta errazen irakasteari), odeietatik apur batez jetxiaz.

Gogoz artu dute askok liburu au leen argitaraldian eta are gogozago artuko dute beste argitaraldi obetu batean. Aski litzake orretarako izkuntz-irakaskintzaren teknikak egin dituen aurrepenak gogoan edukitzea. Eta badakit eztiotela sekula muziñik egin Estornes'tarrek ez teknikari eta ez aurrerapideari.

* * *

EUSKAL-ALDIZKARIAK.—Euskal-aldizkariak izan oi dituzte, illargiaren antzera, beren gorakoak eta beerakoak. Orrexegatik pozkarri da, begiak urteburuan atzera itzultzean, dena ezteela galera ikustea.

"Panpin" ikus diteke berriz gure aurren eskuetan. "Gazte" aldizkari trebea eraberritua eta edertua etorri zaigu aurten. Eta emen uste-kabea topatu kalean aspaldiko "Goiz-argi" ura, baiña albistari baten itxuran azia eta zabaldua.

Aurrera dijoazen "Yakin" eta "Laiaketan"-en aldamenean, iru-

garren bat, Villaro'ko Sakramentinoen "Arnas" agertu zaigu, malkar eta elkor itxurako lur aberatsak lantzerantz ori ere.

Azkenik mintzaten asi zaigu luzaroan ixilik egon den Jesus'en Lagundiaren "Jesus'en Biotzaren Deya", Olabide eta Orixe'ren ondorengoek ornitua eta zuzendua.

Bijoakie guzkiei, aipatu ditugunei eta ezitugunei, gure zorion-agurrik gartsuena urteburu onetan.

L. MITXELENA.

GONCOURT-SARIA DEIA TA...

Aldizkari honen irakurleek ba dakite noski zer den Goncourt-saria: Edmond de Goncourt frantzitar eleberrigilleak bere ordenuan hala erabakirik eta dirua hortarako utzirik, Goncourt-Akademia deritzaien idazle-batzarrak urtero ematen dio sari bat, auteskunde baten ondotik, irudimenezko lanegin bat delako urtean argitara erazi duen idazle berriren bati. 1905-garren urteaz geroztik hala sariztatuak izan dira frantzeseko idazle gailen zenbait—eta hain gailenak ez zirenak ere... Ezen urteko sariduna aukeratzean ez da kontuan artzen zein erritakoa den haren lana frantzesek idatzirik dagoen ber, eta horren-gatik, jatorrizko Frantzitarrez gailena, atzerritar batzuek ere saria jaso dute bein baiño geiago, batez ere azkenengo urteotan, bai ta heien artean, frantzesaren lehen izkuntza ez izaki, nolazpait zera-biltenak ere. Esaterako, joan den urtean Schwarz-Bart (on dizutela!) delako batek zuen jaso *Le Dernier des Justes* eleberria gatik, "Zuzenetako Azken" hori ez frantzes zuzenean baiñan mordollo batean idatzirik izan arren. Halaz ere Frantziako intelektual ispiritu zabalek gogo onez onartu zuten Goncourt-tarren aukeratzea; alabaiñan Schwarz-Bart hori Judua da, haren liburuak polonitar *ghetto*-etako sifeskaria bat du gaitzat eta, dakizuten bezala, Frantzian (eta Gaullian halaber) on ta edertzat dauzkate zuzenka edo zeriarka Israeldik datozen jende ta gauzak oro: Goizerritik argia...

Aurten, Rumaniatik iges etorritako VINTILA HORIA eleberrigilleari eman zioten Goncourt-saria, Azillaren 21-ean, *Dieu est né en*

exil ("Jainkoa erbestean jaio da") bere liburua gatik. Hau ez da noski frantzes txit jori ta akats-gabekoan idatzia, baiñan tira! azken urteotako saridun batzuekin parekatuz Horia ez da hain gaizki ateratzen... Liburuaren gaiaz den bezainbatean, ez-oitua ta gogamen-eragille dela esan diteke haren alde, besterik ez ba da ere: Ovidi latin poetaren egunkari ezkutua bailitzakean ematen du egilleak, poetak bere "Ars amatoria" lizuna zela kausa Kaisarren aginduz Geten lurraldera desterraturik zegoenean idatzitakoa; eta kontatzen da bertan nola, Geta basoi monoteista zintzuekin ibilliz eta Beth-Lehemen gertatutako sendagille grezitar metafisikazale batekin itz egiñik, emeki emeki Erromako siñeskeria ta lizunkeriak arbuatuta jainko bakar berriaren billa asten den Ovidi.

Aldi hontan ere frantzitar intelektual ispiritu zabalek ontzat artuko zuten bear bada Goncourt-Akademiaren aukeratzea, naiz —haren liburutik ageri denez— Vintila Horia ez den Judua baiñan kristaua. Dena dela, jakifia zen "zigor-zelai" batean egona zela Rumanian eta horrengatik aintzin-iritzi bat da zuketen haren alde, Judu kristautu bat zela alegia... Beste puntu bat ba zen haren onetan: Daniel-Rops Judu katoliko ospetsuak egin zion itzaurrea haren eleberriari... Baiñan, saria banatu eta bereala, André Wurmser Judu komunistak salatu zuen "L'Humanité" komunisten egunkarian Horia izugarrizko gaizkille bat zela: eskuindarra, eta, geiago dena, *nazi*-en adiskide izandakoa, eta, geiena dena —horresco referens—, Juduen etsaia. Gure intelektual ispiritu zabalok arritu ta txunditu: Juduen zela ez izatea, nola al liteke? Bertan kontuak eskatu zizkioten idazleari.

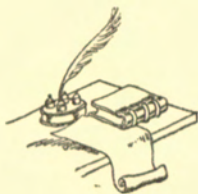
Horiak erantzun zuen egiaz eskuindarra zela; ez zuen ukatzen Alemanen aldeko artikulu bat edo beste eman zuenik Rumaniako kazetetan; nazional-sozialistetakoa izan zelako salakuntza, ordea, ez zuen onartzen: aitzitik, Codreanu-ren "Burnizko Zaindari"-en politikaren kontrako gertatu zen, eta Alemanek berek bein giltzapean sartu zuten. Bestalde, haren aukeratzeak sortu zituen nahaspil ta iskanbillak zirela eta, Goncourt-saria ukatzen zuela zioen. Eta Goncourt-Akademiako burges onek, Wurmser baten alderdikide ta odol-kideak ez sumindu naian, onartu dute ukatze hori: aurten ez da Goncourt-saririk izango, beraz —beranduegi da alabaiñan idazle frantzes-hebreutar bat aukeratzeko— baiñan Frantziako intelektual judu edo kristauak, komunista edo zernai-istak, jabalduak eta zoartuak ditugu. Hori zen bearrezkoena.

Denek dakitenez, Frantzia libertatearen jaioterrria da—Matxinada Aunditik hona beintzat (beren libertateak orduantxe galdu zituzten erri ta jendakiak kontuan artzen ez ba ditugu, hala nola Zuberoa, Lapurdi ta Be-Nafarroako Euskaldunak...), eta horrengatik beren biotzeko erriari bezala begiratzen diote mundu guztiko liberalek, bai eta mugaz

bestaldeko Euskalerritar zenbaitzuek ere: ez al du Frantziako oiñarri-legeak berak erabakitzen gizon guztiak berdin direla ta guztiek beren iritziak —fedeari edo politikari dioazkionak ere— zaintzeko ta zabaltzeko zuzen berdiña daukatela? Baiñan “auzoko eltzea urrez, urbildu eta lurrez...” Hemen gaudenok ba dakigu itz aundi horiek ez direla Ebanjelioko egiak bailirakean artu bear. Besteei ere erakutsiko al die Vintila Horiari gertatuak (kasu bat baizik ez da eta dotzenaka aipa nitzazke horrelakoak) geu Frantzian libre gerala, beste erresumetan bezala, geronen iritzi bereziak eukitzeko, erriko buruzagien iritziakin bat datozenean. Bestela ez. Eta Frantziako buruzagien iritzia hauxe da: baldin gizon guztiak berdin ba dira, Juduak besteak baiño *berdiñago* dirade.

JON MIRANDE.

Pasiren, 1960. 12.10.

TORIBIO ALZAGA TEATRO-SARIA 1961

Bizkaiko Ahorro Kaxak zortzi milla pezetako sari bat sortua du Euskaltzaindiari lagunduaz. Sariaren oinarrriak auek dira:

- a) Edozein euskalkitan idatzi ditezke teatro-lanak.
- b) Gaia nai dan bezelakoa izan diteke, eta lanak norberak egiña izan bear du eta ez beste izkuntza batetik itzulia.
- d) Gutxienez ordu bete iraun bear izango du eta ekitaldi bi izan. Izkribuak makiñaz idatzita bialdu bear dira, alde bakar batetik eta lerro-une bat utzirik, folio tamañuzko orrian (31,50×22 gutxi gora beera).
- e) Sari bakar bat baizik ezta izango, zortzi milla pezetakoa eta zatitu eziña.
- f) Saria, gabe gelditu diteke egoki iruditzen bazaie batzarrekoei.
- g) Batzarrea Bizkaiko Ahorro-Kaxak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez lanak bialtzeko epea bukatu ondoan. Batzarrean Bizkaiko Ahorro Kaxaren ordezkari batek parte artuko du.
- h) Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6—Bilbao) 1961-gko. uztaillaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira, eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu bear da.

DOMINGO AGUIRRE NOVELA SARIA

Bizkaiko Ahorro-Kaxak zortzi milla pezetako sari bat sortua du Euskaltzaindiari lagunduaz. Sariaren oinarriak auek dira:

- a) Edozein euskalkitan idatzi ditezke novelak.
- b) Gaia nai dan bezelakoa izan diteke, eta lanak nor berak egiña izan bear du eta ez beste izkuntza batetik itzulia.
- d) Izkribuak makiñaz idatzita bialdu bear dira, alde bakar batetik eta lerro-une bat utzirik, folio tamañuzko orrian (31,50×22 gutxi gora beera) gutxienez 150 folio dituala.
- e) Sari bakar bat baizik ezta izango, zortzi milla pezetakoa eta zatitu eziña.
- f) Saria, gabe gelditu diteke egoki iruditzen bazaie batzarrekoei.
- g) Batzarrea Bizkaiko Ahorro-Kaxak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez, lanak bialtzeko epea bukatu ondoan. Batzarrean Bizkaiko Ahorro-Kaxaren ordezkari batek parte artuko du.
- h) Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6—Bilbao) 1961-gko. uztaillaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira, eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu bear da.

Euskal-Sariketea amar urtetik amabost urterako neska-mutil bizkaitarrentzat

1. Euskaltzaindiak sariketa bat iminten dau Bizkaiko neska-mutilentzat. 1961-gko. maiatzean egingo da adierazoko dan egun batean. Izenak bialtzeko epea amaituten dan orduan amar urtetik amabost urtera izan bear dira. Zimentarriak oneik dira :

2. Sariak izango dira :

a) Amabi urtetik amabost urtera dituezanentzat : 600 pesetako sari bat ; bi 400 pesetako ; 350 pesetako bat ; iru 300 pesetako ; bost 250 pesetako ; sei 200 pesetako ; eta sei 150 pesetako.

b) Amar urtetik amabi urtera dituezanentzat : 500 pesetako bat ; 400 pesetako bat ; 350 pesetako bat ; bi 300 pesetako ; iru 250 pesetako ; lau 200 pesetako ; lau 150 pesetako. Sariez gaiñera diplomak be emon-go jakiez, bai neska-mutillai eta bai gertetan dituezanai be.

3. Sariketea esamiña bat euskeraz egiñik erabagiko da, eta gaiak izango dira :

a) Gitxienez kristiñau-dotriñako otoitzak jakin bear izango dira.

b) Gitxienez sei bertso-sorta desbardin gura dan bozean buruz kantetan jakin bear da. Euskaltzaindiak 1960 urtean argitaratuta dagoen *Euskal-kantak* liburutik ikasi leitekez gura direanak, baiña beste edozein liburu edo bertso paperetik ikastea bardin da. Esamiña-egunean zeintzuk dakizan esan bear dau bakotxak esamiñatzaillak guztietatik bat aukeratu daien itanduteko.

d) Esamiña-egunean bertan emongo dan *Kresala* novelatik zerbait irakurri ostean irakurri danaren kontua emon bear izango da. Urte osoan al dan guztia irakurtea komeni da.

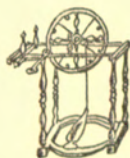
e) Esamiña-egunean diktadu bat egingo da eta alegiñak egin bear izango dira erratu barik idazten. Orretarako egokia izango da urte osoan kristiñau-dotriñatik edo beste edozein liburu errazetik bein da barriro kopietan ekitea oituteko.

f) Gura dan ipuin bat idatzi bear izango da buruz. Bakotxak bere etxean aukeratu bear izango dau eta ikasi, eta alegiñak egin bear dira albait-eta-onena izan daiten aukeratuten dana.

g) Esamiña-egunean gai bat emongo da aren gaiñean bakotxak zerbait idatzi daien. Gaia itaun batzuri erantzutea izango da bakotxaren zuertasuna neurtzeko.

4. Esamiñatzaileak Euskaltzaindiak izentauko ditu egingo dan eguna adierazoten dauenean.

5. Izenak 1961-gko. aprillaren 30-erarte artuko dira Euskaltzaindiaren etxean (Academia de la Lengua Vasca—Ribera, 6—Bilbao). Izena, deitura bi, bizilekua eta jaioteguna adierazo bear dira.

Euskal-Bibliographia

OTAEGI'TAR KLAUDIO

(Ikus EGAN 1957, 367-374 orrialdeak).

60. UMARAN JAUNARI DIOSALA.—XII (1885), 41-42.
Olerkia: *Ongi etorri, Umaran Jauna / Jaio zinaden errira: / Ongi etorri; Machin ta beste / Umant askoren echera: / Ongi etorri, beti noble ta / Leial dan Euskal-errira: / ...*
61. ON JOSE UMARAN JAUNARI.—XII (1885), 101.
Amariduna. *Etzera inoiz nere gogotik / Juango, Umaran Jauna, / Zeradelako Ama maiteren / Umeetatikan bat ona: / ...*
62. LAU ANAI EIZTARI.—XII (1885), 187-188.
Olerki-ipuia. "Luis Luciano Bonaparte / Principe Argidotar eta chit jakintsuari": *Aurtengo ekaitzean / Ziraden atera / Lau anai eiz aundiak / Arrapatutzero. / ...*
63. UMARAN JAUNARI BERE EGUNEAN.—XII (1885), 248.
Olerkia. *Ez da munduan ezagutuzen / Ezer tinka dagoenik. / Eguraldi on eta lasaiek / Dakar ekaitza ondolik: / ...*
64. SUKALDE CHOKOAN KONTU-KONTARI. FERNANDOREN EZURRAK.—XII (1885), 298.
Itz-lauz: *Amezketako Erretore ospatsuak eta Fernando koplari erneak, atsegintasun aundiak isan oi zituzten bide onezko gauzetan alkarri chaskoak ematen. Igande batean, beste askotan bezela, ...*

65. DAMACHO BATEN PENA.—XII (1885), 377-380.
 Abesteko eta pianoz jotzeko zortzikoa. Olazabal'dar J.'ren musika, eta Otaegi'tar Klaudio'ren itzak: *Damacho batek zeukan kaiolan choria, Eta zan ain polita eta kantaria. Ezikan zan auzoen konsolagarria... Airean zeukalako karrika guzia, airean zeukalako karrika guzia*".
66. KONTU ANDALUZA.—XII (1885), 576.
 Parragarrizko ipuia, Otaegi'k euskeraz bertsoetan jarria: *Bel-dur gabe nengoen / San Juan besperan, / Donostiko murru / On-doan zeletan. / ...*
67. ONDARRIBIAN, UZTAILLAREN 3an 1885an, AMA BIR-JIÑA GUADALUPEKOAGANA, MARIAREN ALABAK EGIN DUTEN BIDAGOAREN GAÑEAN ESKUTITZ-KONDAIRAZKOA.—XIII (1885), 28-30.
 Itz-lauz, Arzac'dar Antonio'ri, eskutitza: *Ondarrabian Uz-taillaren 3an 1885an / On Antonio Arzac. / Chit arrigarriak izan-du dira "Euskal-Erriaren" Zuzendari Jauna, emen egin diran eleizkizunak Mariaren Alabak bidagoan egin duten etorrerarekin Guadalupe-ko Ama Birjiñarengana; ...*
68. CHURRUKA ILLEZKORRARI OROITZA.—XIII (1885), 230-240.
 Millan Armero'tar D.'ren musika, eta Otaegi'tar Klaudio'ren itzak: zortzikoa. *Estuturikan biotza minki; begiak negar malkoz beterik Zure aurrera gatoz Churruka buru gerriak makurturik. ...*
69. URBIETAKO JUAN ERNANIARRA.—XIII (1885), 326-328.
 Olerkia. *Arranoa jαιο zan / Egaan ibiltzeko; / Eguzkia munduan / Argi egiteko; / Euskalduna berriz ¡ai! / Gudatzeko beti.*
70. ESPERANZA EDO IGURIKA.—XIII (1885), 491-492.
 Artzaijolas-olerkia, egloga; Otaegi'k euskeratua. *Gure biziera da, gaitz eta onaren, / Poz eta damuaren burruka naasia: / ...*
71. GABON KANTAK.—XIII (1885), 542.
 Bost zortzi bertso. 1: *Pozez eta kontentuz, / Oso zoraturik, / ...*; 2: *Echola ots batean / Belengo errian, / ...*; 3: *Atozte, alchatuta, / Guziok kalera, / ...*; 4: *Aingeruchoak ere / Dirade etorri, / ...*; 5: *Goazen bada korrika / Guziok Belena, / ...*

72. ARRENKURA EGOKIAK.—XIV (1886), 28-29.
 Ipuia, bertsoan. *Asto baten gañean zijoan osaba, / ¡Arre! oju egiñaz atzetik illoba. / ...*
73. TRISTE DAGO JAIZKIBEL...—XIV (1886), 209.
 209-213'gn. orrialdetan, Otaegi'k "Euskal-Erria" aldizkariaren zuzendari jaunari Ondarribi'tik 23-II-1886'an Ollotar Jose Joakin apez ilberriari buruz gaztelaniaz egin zion eskutitz bat agertzen da. Sarreran, lau bertso bat, euskeraz. Ona emen bera: "*Triste dago Jaizkibel, / Triste Olearso; / Lantuz Ondarribia, / Aita ill dalako*".
74. DANZAJOLASA.—XIV (1886), 379.
 Olerkia: *Zeru aspiko Argiontziaik / Zinzillikan daudenean / Eta illargi zillarrezkoak / Zabaldutzen duenean / ...*
75. INOZENZIA.—XIV (1886), 469.
 "Neska Justacho Enrile ta Arzác-i", olerkia. *¡Zein gauza ederra dan inozenzia! / Billatu naian leku chukiñ ta garbia, / Kerubien egotan zerutik jechia, / Egin zuen aurraren kolkoan kabia. / ...*
76. KOPLAK.—XIV (1886), 566.
 565-566'gn. orrialdetan, Otaegi'k gaztelaniaz agindako "TOBERA" idazlana agertzen da, eta azkenaldian Otaegi'ren koplak batzuk, euskeraz. Sarrera: *Argi piska bat, indazu, jauna, / Ber-socho bi botatzeko; / Dama galaiak, biek lirañak, / Gaur ustartu diralako: / ...*
77. LUMATU BAÑA [sic] LEN EGAATU NAI.—XV (1886), 405-407.
 Ipuia, bertsoan. *Sarjiñ bateko arbol orrien tartean, Kabi bat zan arkitzen adar gallurrean. / ...*
Lumatu BAÑA, diño izenburuan; arkibidean, barriz, "*Lumatu BAÑO*".
78. JAUREGIA ETA ECHOLA.—XV (1886), 498-501.
 Ipuia, bertsoan. *Lorez jantziak daude zelaiaik / Choriak gorgor kantari, / Agur zoroak egiñaz Zeru / Lurraren Egilleari. / ...*
79. NEGUA.—XVI (1887), 23-24.
 Olerkia. "On Santiago Meabe Jaunari". *Allegatu zazkiguk ire otz, bustiak; / Euri, aize, izotsak eta ekaitz guziak. / ...*

80. ZUBIETAKO UMANTAI.—XVI (1887), 55-59.
 1886'gn. urtean Donostian egin ziran Euskal-itz Jostaldietan saritua olerki au. *Erri aundiak dituztenean / Emengo lurrak berezi, / Odoleztuzko ausi naasiak / Naian emen erabaki, / ...*
81. GUADALUPE-KO BIDEAREN FESTA.—XIV (1887), 241-244.
 Itz-lauz, eskutitza: *Ondarribian Marchoaren 13'an 1887'an / Euskal - Erria - ren Zuzendari Jauna. / Nere adiskide maitea. Echean daukazkidan biligarroak eta auzoko errechinolak euren chistu eta chorchor zoragarriakin dirudite esan. nai didatela eguna zabaltzen ari da eta alcha bedi, ...*
82. GOGARTEA.—XVI (1887), 289-294.
 Francisco Navarro Villoslada'ren "Meditación" olerkia, Otaegi'k euskeratua: *Gaua sosegu dago, / Zerua osgarbi; / Aizea lo basoan, / Itsasoa geldi; / ...*
83. IPUIA.—XVI (1887), 321-324.
 Ipuia, bertsotan. "On Arturo Campion nere adiskide argidotarrari donekidatua". *Aitonak kontatua sukalde chokoan, / Ondorengo ipui au beti det gogoan / ...*
84. URRIKALDU POBREAZ!—XVI (1887), 465.
 Olerkia. Amabi bertsoduna. *Etzuelako euri pisarrik egiten, / Lore bat egarriak zegoen itotzen. / Ikusirik ore bat urbill agertutzen, / Deadar egin zion: —; Ur tanto bat, arren! — / ...*
85. ESKUTITZ EDER BAT.—XVI (1887), 496-498.
 Itz-lauz, eskutitza: *Ondarribian, Garagarrillaren 5'an 1887'an. / Euskal-Erria-ren Zuzendari Jauna. / Nere adiskide maitea: Gaurko amabietan emengo errikoechean ikusi dedan egintza batek erakarri dit burura, eze, karidadea dala, ez baka-rrik irichi-erasten duena egiazko zorientasuna zeruan, mundu onetan birtute onen bidez egiten diran onegiñakgatik; ...*
86. EGIAZKO AMORIOA.—XVII (1887), 40.
 Campoamor'ek gaztelaniaz egiña; Otaegi'k euskeratua: bi amalauko: I GURASOAK ETA UMEAK; II UMEAK ETA GURASOAK.—I GURASOAK ETA UMEAK: *Auntzak zaitutzen zituen batek alanbrezko kaiolean / Choritalde bat paratu zuen preso bere barrenean, / ... II UMEAK ETA GURA-*

SOAK: *Tiraka ere artzai on batek auntz gaiso bat ezin zuan / Atzean beeka ume maitea aditutzen zuanian / ...*

87. ERREGIÑA MAITEARI.—XVII (1887), 132.
Olerkia. *Galaz jantziak arkitzen dira / Euskal-erriko mendiak; Apaindurikan erri, eche, ta / Emengo baster guziak / ...*
Olerki au (bi zortziko), “El Eco”-an argitaratu zan, eta “Euskal-Erria”-k andik artu.
88. GUADALUPEKO AMA BIRJIÑARI.—XVII (1887), 203-205.
Olerkia. *Amazortzi lauko. Aurcho biri mendian agertutakoa, / Zera Birjiña Santa Guadalupekoa; / Geroztik uri au da zoriekoa; / Zaitugulako emen, Ama maitagoa. / ...*
89. OKENDO-RI.—XVII (1887), 248.
Amarduna. *Gizaldirikan ez da izango, / Aitorren erri chikitik, / Ume askar bat Itxasoz edo / Idorrez sortu ez danik: / ...*
V. Iraila, Francisco Lopez Alen, Ramon Artola, Karmelo Echegaray, José Artola, Marcelino Soroa eta Antonio Arzac-en olerkiak be zembaki onetan agertzen dira, Okendo'ren omenez.
90. AMETS ON BAT.—XVII (1887), 358-360.
Olerkia. “On Alfonso María Zabala nere adiskide Apaiz predikari gañ-gañekoari donekitua.” “Ondarribian, Burullean, 1887-an.” *Beste asko bezela, / Jarri zan pensatzen / Gaste bat, zoriona / Nola zan iristen. / ...*
91. SAN FRANZISKO JABIER-KO, INDIETAKO APOSTOLUARI ALABANTZAK.—XVII (1887), 455-459.
1882'gn. urtean Iruña'n saritua olerki au. *Ama Eliza Santaren Buru eta Guraso tardean, / Jaunaren itza ukatu eta zalkea sartu naiean / Lutero eta bere lagunak alchatu ziradenean, / Sortu zan umant miragarri bat Pirineoen oñean. / ...*
92. LAU ARBOLACHO.—XVII (1887), 491.
Ipuia, bertsoan. *Lau aritz bigun ziran / Mendi larrutuan / Jaio izandu bata. / Besteren onduan. / ...*
93. AITA SANTUARI.—XVIII (1888), 1-4.
Leon XIII Aita Santuari. *Agur ¡O Aita Santu aundia! / Izan zazu osasuna: / Jaunak dezala bedeinka zure / Mancha gabeko izena.*

94. EDALE GARBIA.—XVIII (1888), 160.

Bertsotan, barregarrikeria. *Bi katu arraiekin / Salcha bat egiñik, / Zintzur ta Zurrut ziran / Atera echetik. / ...*

95. AMA URRIKALTSUA.—XVIII (1888), 263-265.

Olerkia, D. B. Lopez Garcia'k gaztelaniaz egiña, eta Otaegi'k euskeratua. "Ondarribian, 1888 -garrengo Ostiral - santuan." *¡Ama gaisoa! negarrez dago / Zur santuaren oñetan: / Odol-zalezko jendea dabill / Marmarka mendi gañean. / ...*

96. ZITALKERIA.—XVIII (1888), 432-433.

Olerkia, "On Kandido Olaskoaga-ko nere adiskide maiteari donekitua." *Mendiskachoren egal batean / Aritz bat zan arkitutzen, / Iru auzoak berdiñ zutena / Biotzetik maitatutzen. / ...*

97. CONSEJU BAT.—XIX (1888), 69-70.

Bertsotan, ipui bat. *Eurite baten ondoren ziran / Bi galai irten echetik, / Zer kalte taju egin zituzten / Urak ikustegatik. / ...*

98. AGUSTIN SANTUAREN PASADIZO BAT.—XIX (1888), 183-184.

Olerkia. "Ondarribian" egiña. *San Agustin aundia / Zebilllen batean, / Arontz-onontz jiraka / Itsaso ertzean. / Irurtasun Santuren / Gañean pensatzen, / ...*

99. ¡ZENBAT JOSTALLU MUNDUAK BADITU! — XIX 383-394.

Bertsotan. "On Marzelino Soroa nere adiskide ta berso egingtzalle bikañari." *Dama batzuek euren aurchoakin zuten / Neguko arratsetan billera egiten. / ...*

100. AURRA ETA CHANELA.—XIX (1888), 444.

Olerkia. *Aurcho zuri-gorri bat, gaitzik etzuen, / Anierusai ere zorrik etzienu, / Egun batean nuan ikusi jostatzen, / Eta etzait geroztik burutik juaten. / ...*

101. ARRANTZALEAREN BIZIMODUA.—XX (1889), 39-41.

Donosti'n 1888'an egin ziran Lora-jokuetan saritua olerki au. "Itzazalkia.—Euskera beti bizi dedin, / Erderaz ez itzik egin." *Zintzillik dauden zeru argiak / Ez dirade desagertu, / Eguzkiaren urre-erraiak / Ez diralako zabaldu, / ...*

102. ATERIK AÑA MARATILL.—XX (1889), 288.

Bertsotan. *Talo egin xar baten gañean / Chardin zar errearekin, / Chopin pare bat sagardo edan / Gabe ondo etzan Chomin. / ...*

103. ZOR PAGATZALLE BAT.—XXI (1889), 31.

Bertsotan. *Mediku batek zuan / Urteko asenta, / Pillipe zordun, zazpi / Pezeta errenta. / ...*

104. AMERIKATIK. OROITZAK ETA ZIZPIRUAK.—XXI (1889), 231-232.

Doneztebe'ko Euskal-jaietan "makilla eta larogei lauerleko"—gaz saritua olerki au. *¡Nere eche churi maite maitea, / Zuaits tartean zaudena; / Ingurumari guziko lurrak / Mendean daukaskitzuna; / Biotz chokoan zaukazkit beti, / Nere sortechete kutuna. / ...*

105. GERNIKAKO ARBOLARI.—XXII (1890), 170-173.

Otaegi'ren azkenetariko bat, olerki au. "Euskal-Erria deritzaion Bilbooko Elkargo Fuero-zaleari donekitua." *¡O Apoloren anierusak! / Ainbeste egin zaidazute: / Piska bateko mendi loretsu / Oriek utzi itzazute: / ...*

II. GIPUZKOAKO DIPUTAZIÑO'KO LIBURUTEGIAN GORDETZEN DIRAN ESKU-IZKRIBUAK

106. RUTHEN LIBURUE CEAMACO ESCUARAN.

22 bersikulu, eta oartxo bat (azkenengo oar au, gaztelaniaz). 17 orrialde, 5 pliegutan. Ez dau firmatzen, baña Otaegik egiña dala garbi ikusten da.

Sarrera: *Lenengo Kapitulu.* / *Elimelech belendarrac igues eiten / do Moabco errira Noemi bere andre / quin, eta be bi [sic] semequin. Hura ta / oc ilda, itzultzen da Noemi Belena / Ruthequin, cein zan moabitarra, be [sic] er / reiñe, ceñek Noemiri seguitzeati eurtan / don bere errie. /*

88'gn. Zebakia, P. Garmendia'ren "La colección de manuscritos del Príncipe Luis Luciano Bonaparte en la Diputación de Guipúzcoa" (RIEV, tomo XXIV, Abril-Junio 1933, 138-148'gn. orrialdetan).

107. SALOMONEN CANTAN CANTEA CEGAMACO ESCUERAN.

Zenbatu gabeko 5 pliegutan, 1 orrialde seigarren plieguan. 8 kapitulu.

89'gn. Zebakia, P. Garmendia'ren "La colección..."

108. JONASEN PROFECIE CEGAMACO ESCUERAN.

Lau kapitulu, oar bat gaztelaniaz.

"Salomonen Cantan Cantea Cegamaco escueran" eta "Jonasen Profecie Cegamaco escueran", 89'gn. zenbakian liburuxka antzera batean josita dagoz. P. Garmendia jaunak ez dau aipatzen lan au.

109. GURE JESUCRISTO JAUNEN EVANGELIO SANTUE SAN MATEOC DIONEZ CEAMACO ESCUERA [sic] ITZULIE.

124 orrialde. "Fuenterrabia 17 de Junio 1867. / Claudio Otaegui". "1850'garren urtean biurtua eusquerara".

Sarrera: *Lenengo Capitulu.* / *Jesucriston sortzea, aen concebitzea Espi- / ritu Santun obrax, eta aen joyotzea [okerra izango da, baña joyotzea ipinten dau]. 1. Jesucristo, Daviten semea, Abrahamen / semen sortzea. / 2. Abraham Isaac / Jacoben aite zan. Jacob Judasen ta aen a- / nayan aite zan.*

P. Garmendia: 90 Zn.

110. ZORION TXARTELA, BONAPARTE'RI.

0,16×0,125. Zorion txartela.

"On Luis Luziano / Bonaparte, Prinzipe / chit argidotar eta jakin- / tsuari opa dio urtearen / sarrera on bat / Otaegiko Klaudiok. / Ondarribian."

111. PEQUEÑA COLECCION DE PALABRAS VASCONGADAS DE USO FRECUENTE EN LA LOCALIDAD DE CEGAMA Y SUS ALREDEDORES, Y POR CONSIDERARLAS TAN RARAS, Y QUE MUCHAS DE ELLAS NO SE ENCUENTRAN EN LARRAMENDI NI OTROS AUTORES RESPETABLES, EL QUE SUSCRIBE HA TENIDO A BIEN DE RECOPI-LARLAS.

11 orrialde, zenbatu gabe. "Fuenterrabia 26 de Febrero de 1868, Claudio Otaegui".

Sarrera: *Alentar* = *arnasa artu* / *Abismo* = *licea* / *Abispon* = *culibeltza* / *Abogado* = *letradue* / *Abrazar* = *musu eman* / ...
Acariciar a un niño = *contuc ein*.

112. EGUREN JAUNEN METODON LAUGARREN PARTEA CEGAMACO ESCUERAN.

19 orrialde.

Buruak: *Demporenac*. *Lurlantza*. *Nekazarivi comeni zacon animalic eta on prochuc*. *Prochuzco intsectoc*. *Beste animali batzuc*. *Osasune gordetzeco modue*. *Echeco zurtasune*. *Cortesie*.

9^{gn}. pakete-sobrian gordetzen da. Alan Garmendia'k.

* * *

106-112 zenbakietan ipinten dodazan esku-izkribuok. Bonaparte'tar Luis Luziano Prinzipearenak izan ziran. Bonaparte il zanian, Chicago'ko Unibersidadeak erosi zun Prinzipe orren liburutegi aberatsa. Gipuzkoa, Bizkaia, eta Naparroa'ko Diputaziñoen artean erosi ziran esku-izkribuak 350 libra esterlinaz (12.340,20 lauerleko), eta iruren artean zatitu. Azkue'tar Erresurrezion Apez jauna jua zan Londres'era eroste au egitera, eta Mandas'ko Duke jaunak lagundu zion, Gipuzkoa'ko Diputaziñoari idatziz. Bonaparte'ren alarguna euskalduna zan. Richard eta Grandmontagne'tar Klemenzia, "Clemence Bonaparte" firmatu zun eskutitz baten, eta Gipuzkoa'ko Diputaziñoan gordetzen da eskutitz ori. Aizpak ziran andere au eta Otaegi'ko Klau-dio'ren emaztea.

N: ALZOLA.

1957.

OARRA: Bibliographi saillean nire irakasle dan Getxo'ko Jon Bilbao'ren libu-rutegian egon naiz lan au egin da gero, Oraindikan argitaratu barik daukon Euskal-Bibliographi'tik artu nituzan oar batzuk, Otaegi'ren lanari buruz:

Iruña'ko "Revista Eúskara"-n agertu ziran lanak: *Artzaia eta otsoa*; *Buenos Aires'en diran euskaldun leialai*; *Antonio Okendo jaunaren bizitza eta azañak*; *Elkar gaitzen denok Napur-euskaldunok*; *Guadalupeko Ama Birjiñari*; *Gure Ama gabarik ez gintezke bizi*; *Ondarribiko arrantzaleen bizimodu gaitza*; *Pedro Calderon Barcarengoari kantachoa*; *San Franzisko Jabier-ko Indietako apostoluari alabantzak*; *Umaran jaunari diosala*. Itzulpenak: *Dora* (Tennyson'ena); *Jesukristo ilpiz-pua* (Ipandro Arcaico'rena); *Naia* (Tennyson'ena); *Aitor* (Bizente Arana'rena); *Egiazko amorioa* (Campoamor'ena).

Nik ezagutzen ez ditudazan beste argitalpen batzuk be artu ditudaz Jon Bilbao'ren Bibliographitik:

"*Cosme Damian Churruca jaunaren oroitzari. Eta Machin Arzuakoaren azaña bat*. Composiciones señaladas con mención honorífica en los Juegos florales celebrados en San Sebastián el mes de Diciembre de 1881. San Sebastián: Hijos de I. R. Baroja, 1882 (26 páginas, 16,5 cms.)."

"*Elkar gaitzen denok Napur-euskaldunok!* Irun'en E. Balverde, 1881 (15 páginas, 16 cms.)."

"*Pedro Calderon Barcarengori kantachoa*. San Sebastián, Hijos de I. R. Baroja, 1881 (15 páginas, 14,5 cm.)."

* * *

Or-emenka aldizkari ta libiruetan Otaegi'ren lanak eman dira. Irun'go "El Bidasoa" astekarian ikusi dituzak batzuek. Aita Onaindia'ren "Milla Euskal olerki eder"-ean bost agertzen dira: *Adiskide baten oroitza*; *Lau arbolatxo*; *Arbolari oroi-pena*; *K. D. Txurruka jaunaren oroitzan*; *Larrosa eta erreka*.

* * *

AZKEN OARRA: Azkenez, Fausto Arozena'k aurkitu dit Gipuzkoa'ko Aldundegi edo Diputaziñua'ren Idazkitegi edo Artxibuan gordetzen dan paper bat. 1879'gko. urtean Otaegi'k berak egiña da, eta oar laburren bidez Manterola'k egin eutsazan erantzunak agertzen dira bertan. Euskeraz dago Otaegirena, eta erderaz Manteloren oarrak.

Otaegi'ren Bibliografi-lan au osotzeko berri jakingarriak dakartzelako, guretzako garrantzirik geien daukon zatia artzen degu emen:

"7163 / 3024 / *El Sr. Claudio de Otaegui y sus trabajos en favor del bascuenc. / Contestación y observación por D. José Manterola. / ...*

"...euskal-erriaren elkarte eta onerako, erabaki det ondoren eskribatzea, nik euskal-izkuntzaren onean egin ditudan lanik larrienaen berria emango duan kondaira.—1863-garren urtean asi nintzan euskararen onean zarbait egiten. Urte artan itzuli nuan euskarara Luis Luciano Bonaparte, Príncipe jaunaren agintzaz, Cristauren Dotriña, Cegamako, Hernaniko, Azpeitiko eta Irungo izkeran, eta biraldu nizkion, euskararen onean egin ditudan lanik geyenak biraldu izan dizkiodan bezela.—1864-garrenean besteratu nuan Guipuzkoako itzera ederrera San Juanen Evangelioa, Aita Scioren irizpen guziakin, Diputazio jeneralak moldatu zuan jostagudarako.—1865-an juan nintzan Villafrankara eta eskribatu nuan Dotriña ango izkera moduan eta biraldu nion Príncipe Jaunari, beste erri askotako izkeraren berriak emanaz.—1866 garrengo urtean lagundu nion Príncipe Jaun oni berari, Aezkoa, Salazar, Ronkal, eta Nafarroko beste ibar askotara, aetako euskara ikasera: an egin ziran lan aundiak geroztik publikatuak izandu dira batzuek bere kosturá. Bidaje artan bildu ziran liburu eta eskuzkribatu asko, eta utzi giñuzen enkargatuak beste lan asko. Ala oek egin bear zituztenakin, nola paraje aetako beste

askorekin egin giñuzen ezagueraen medioz, izandu nintzan dembora askoren buruan oen eta Principe jaunaren bitartekoa, izandu ziran duda guziak erabakitzeko, guziak eskribatuaz. Urte onetan eskribatu nuan Dotriña Tolosan, ango izkeran, eta urte onetan bertan jua nintzan Nafarrora, Basaburua chikiko ibarrera, eta ikasi nuaa zortzi erri aetako izkera Principe jaunak esanta, oni jakinerazteko muga artau zuten diferentzia Gipuzkoako euskerak eta Nafarroakoak; eta lan onezaz gañera biraldu nizkion erri batsuetan arkitu nituan Dotriñak. =1867-garrenean eskribatu nituan Principe jaunarentzat Cegamako izkeran, San Marcosen Evangelioa, Salomonen Kantuen Kanta, eta geroztik au bera Gipuzkoako izkera izkirazkoan; Ruthen liburua, Jonas-ena, eta Juanen Apokalipsis. =Urte onetan eman nion eskatu ziran laguntza guzia D. Juan Maria Eguren jaunari, euskal-erdarazko Iztegui edo Diccionarioa deritzayon liburueha eskribatzeko. =1868-an eskribatu nituan karta edo eskutitz asko alde guzietera, lan oen guzien bidez Principe jaunak zituan dudak erabakitzeko. =1869-garrenean urtean egon nintzan illa betez Done Juanen, Principe jaunaren ondoan: ekar erazi giñuzen zazpi euskaldun, Nafarroko beste aimbeste ibarretatik, eta egin giñuzen lan asko ibar aetako euskara eskribatzen eta ikasten. Urte onen bukaeran eta ondorengoaren asieran ikuserazo nituan lau berezinde edo artikulu "*Magisterio vascongado*" zeritzayon papel batean, zefia eskribatzen genduan eskola-Maisu batzuek Donostiako urian, Lendabizikoaren izena zan "*Antigüedad y origen del vascuence*". Bigarrenarena, "*Clasificación de los dialectos del vascuence*"; Irugarrenaren izena zan, "*Dificultades de la comprensión del vascuence*". Eta laugarrenarena, "*Observaciones acerca del mecanismo del vascuence*". =1870-garrenean urtean egon giñan San Pierre d'Yruben, inguru aetako euskara ikasten eta an egin nion eraskitza edo berboa Cegamako izkeran, Urte artan biraldu nizkion Nafarroan enkargatuta utzi giñuzen lanak, eta batezere Aezkoako, Salazarko eta Ronkalgo euskeran eskribatuta, San Marcosen Evanjelioa. =1871-garrenean izandu nintzan Nafarroan, Izagaondoko ibarreen ner neronez jakitera ibar artako amairu erritan bizi ziradenak euskaraz edo erdaraz geyago itz egiten zuten; bada Principe jaunak esaten ziran eskutitzak, ala konbeni zala oso seguro jakiteko nola ipiñi ibar hura, bere mapa edo ziazalde euskarazkoan, bada nigan zeukala bere esperanza guzia. Ikasirik guchienak mintzatzen zirala euskaraz, gazteगतu nion ala, ango izkuntzari zegokion berriak emanaz. =1872-an eta 73-an eman nizkion Don Miguel Rodríguez Ferrerí nere echean, euskalerrriari, Principe Jaunari, eta euskal-izkuntzari zegokien berri asko eta asko, eta oen bidez eskribatu zuan "*Los vascongados*" deritzayon liburu hura. =1874-garrenean urtean itzuli nituan euskarara Diputacio jeneralak Guipuzkoatarrai zuzendu zizkien itzak, gure arteko gerraren medioz. 1875-garrenean, gure Errege Alfonso XII-garrenak lau euskalerriai zuzendu zizkienak. Eta 1877-an Provintzi onetako Batzarre Bakarrak artu zuan oroitzakin egin zan zirkularra ere biurtu nuan euskarara, eta izandu zan biraldua ausarki erri guzietera, Batzarreak ala agindu zualako. Urte oetan eman nizkion Principe jaunari euskararen gañean noizik beñ eskatutzen ziran berriak; bada gizon jakintsu eta langille aundi onek bere gañi artu zuan lana zan añi aundia eze etzaigu miretsi bear neri eskatzen —egiten— ziran galdeaz —billakundeaz—, erriren batsuetan itz egiten dan euskararen gañean. Eta gaurdaño eskribatzen didan karta edo eskutitz guzietera aditzera ematen dit, zeñen atsegiñ aundia izaten duen euskararen oenan egiten diran lanaen berria ematen diodan bakoitzean. =Igaz lagundu nion piskabat, au da, chit guchi, D. José Manterola jaunari, zeren trebe da egiteko hura eta askoz geyago euskararen onari dagokion guzian; eta aurten besteratu diot euskarara lau buru edo Kondairacho, D. Antonio Trueba jaunaren liburu batetik. Eta nere adiskide onark esan didanez ikusiko dira berak eskribatuko duan urrengo liburuan. Oetako bat biraldu diot Elizondoko festak egñi arazten dituan Elkargoari, naiz ez jakiñ ote dituen lan onek jostaguda artan parte artutzeko bear diran kondizioak, ustez ez dedala asko galduko, zeren iruditzen zait izango dirala beste lan —antolamendu—

asko onek baño onkai geyago dituztenak.—Eskola-Maisu bezela dedan egimbidean, ezin liteke egiñ gauza aundirik euskararen onean, zeren mundu guziak daki obligatuak gaudela erdaraz erakustea eskola aurrari; baña ala ere, aldekoey oni faltatu gabe erakusten dizkiet dotriña euskaraz, baserritarren semeai eta beñiere itzik erdaraz bere echeetan aditzen ez dutenaei; zergatik orrelakoen gurasoak ala nai dute, beren aurrak maiz eskola biraldutzeko modurik ez dutelako, esanaz, beintzat ikasi dezatela Dotriña. Gañera, nola euskal-erriko eskoletan bear dan modu berezi bat erdaraz erakuzteko; itzik ezdakitelako geyenak izkuntz onetan, ikaserazten zaye buruz euskal-erdarazko iztegi edo Diccionario batetik, izketan aditzeko bear diran izenik berezienak. Gero erakusten zaye mailleztatzen edo deklimatzen eta erabidatzen edo konjugatzen, eta azkenean, aurrik aurreratuenai erdaratik euskarara eta aldrebes izkunts artan ikasten dutena itzultzen; eta modu onetan erdaraz ikasten duten dembora bereaz obetandutzen dira euskarazko izkuntz ederrean, eskola-Maisuak dituan agintzai ezertan ere faltatu gabe.—Claudio Otaegui. Fuenterrabia 28 de Junio de 1879.”

ITXASORA

(Arrantzale bizitzako irudia)

E G I L L E A K

TXANGURRU.—Arrantzale lodikotia. Lemazaña.

MATXIN.—Gau zaindaria. 40 urte inguru.

IXKIRA.—Amasei urteko mutilla.

KARRASPIO.—30 urte inguruko arrantzale ezkondua.

MOXKOR

mozkortiak. Gizaseme gordiñak.

TXILIN

ANGULARI TALDEA.—Abel, Peru, Zatora, Pipax, Lirain eta abar.

ARRANTZALE TALDIA.—Miel, Kaxpar eta abar.

J A N T Z I A K

Arrantzaliak oi daroezanak.

G E R T A E R A

Itxas-ertzeko erri txiki baten.

Kale zar baten amayera. Alde batera kaia. Bestera itxas-tresnak gorde ta eukiteko etxe-zar edo txabolatxua. Atzeruntz kale estu zarra.

Gauerdi ondorena. Gau otza.

I

ANGULARI TALDIA

(Zortzi edo hamar leguneko taldea, angulatako oi diran bai, kutxa, argontzi edo parol eta abar eskuetan dituezala.)

(Abestuten)

Au gabaren ederra,
izarrez jantzia;
gaua bai da maitekorra
zeru garbiaz.

Ai au zeru eder
izarrez jantzia,
gaur bai giro gozo
angulariak.

Oe bigun epela
maite beti alperrak,
gau giro ta mai ederra
angulariak.
Nai dabenak jan eta edan
betoz gugaz ur ondora,
betoz angulariaz.

Guazen bai, guazen
ene lagunak,
guazen guazen ur ertzera
gure zain an dira ta
angulatxoak.

- ABEL.—(*Urrunera deyez.*) Txinpas...! Txinpas...!
- ABOTS BAT.—(*Barrutik.*) Oraindik or?
- ABEL.—Da? Ze barri?
- ABOTS BAT.—(*Barrutik.*) Bost-sei, bost-sei... or nabil.
- PERU.—Bost-sei diño? Izango dira amasei.
- ZATORRA.—Orreri beintzat or dago bota lei.
- PIPAX.—Tuntux'ek zer ete diño ba?
- LIRAIN.—Beti lez Olazar zuloan egongo da a.
- PERU.—Arek erantzuteko orraitio... eguna egun izango litzake.
- ABEL.—Zegaitik ez dau erantznu biar ba? (*Urrunera deyez.*) Tuntux...! Tuntux...!
- PERU.—Bai, a ze alperrik eztarria urratu. Atso guztiak laster asiko dira marmarka leyoetan ze zarata ete darabilgun.
- ABEL.—(*Deyez.*) Tuntux...! Tuntux...!
- ABOTS BAT.—(*Barrutik.*) Eup...!
- ABEL.—(*Deyez.*) Ze bari? Asko?
- ABOTS BAT.—(*Barrutik.*) Ixkirak eta zikiñak bai.
- ABEL.—(*Deyez.*) Ta angulak?
- ABOTS BAT.—(*Barrutik.*) Emen korrenta ugari.
- PERU.—Ba nengoan ba orrek erantzun zuzenik emongo ebanik.
- ZATORA.—Ara ez juateko beste adierazi dau ta geyago ze eskatu lei gor eta mozkor orreri?
- PERU.—Gor edo mozkorra
jo dausku ederto tontorra.
- PIPAX.—Bai erantzun koxkorra.
- ABEL.—Ori da ba gure lorra.
- LIRAIN.—Barrero ere izango dogu zorra.
- PERU.—Sari bai sakel dollorra.
- PIPAX.—Goizetan ez da faltako lo konkorra.
- LIRAIN.—Entzun biar gero atsuen mor-morra.
- PERU.—Eskerrak dogun arpei gogorra.
- ZATORA.—(*Nasai.*) Kontuak kontu, erre daigun txokorra.
- PIPAX.—Bertsolari zu ere Satorra?
- ZATORA.—Ala dala uste derrigorra.
- ABEL.—Tira mutillak, jardunak jardun eta bertsuak bertso obe ez dogu izango geure tokietara urreratu?
- ZATORA.—Ori litzake biarrezkoena.
- PIPAX.—Gaur da beintzat gaurik egokiena.
- LIRAIN.—Izentau niretzat tokirik onena.
- PERU.—Nok jakin zein dan ugariena?
- LIRAIN.—Zuentzat edozein ba da aukerakoena
niretzat laga epelena,
gaur da ta gaurik otzena.

ABEL.—(LIRAIN'eri.) Ezetz izan geyena?

PIPAX.—Ori? Lotarako bai arifena.

PERU.—Autsi ordago orreri, lenena.

LIRAIN.—Zefena?

PERU.—Alboan dozun zirikalariena.

ABEL.—Asiko dogu gure ekiñik gogotsuena?

PIPAX.—Emen gara aldrarik kementsuena.

PERU.—Gaur izan lei gaurik aberatsena!

(*Abestia*) Dan, dan, dan!
Parol argiz
bete dira
ibai-ertzak.

Gau illunean
ibai ertzean
ta eguerdian
mai buruan.
Angulari,
angulari,
ekin gogoz!

Dan, dan, dan!
Gure baiak
laster dira
zuri-ziri.

Argi ondoan
angulatxoak
guri begira
ziri-ziri.
Angulari,
angulari,
ekin gogoz!

(*Astiro-astiro urrunduten dira.*)

II

MATXIN bakarrik

MATXIN.—(*Esku baten argontzia ta bestean makilla edo puntxoa dabela sartzen da. Gerrian lotuta daben gerrikotik dindilizka giltz*)

bat edo bi. Angulariak duazan aldera begira.) Ut ortik, zoro ten-
telok, alakuok! Nik aña lo gose ba'zendue...! Biar ere baten batek
zuek baño lo gitxiago galduta, maikada ta betekada ederrik egin-
go dau. Iru ontza angula me ta ziztrin artu ta jateko gizonok olako
zorotasun eta burutasunik izan biar dabenik ere...! Eurak naiko
ez dirala, neuri ere lo ederrik galdu erazoten dauste arlotiok ala-
kuok. Nik nai beste euri zaparradarik ez da jausiko bein, ez ori-
xe, zeuon ardura ori galdu dagizuen! (*Baster baten lo tokia ger-
tuten.*) Onezkero erriko atso agura guztiak lo nasairik egingo
eben korroskada otsean, Nik ere ba... Ia Matxin... lo arin bat
baño ez ba da ere bota egin biarko da dei orduraño. Deya jote ori
ez ba neu orraitio eninduke kale bazterrak asko ikusiko bein
amabiak jo ezkeru. Katirik ere ikusten ez dan bazterretan ze de-
montretako zaindaria?

(*Bastertxo baten jesarri, jantzi artean burua eskutau
ta lo dagi.*)

III

MATXIN, MOXKOR eta TXILIN

(*MOXKOR eta TXILIN izugarriko mozkorraikin sartzen
dira, albo-alboka ta abeslari.*)

Tibilin, tibilin, tin
Ploren, Ploren, Ploren,
Tibilin, tibilin, tin
Ploren, Ploren Maria.

(*Bi aldiz.*)

MOXKOR.—(*MATXIN'en argontzi edo parola ikusi ondoren.*) Ene!
Ikusten?

TXILIN.—Izar bat eta iru izar.

MOXKOR.—Kontxo, kontxo! Gaur kalian izarrak!

TXILIN.—(*Ganora barik abestuten.*)

Zeru goietan izarra,
errekaldian iparra;
gure arpegian bizarra
ta soñian piparra.

MOXKOR.—Ba, ba! A zelako kantan!

TXILIN.—Eta zuriak?

MOXKOR.—Ni kalia kantaten asten nazanetan...

TXILIN.—Zuk kalia? Aurik ere zabaldu ez egunez.

MOXKOR.—Nik kalia?

TXILIN.—Gabian orru asko ta egunez eulirik ilteko adorarik ez.

MOXKOR.—Nik kalia?

TXILIN.—Egunez txistik ere ez.

MOXKOR.—Nik? Zer nazala uste dozu?

TXILIN.—Zuk kalia? Neskarik politenari ere begiratu ez.

MOXKOR.—Nik? Kalia nik?

TXILIN.—Lotsatuta, nun zabizan konturatu barik, txirrist eta laprast sarri.

MOXKOR.—Tira, tira. Neuk kalia?

(Zoro antzera abestuten.)

Kalia gora
kalia bera
kalia gora
kantaten
Kalia gora
kalia bera
kalia gora
zezenak.

TXILIN.—(Bene-benetan.) Moxkor! Egi biribil-biribil-biribilla esan gero! Nik mozkorrik ez daukat ezta?

MOXKOR.—Guk mozkorra? Guk? (Anka baten ganean jarri nai dau, baña jausi egiten da.) Guk mozkorra? Guk? (Kabriolak egiñaz.) Guk?

TXILIN.—Nik sekula baño pentsamentu geyago darabilt buruan.

MOXKOR.—Nik, egia esan, illun illun ikusten ditudaz gauza guztiak. Baña origaitik mozkorra? Begietako lanbrua bai, baña mozkorra?

TXILIN.—Ori izarren onduan gabizalako da, txo!

MOXKOR.—Izarren onduan? Min artuta izarrak ikusten diranetan, orduan lanbrurik ez da ikusten ba. Zazpi koloreko argitasuna gixtienez ikusi neban atzo ere malluagaz atzaparra zapaldu nebanian.

TXILIN.—(MATXIN'en argontzi edo parola eskuetan artu ta dantzanaiez.) Ikusten Moxkor?

Tibilin, tibilin tin
Ploren, Ploren, Ploren
Tibilin, tibilin tin
Ploren, Ploren Maria.

MOXKOR eta TXILIN.—(*Abestu ta dantzan.*)

Antero'n txomorrotia,
Txingar'en bibotia,
aretxek ei dauko,
ei dauko,
preso tximiñoya.

(*Dantzan diarduela MOXKOR'ek MATXIN zapaldu ta
au asarre jaikiten da.*)

MATXIN.—Zer da, zer da emen?

MOXKOR.—Zu ere izarren onduan Matxin?

MATXIN.—Ze izar eta ze bizar! Lotsarik ba'дозue zeuk?

TXILIN.—Geuk lotsarik ez? Lotsia, bizarra ta izarra, dana.

MATXIN.—Itxura bako erantzunik emon barik, ospa lotara.

TXILIN.—E? Zer? Botara? Moxkor, emon oneri botia.

MOXKOR.—(MATXIN'eri botia emoteko ustez eta lepotik oratuta.)
Aupa Matxin, au da umoria!

(*Abestuten.*) Au dek umoria
utzi alde batera
euskaldun jentia.

MATXIN.—(*Zarataka.*) Zurikeri gitxi niri. Lotara esan dot, lotara!

TXILIN.—A... Lotara, lotara... Gaua da ala?

MATXIN.—Zuen atsuak ibiliko dira barriri ortozik eta negarrez.

MOXKOR.—Ortozik eta negarrez? Eta sutako burdiniakin segi egiten
daskuenetan zer?

MATXIN.—Urdalletik batetik bestera sartuko ba'leutsue bein, ordun-
txe bakia.

TXILIN.—Eta oyan sartu ondoren zapladaz bete-bete egiten gai-
tuenetan?

MATXIN.—Lotsatu ere ez zarie egiten atsuen zapladak artzen? Orre-
tarako ezkondu ziñen, ezkondu?

TXILIN.—Ezkondu? Ezkondu diñozu? Ja, ja, ja!

(*Abestuten.*) Eta zeñekin
eta norekin
Petra zikiñan
alabarekin.

MOXKOR.— Eta zeñekin
eta norekin
Kospa mozkorran
alabarekin.

MATXIN.—(*Asarre.*) Beste bein ez dauzuet esango. Begien aurretik
kentzen ez ba'zarie...

MOXKOR.—Begien aurretik kendu? Ez begiratu biar. Aur bestia!
Nok dauka ba errua?

MATXIN.—Umekeririk eta zorakeririk ez esateko! Ta zuzen etxera!

MOXKOR.—Etxera? Zetan? Etxe utsa gerra utsa.

TXILIN.—Obeto gabiz gu kalia, bake-baketan.

MATXIN.—Ez uste olgetan nabillanik. (*Giltzak erakutsiaz.*) Ikusten?

TXILIN.—Zer giltzak? Nungo giltzak?

MOXKOR.—San Pedro zara ala?

MATXIN.—Barriketa gitxi erabilteko!

MOXKOR.—Guk ez darabilgu ez barriketarik eta ez zirriketarik.

TXILIN.—(*Ganora barik abestuten.*)

Zirriketa
marraketa
kitarria
botikaxuan
alabia.

MATXIN.—Ze demontre! Ixillik juango zarie edo ez?

MOXKOR.—Juan? Nora?

MATXIN.—Edonora!

TXILIN.—Aur beroi. Ezagutuko ez ba zendukez...!

MOXKOR.—Etxera? Eta andrak aterik zabalduten ez ba dauskue, zer?

MATXIN.—Zer? Nai dozuena egin.

TXILIN.—Laga ba orduan nai doguna eginen.

MATXIN.—Alkatiak jakingo dau biar.

TXILIN.—Alkatiak? Nungo alkatiak? Je, je! Biboterre ta pisterre
arek?

MOXKOR.—Alkatiak?

(*Abestuten.*) Or goiko landetan
eperrak dabiz kantetan
Errigoiti'ko alkatiari
kaka ein dautse praketan...

MATXIN.—Oraindik enazue ezagutzen, ezta? (*Erabagi sendos, kan-pora bultz egiñaz.*) Ala ortik, alper, mozkor, ordi, baldar, bada-
ezpadako arlotiok alakuok!

TXILIN.—(*Etengabeke jardunean zarataka.*) Gu alperrak? Gu moz-
korrak?

MOZKOR.—Gu baño ordiago zara zu! Zaragi osua erango leuke-ta!

TXILIN.—Nok esan leiken astuari arre.

MATXIN.—Eta ixilik juan gero! bestela ikusi nun lo egingo dozuen!

IV

MATXIN. Gero TXANGURRO. Geroago IXKIRA

MATXIN.—Beti beti bardin izan biar dabela gero eurok. Eta beti eurok. Zeñek errua? Zeñek? Alkatiak. Aretxek, alkatiak. Guk kontu emon eta jaramonik ez. Eta iñoiz zigorren bat ipinten ba dau, negarrez urreratzen jakozan atsuei jaramon egin eta dana parkatu. Orretarako zetan ibiliko gara beti asarratzen eta itxura bako gauzak entzuten? Ni alkate ba'nitz... Astinduko neukez mutillok, astindu. Ardau pizkat eta geitxuago ere guztioi ondo etorten yaku, baña orreik edaten dabena? (*Ardau botia beian ikusi ondoren.*) Ara ba... Asarriak asarre ez dago jai galdurik. Ardau emen laga dabe beintzat, eta... Ikusiko dogu biar gizontxuok zer diñuen.

(*Botatik ardaa edaten asten da.*)

TXANGURRU.—(*Sartuas.*) Zer da Matxin? Deya joten egarrituta ala?

MATXIN.—Oraindik e...

TXANGURRU.—Ordu bietan dei egiteko agindua etzendun?

MATXIN.—Bai baña...

TXANGURRU.—Egualdi txarra dago?

MATXIN.—Ez, ori ez.

TXANGURRU.—Lo, ezta?

MATXIN.—Lo? Neuk gabaz lo egin dodala...

TXANGURRU.—Ez dira minutu asko.

MATXIN.—Mozkor batzuk ibili dira, bai?

- TXANGURRU.—Zaratarik naiko atara dabe gure etxe aurrian, baña ara ez da zaindaririk agertu.
- MATXIN.—Eurak ezin ixilduta ibilli naz ba.
- TXANGURRU.—Jokatu nai dozu zeuk eurak barik, eurak zeu billatu zaituela?
- MATXIN.—Tira Txangurru, Alkarren uts eta pekatu txikiak ondo da-kiguz-eta. (*Ardaua eskiñiaz.*) Eutsi. Ten arduari atsuen barriketak eta zarrapaztadak aztuteko. Zer? Gaur ere putzak artuta dabil?
- TXANGURRU.—Putzak putz or konpon. Aleri ere juango yakoz aiziak. Baretzen ez dan ekaitzik ezagutzen? Baña Matxin, norbere etxian zereginik daguenetan, ez iñora sartu.
- IXKIRA.—(*Sartuaz, arnas otsean.*) E... zera...
- MATXIN.—Zer darabil onek arnas estuka?
- IXKIRA.—Aitak bialdu nau deirik ba ete dagon jakiten.
- MATXIN.—Ondo zazpikia da bera.
- IXKIRA.—Asarre bizian dabil, atzera ta aurrera, leyoan sartu ta urten.
- TXANGURRU.—Nora juateko ustetan dabil ba?
- IXKIRA.—Ez dakit nik. Bero-bero dabil, bere asteko jardun bizian, ni-neuk errua ba'neu lez.
- MATXIN.—Ordu bietan dei egiteko ez eban esan ba?
- IXKIRA.—Ni neuk anka zabalik nasai lo egin dot, ointxe zaparrada bizi baten berak itxartu nabean arte, baña itxuraz iruterdiak ez dira urrun.
- TXANGURRU.—(MATXIN'eri.) Entzuten?
- MATXIN.—(*Apur bat keskatuta, IXKIRA'ri.*) Premiñazko zeregin bat euki dot, bai?, ta uste baño geyago atzeratu naz.
- TXANGURRU.—(*Zirikalari.*) Premiñazkorik ba ete dago ba lo egitia baño besterik?
- MATXIN.—(TXANGURRU'ri *kiñu egin ondoren, IXKIRA'ri.*) Ez jaramo-nik egin pipertsu oneri.
- IXKIRA.—(*Aundikiro.*) Ni-neu, gaztia nintzanean, aittita zarrak sarri esaten ekian, premiñazko gauzak iru bakarrik dirala munduan: guztiontzako sinismena, amaentzako umetxuak eta gizonentzako ardaua.
- TXANGURRU.—Arek Matxin lako gau zaindaririk ez eban ezagutu-ko-eta...
- IXKIRA.—Eztakit ori. Ipuin guztietan, kale zuloetan lo egiten ekien gau zaindariak aitatuten zalia zan beintzat.
- TXANGURRU.—(MATXIN'eri.) To, ziri orreri.
- MATXIN.—Zure aittitak, Ixkira, gizon guztien antzera, egi andiak esaten jakingo eban, baña bai guzur txikiak ere. Azkenengo ori beintzat... Baña ez da ardurarik. Laster itxartu ta altzauko doguz

- emengo loti guztiak. Juan zu Ipar-kaletik ziar ta asi antxe diadar egiten. Nik emendik ekingo dautsat.
- IXKIRA.—Bai zigarrotxu bat emon ezkeru.
- MATXIN.—Ta iñoiz etzendun entzun aittitaren aotik zigarroak ez dirala onak?
- IXKIRA.—Bai, baña... arek berak ere pipiari sendo ten egiten ekian. Nik uste dot... zera... Ba dakizu, Matxin, ez daukanari emon egin biar yakola, abadiak sarri esaten dakien antzera.
- TXANGURRU.—Oneik gaurko umiok, maixurik ikusi ez arren, eskola asko dakie, mutil.
- MATXIN.—Bai, a ze alperrik artu genduzan makillakadak, lapak baño gitxiago jakiteko. (IXKIRA'ri *zigarro bat emonas.*) Surik?
- IXKIRA.—Ez, enua orain erreten. Gero, eguerdian erreko dot Guzurretxian, Orain ba'dakizu: arek daben mendebalagaz usañik artuko ba'leuskit...
- MATXIN.—Arin ibili gero!
- IXKIRA.—(Juanaz.) Bai bein.
- MATXIN.—(Kale ertzetik batera ta bestera deyez.) Miel, jaiki Jaungoikuaren izenian... Kaxpar, altza itxasorako...!
- TXANGURRU.—Ori da ori. Nai beste lo egin ondoren, bestiei itxi gura ez bardin egiten.
- MATXIN.—Aguraren baten jardun eta mar-marrak ez dira makalak izango, Txangurru.

(MATXIN juango da. Geroago ere bere deyak entzungo dira urrun.)

TXANGURRU.—Enaz txarto ibili ariñeketan, ordua zalakuan. Eskerrak ur biziak diran. Bestela orduak ordu galdu biarke genduzan deilari gibelandi batogaitik. (Kaira begira.) Gure potin ederra or dago. Mutilak datozanian belak altza ta or juango gara. Ez dakit bestiak ze asmo darabilen. Gu-geuk beintzat gaua galtzeko asmo-tan juan biarke dogu, emen, barruko kaletan, arañen aztarrenik be ez da artzen-eta.

V

TXANGURRU eta KARRASPIO

(KARRASPIO sartzen da itxas tresna barik, itzal.)

TXANGURRU.—Zer da Karraspio? Otzakin bildurtuta?

KARRASPIO.—Amasei urte inguru alkarregaz ibilli gara ta iñoiz bildurrik ezagutu daustazu?

TXANGURRU.—Zer da ba?

KARRASPIO.—Gaur ezin nei itxasora etorri.

TXANGURRU.—Makal aldirez bat?

KARRASPIO.—Ez...

TXANGURRU.—Zoritxarren bat?

KARRASPIO.—Ez txikia.

TXANGURRU.—Etxian?

KARRASPIO.—Beti saltoka ta beti alai-alai ebillan semetxua ezagutzen zendun, ezta?

TXANGURRU.—Ezagutu ez? Bai...ta?

KARRASPIO.—Geyago ez dogu ikusiko Txangurru.

TXANGURRU.—Ene ba! Zer diñozu?

KARRASPIO.—Il egin da gixajua, il.

TXANGURRU.—Ez da egia izango. Il? Noiz?

KARRASPIO.—Gau erdi-erdian. Oraindik bere gorputxua bero-berodago.

TXANGURRU.—Zelan baña?

KARRASPIO.—Makalik ebillan aspaldi, baña ez ainbeste uste izateko eran. Atzo gabian, uste batean, ezeukan ezertxo ere. Beti lez alai egoan... Illuntze guztia alkarrekin igaro gendun jolasean. Gero... nik ez dakit zer izan daben. Zizpuruz beterik negar uluka asi zan bat batean. Alegiñak alegin ez gendun geiago bere irribarrerik ezagutu. Negarka ta zotinka ebillala, miñen bateri eutsi eziñez itxuraz, bertan bera begiak itxi ta il egin da. Bera bakarrik neban eta... il da koittadu errukarria.

(Bera begira zotiñari eutsi ezinda lotuten da. TXANGURRU'k besarkatuten dau ta biak penaz eta atsekabez beterik irauten dabe, barrutik abeslariak abestuten daben artian.)

(Abestia.) Zure oroiz
aita dago
goi-goizetik
gaberaño.
Nik zu zaitut
maitiago
txoritxuak
umia baño.
Aingerukin
bat egiñik
zeru goitik
beitu guri.

Nik zu zaitut
maittiago
arraintxuak
ura baño.

KARRASPIO.—Ni-neuk ere, Txangurru, bera kendu ezkeru, nayago neuke an Goian dagonak bere ondora eruango ba'nendu.

TXANGURRU.—Barruko miñaren pentsamentuak izaten dira orreik, Karraspio. Guk biok oraindik itxasote asko egin biar doguz. Eta gabetan, itxasoetako bakartadian, izarrak kiñu egiten dauskuen antzera, ekaitz egunetan aingeru bat eukiko dogu, emendik aurre-ra, guri begira, goi-goitik guri lagunduten.

KARRASPIO.—Baña nik ez dakit ara juateko barruko min au gaindu al izango dodan.

VI

TXANGURRU, KARRASPIO eta MOKKOR

MOKKOR.—(*Ganora barik abestuten sarñzen da ta batetik bestera bera begira, zerbaiten billa dabillen itxura agertuaz.*)

Nire andrian
gona gorria
beria ba leu
ezer ez.
Ilabetian
garbittu gabe
soñian darabil
arek...

KARRASPIO.—Oneik dakie biziten, Txangurru, ta ez guk. Guk beti dogu zerbait.

TXANGURRU.—Eta euk ez ala?

KARRASPIO.—Mozkorra mozkorren gain eta miñik ez beintzat.

TXANGURRU.—Zer, Moxkor? Lotan aspertuta? Oian ezin egon?

MOKKOR.—Lo? Je, je. Atsuaren billa nabil.

TXANGURRU.—Atsuak iges egin dautsu?

MOKKOR.—Igesi edo ostu.

TXANGURRU.—Ostu? Amazortziko neskatiilla ba'litzake ere...

MOKKOR.—A...! Arekin zabiltz? Maspasatuta dagon atsuarekin? Or konpon. Arek igesi? Nik beste atsua diñot.

KARRASPIO.—Bai mutil. Ibilli, jolastu, mozkortu, atsegiña billatu...

TXANGURRU.—Ez olakorik esan, Karraspio.

KARRASPIO.—Ardurarik?

TXANGURRU.—Esan barik ere...! Naiko zoritxarrik dau.

KARRASPIO.—Zoritxarra zer dan ba ete daki sentimenturik ez dabenak?

TXANGURRU.—Ikasiko dau ikasi onek ere.

KARRASPIO.—Noiz? Gero? Biok alkarren onduan usteltzen sartzen gaituenian?

TXANGURRU.—Ez ainstaberik. Ba'dakizu. Gizonak beti gizon izan biar dau. Miñetan lez jolasetan, zorionetan lez zoritxarretan.

KARRASPIO.—Bai ta...

TXANGURRU.—Eta ames geyago izan gerorako.

KARRASPIO.—Egia esan, geroko orretzek bakarrik lotuten nau. Bestela... Emengo kuttunenak galdu ondoren, zelako poz eta garra izango dogu biziteko?

MOXKOR.—Trumoya da ala Karraspio?

TXANGURRU.—(MOXKOR'eri besotik ten egiñaz.) Itxi baketan orreri ta etxera emendik. Semetxua il yako bai? ta naiku dauko orrek.

MOXKOR.—(Oso-osorik.) Bat il? Paris'era agindu orduan bestia bialtzeko.

KARRASPIO.—(Bero-bero, samatik oratuaz.) Ezagutuko ez ba'neu zelan zagozen, samia biurtuko neutsuke madarikatu orreri.

TXANGURRU.—(MOXKOR kanpora jaurtiaz.) Juan zaite, juan, zapu ori, ta ikasi bein gizon agertzen. Ez jaramonik, Karraspio. Gizon izaten ez dakian gizonari, jaramonik ez egitia da onena. Aintzat ez artzia zuzenena. Orrela bein edo bein lotsaz jausiko da biar ba'da ta ikasi egingo dau gizon artean gizon agertzeko, gizon biar dala.

KARRASPIO.—Mutillak laster etorriko dira onezkero?

TXANGURRU.—Ondo izatekotan, bertan biar ziran.

KARRASPIO.—Ni ba'nua, eurei neure zoritxarrau adierazoteko adorerik ez daukadalako.

TXANGURRU.—(Lepoan jo ta lagunduaz.) Bai Karraspio... Nire kontu.

(KARRASPIO juaten da.)

VII

TXANGURRU. Geroago MIEL, KAXPAR, eta arrantzale mutillak

TXANGURRU.—Nik, sinesmenik ez ba'neu eta batzuen antzera sorginkerietan sinestuko ba'neu, gizon oneri begizkua egin eutsela esango neuke, txikitan edo. Gizon asarria ta adoretsua dala, atsekaberik eta zoritxarrik ba'dabil berak. Karraspio errukarria! Semetxu bat bakarra izan, beti berari begira ta bere amesez bizi, ta bera

il...! (MIEL *arrantzale* gastia sartzen da, itxas tresnak eskuetan.)
Berandu zabiltz Miel.

MIEL.—(*Erdi asarre.*) Iñoiz berandu eltzen ete da lenengo dabille-
nik? (*Asarre.*) Beti Miel berandu. Ta bestiak?

TXANGURRU.—Bestiak e... Tira, belak zabaltzen asi potiñean.

MIEL.—Belak zabaltzia besterik ez ba'da ez dogu denpora askorik
galduko. Beste tresnak gertu dagoz?

TXANGURRU.—Atzo gabetik. Ba'da ezpadan begiratuko dot bodegan
ezer geratu ete dan.

(*Barrutik abestia entzungo da leun-leun lenengotan, geroago ta indartsuago. MIEL potiña dagon aldera eskuta-
tzen da ta TXANGURRU bodegan sartu. Abeslariak sartu aurretik bodegatik potiñera ostera bat edo bi egingo ditu tresna batzuk eruaten. Arrantzale taldia sartuko da neguan itxasora eruaten dituen jantziekaz, esku batean otzara ta lepotik mundillak dindilizka. Irudirik politena egiteko eran geratuko dira abestia amaitu arte.*)

Abestia: (“Nire maitia jeiki ta jeiki”-ren erara.)

Arrantzalia, jaiki ta jaiki,
ez al zara loz ase?
Itxas arrañak txartaka dira
laster ur goian agiri.
Guazen eguna argitu baño len
agur egiñaz kaiari.

Jaiki arrantzalia,
potiña zure zai beti.
Errikuak ez daki
itxastarraren barririk;
lurra agurtu ta itxasoan
eguzki eta illargi.

TXANGURRU.—Ia mutillak, gau lorik naiku egin dozue-ta. Otzarak
eta mundillak laga bixkor potiñean.

KAXPAR.—(*Potiñera deyez ba'lebil antzera.*) Artu Miel otzara au ta
mundillak.

MIEL.—(*Barrutik.*) Morroi barik ezer egiten ez dakizue ala?

KAXPAR.—Ia ba, aguria emen dabil xaxpiki antzera-ta.

(*Guztiak otzarak potiñera eruaten ditue KAXPAR'en antzera.*)

TXANGURRU.—Biar diran guztiak ekarri dozuez?

KAXPAR.—Nik betiko antzera.

BATEK.—Nik beti beste.

BESTIAK.—Nik bardin.

KAXPAR.—Gitxi gora bera or ibilliko gara nunbait. Jaki barik etzan iñor etorriko ta beste guztiak or konpon.

TXANGURRU.—Asi ba erramuak ataraten.

(*Arrantzale bat bodegan sartu ta banan banan erramuak ataraten asiko da, guztientzako atara arte. Erramuak artu ala antzokian geratzen dira mutillak egal batetik besterako erreskadan.*)

KAXPAR.—Karraspio falta da oraindik.

TXANGURRU.—Arek berak naiku burukomiñik eta atsekaberik ba dau gaur. Semetxua il egin ei yako gaberdian.

(*Guztiak arrituta geratzen dira.*)

MIEL.—Semetxua il? Atzo iluntzean neuk ikusi neban ba geuriagaz.

KAXPAR.—Ondo zoritzarreko ta errukaria da bera.

TXANGURRU.—Emen munduan ba ete dago iñor zoritzarreko ez dani? Atsekabe geyago edo gitxiago... baña beti miña barruan. Ni-neuk uste dot mutilzar geratzen diranak bakarrik dakiela zoriona zer dan.

MIEL.—(*Asarre.*) Beti jardun bardiña darabizu. Guk ez dogu miñik orduan?

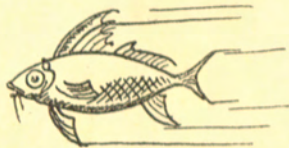
KAXPAR.—Zuek? Aita ta ama bizi diran artian pixkabat, baña gero? Gauza guztiei or konpon esan ta ibilli nai dozuen erara.

TXANGURRU.—Guk beintzat, ondo pentsau ezkerro, atsekabe miña ez daroagu urrun, oraintxe ere. Ointxe ere ba'guaz beintzat gurasuak, kutunak, semetxuak, ondasunak, etxia, erria... dana lagata, Jaungoikuak gura daben arte ta Berak bakarrik nai daben bidetatik ziar. Lotan laga doguzanak biar ba'da negarrez itxartuko dira gu geiago ikusi ezinik. Begiratu erriari... ta ez dakigu azkenengoz agur egiten dautsagun. Ta beti bardin, beti onelaxe, beti jua egin biar, urrun urrunera jua biar... ura ta zerua besterik ikusten ez dan urrun-urrunera...

(Arrantzale taldiak, erramuak eskuetan dituezala, "Boga Boga" abesti ezaguna abestuten asiko dira iru edo lau abo-
tsera, andikiro, bulartsu, gogo-gogoz.)

(Abestia.) Boga boga
mariñelak.
Juan biar dogu
urrutira,
bai Indietara.
Ez dot
nik ikusiko
zure kai ederra.
Agur Ondarroa'ko
itxaso bazterra.
Mariñelak,
boga!

O Y A L A

PUBLICACIONES

DE LA

REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS

(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA, por Gregorio de Altube.

LA EPOPEYA DEL MAR, por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).

PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.

HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.

ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.

BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.

LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.

Ejemplar suelto: 25 Ptas.

Suscripción anual: 60 »

EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.

Suscripción anual: 50 »

Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.

MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN